Ropui

Tualte Vanglai

Mizo Sakhua

HRANGHLUITE SULHNU

Ngaihin Min au ve

Khawtlang Lunglen

Tunge Mi Ropui?

Hnam Lungphum A Nghing

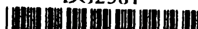
B.Lalthangli

Nui takin Mangtha le!

Culture

Sociology Theory and Mizo Society

HRANGHLUITE SULHNU

Buatsaihtu

B. LALTHANGLIANA

Published by
R.T.M. PRESS
Chhinga Veng, Aizawl.
1996

Hranghluite Sulhnu

By B. Lalthangliana

First Edition, 1996

Copies 2,000

Published & Printed at

The R.T.M. Press,

Chhinga Veng, Aizawl.

THUHMAHRUAI

"Thil hluite hi rangkachak tluka hlu a ni," an ti ṭhin a. Amaherawhchu a hlui apiang hi a hlu ngawt lova, a hlui vang maia hlu a ni hek lo. Awmze nei, kan hriat loh hriatna atana ṭangkaina leh pawimawhna nei te chuah an hlu a ni.

Thuziak hlui leh ṭangkai, kan mi hmasate kutchhuak tam tak chu tunah hian a riral hnem ta hle a. Zoram buai laia khaw halin a kan ral tel vang te, dah ṭhat nachang kan hriat tawk loh vang te leh, a hlutzia kan hriat har vanga vawn ṭhat tumna kan neih loh vangtea riral a ni hlawm a, a pamhmai em em.

Kan theih ang tawkin mi hmasate kutchhuak chu kan zawng ṭhin a, Mizoram chhung leh vanga kan zinnaah kan dap zel a. Eng emaw zat chu kan hmu chhuak thei hram a. Tunah hian chung zinga ṭhenkhat chu hlawm khawmin, *Hranghluite Sulhnu* vuahin kan rawn chhuah a. Hetah hian tum pathum kan nei a.

Pakhatnaah chuan, kan mi hmasa, an hriatna leh thiamna hmanga Zoram ṭhatna leh hmasawnna tur ngaihtuah a, thu lo ziak ṭhin te kha ṭhangtharte tan theihngilh phal rual an ni lova. Anmahni hriatreng nan leh, tuna la damte nen lam ṭhangtharten an ngaihsan zui zel theih nan a ni a.

Pahnihnaah chuan, thuziak hlui, awmze nei, kan hriat loh min hrilh thei, kan mi hmasaten an ngaihtuahna fim tak leh suangtuahna thuk tak hmanga an lo nem kaite hi a riral mai mai loh nan vawn ṭhat leh ven him a ni.

Pathumnaah chuan, Mizo Literature tichangtlung tur leh tihmasawn tura theihtawp kan chhuah mek lai hian, thuziak hluite hi kan hnuchhawn thei lova, ṭangkai taka kan hman zui zel tur te a ni a. Tin, mi tam tak chuan heng thuziak ṭhate hi a awm tih pawh kan hre lo mai thei a; a awm tih hriate pawhin duh hle mah se awlai taka chhiar mai tur hmuh a harsa a. Tichuan awlsam taka mipuiin an chhiar theih tura chhawpchhuah hi thil ṭul tak a ni a. Hengte hi rilrua vawng reng chungin kan rawn chhuah ta a ni.

Heng thuziakte hi a theih chin chinah a ziaktu remtihna lak a ni a. Thuziak ṭhenkhat ziaktute hi 'Hranghlui' han vuah tham ni rih lo, kum lama la phanchang vak lote an ni a. Amaherawhchu an kutchhuhk ṭha tak, mipui chhiar theiha hmuh tur awm meuh lo, pilbo lek lek te a ni hlawm si a. Chungte chu kan rawn zep tel a.

Tin, he bua elh ngei awm thuziak ṭha tak tak a la awm nual a, hun remchang dangah chhuah leh ṭheisei ila. Chu bakah, *Kaphleia Hnuhma*, 1990 te, *Zikpuii Pa Kutchhuak*, 1990 te, *C. Thuamluaia Hnuhma*, 1991 te, *Thanpuii Pa Kutchhuak*,

1994 te chu bu hian ngata kan lo chhuah tawh avangin, hetah hian an sulhnute kan seng lut ve ta lova. *Prof. Siamkima Hnuluna* pawh bu mala ding tura lak khawm mek a nih avangin kan rawn zep tel rih lo bawk.

Tûn ṭumah hian thuziak 18 chauh chhunkhawn khawm a ni na a a huap zau ang reng hle a. Kum 1883 a piang leh kum 1946 vela piang, kum 60 zet a inkara tlate sulhnu a ni a. Tin, a ziak hun chhung hi kum 50 chuang hret a ni bawk. Tichuan kum 1945 hma lama piangten kum 50 chhung vela an thil thlir dan ṭhenkhat te, an thuziak kalhmang te, an ṭawngkauchheh te leh an suangtuahna vir vel te a ni ti ila, kan sawi sual lutuk awm lo ve.

A thukente pawh hian, a hlam zau hle a, 'mihring' kan thlir dan tur dik tak te, thu hlimawm leh seprawtui lam te, hnam pum inthlir kirna leh khawtlang nun bihchianna lam hawi te, zir hlawh tak 'Mizo hla' chungchanga kan keu hmaih hauh loh tur te, thu inziaksiakna Zoram huapa buatsaih hmasak lama lawmman dawnna thuziak mipui chhiar theiha awm rih lo te, Zoram pawna cheng Zofate chunga kan rilru put dan turte chenin ngaihnawm taka hranghluiten an lo chaina a ni a. A hlu em em hlawm a, 'Old is Gold' an tih thin zingah tel ve nge tur thuziakte nim a lang.

He lehkhabu buatsaih tura kan dap khawm lai hlan, Brig. Sapliana te, Pu Rokunga Khiangte Lunglei te, Pu Vanlalthuama, High Sikul Teacher, Khawbung te, Pu F. Lalsawiṭhuama, Headmaster, Biate te, Pu T. Khumtira, Khawbung te, Pu Vanpeka, Tahan te, Pu C. Vanlallawma leh a ṭhian dangten min pui hlawm a, an chungah ka lawm hle a ni.

Hnam puitling leh changkangte chuan an hnam zinga chhuanawm te, an hun laia thil ṭha tam tak ram leh hnam tana thawkte chu an ngaihlu thiam hle a. Chawimawina sang pui pui siamin an hlan a, an limte hial an din fer fur ṭhin. Chu chuan anmahni mimal kha an tiropui a ni ngawt lova, an ram leh hnam an tiropui a, an tizahawm a ni.

Keini Mizote tan pawh hrang hlui kal tate chu kan hriatzawng an ni emaw, kan kawmngeih ṭhin leh laina an ni 'emaw, keimahni mimal tan thil min tihsak emaw a pawimawh ber lova. Dinhmun sang leh ropui taka an din leh din loh te, an dam rei leh rei lohte chen hian a pawimawh ber hek lo. An hun laiin an kawng zawhah ram leh hnam tan eng thil ṭha leh hlu nge an lo thawh tih hi a pawimawh ber a, chu chu kan zirna inngaihna lungphum nghing lo tur chu a ni.

Kan mi hmasa, ram leh hnam tana hna ṭha tam tak thawk a, ṭhangtharte tana thil hlu ṭha-

hnemtak hnutchhiahtute kan chawimawi hian, anmahni ṃimal kan tiropui a ni mai lova, an thlahte kan tinihlawh a ni ngawt hek lo. Mizo hnam kan chawimawi a, kan tiropui a ni zawk. Chutianga hriatreng tlak leh chawimawi phu Zofaten kan ngah poh leh kan ropui ve dawn a ni. Chutiang kawnga Mizote mit tikeu deuh deuh turin he lehkhabu hian ṭangkaina tlem azawng tal a neih ve ka beisei.

Dated Aizawl,
25 May 1996.

B. Lalthangliana
Chhinga Veng, Aizawl.

THU AWMTE

1. Tu nge mi ropui ?[1]

Hrawva, B.A.

LEHKHA thiam te, finna zirte leh lehkha chhiar tam mite hi mifing renga piang an ni lo. An finna leh an hriatna te chu zawi zawia kum rei tak chhunga an lo neih a ni. Cardinal Wolsey, mi ropui pakhat pawh hi tun hmain hria an awm lo. Chhungkaw rethei tak zinga lo piang a ni a; mahse a vanneihnain mi ropui zinga chhiar tel ve turin a lo hlang sang ta a ni. Pianna tlawm tak hian mihring rilru a tichhe chuang lo va, Pathian hlau mi leh sakhaw mi nihna a dal lo ve. Khawvela insan hleihna mai mai hi Pathian mitah a danglam chuang lo va, mi eng anga rethei pawh ni se, a tum a, a beih phawt chuan mi ropui ber zinga pakhatah pawh a lo ṭang thei a ni.

Nepolian-a te, Nelson-a te, Shershah-a te leh Robert Clive-a te pawh mi rethei chhung zinga lo piang an ni. Mahsela an dam chhungin mi huai zinga chhiar an ni a, an thiltih ropuite chu a boral lo va, an hming pawh a thi thei ta lo a ni.

Tunlai hian mi hausate leh thuneihna nei laite hi mi ropui, mi lianah kan ngai a, mi ropui takzet an ni em? Ni lo. Mi ropui takzet chu thinlung nei zau hi an ni.

---

1. Kum 1929-a a ziak a ni.

Ropuina takzet chu hriatnaah leh chetdanah a ni zawk. Khawvela hmun sang mai maiah a a awm chuang lo. Hausakna takzet chu thinlungah a awm zawk, sum leh paiah ni lovin. Prof. Blakie-a chuan, 'Ropuina chu mihringah a awm a ni, mihring neihah ni lovin', a ti a.

Chutichuan khawvel ropuina chu ropui tak tak hmuh theihna a ni em em chuang lo a nih chu. Kan Pa vana mi chuan mi lian leh mi tê te hmaah ama duh aplang tan thiltihtheihna inang rengin a dah a ni a. Ani mitah chuan kan inang vek a, chi leh kuang, pawl leh zir tih hi khawvel thil a ni a. Mi tlawm ber leh lang lo ber pawh ni ila, Pathian rawngbawltu anga kan thawh a, fate anga thu kan awi a, kan inhmangaih tawn chuan mi ropui takzet kan lo ni thei bawk ang.

1. *Pianna thu lam ka chhui lo,*
Hming pawh hriat a ngai chuang lo;
Thinlung lam a dik phawt chuan,
Mi ropuiah ka ngai thin.

2. *Hausakna ka ngaithla lo,*
Rethei te pawh ni mah se,
Mihring thinlung dik tak chu
A neih chuan a tawk a ni.

3. *Khawi atanga lo chhuak nge ?*
Khawli hmuna seilian nge ?
Tui pawh a thianghlim phawt chuan,
A chhuahna hriat a ngai lo.

4. *Lal in nge ni, hnamtlawm in ?*
A chenna hriat a ngai lo;
Hei hi erawh min chhang teh,
Mi rinawm a ni em le ?

----:o:O:o:---

2. Rente ngaih Renpuiah a tlu[1]

Pu Thanga

KEINI Mizoho fel lohna leh hmingchhiatna leh mualphona tak pakhat chu thil engpawh kan zawrh tur tawh phawt chu, zawrh sum mai mai te chu tia tihnawmnah kan chin hi a ni a. Hei hi kan chin thar pawh a ni lo va, hman lai aṭanga kan hnam thil sual leh dan ṭha lo chin reng a lo ni a. Vai lo len hma khan vaiin ṭhelret an duh a, Mizovin an zuk zuar ṭhin a, an ṭhahnemngai lutuk chuan ṭiau lungṭhil misual leh vervek ṭhenkhat chuan an lo hlum hnan a, a thente phei chuan lungtum te pawh an lo hlun hnan a, chutah a hlir ai chuan a lo rit ta, Vai pa ngaih ṭhalo chuan an han zai phel ta a, lung te, ṭiau lungṭhil te, lungtum te a chhungah chuan an hmu ta hlawm a, Vai chuan an leisak duh ta lo va; hlawk luattuk an tumna lamah leh an ren ngaihna lamah engmah hawn lovin kut bengin an hawng ta hlawm a, an rentê ngaih chu renpuiah a tlu tak tak ngei

1. Kum 1939-a a ziak a ni.

mai a ni. Chumi chin chu vaiho chuan Mizo ṭhelret hlum zawrh chu an lei duh ta reng reng lo an tih chu. Hei hian he sualna hi hmasang aṭanga kan chin a nih a tilang hle mai a ni lawm ni?

Tin, hman kum lawka la tawlh lai pawh khan chuti bawk chuan Mizo la tawlh ṭhenkhatte chuan an ren ngai lutukin a buk rih nan tiin an la chu ṭiau lungṭhil te nen bawk.chuan an pawlh leh vak mai a, a ṭhente phei chuan mai pum te, lungtum te an lo thun tel ru a, vaiin an la rêng chu an sah ṭeh sak a, an la chu lei ziazang lohvin a lo bawlhhlawh a, ṭiau lungṭhil nen chuan a lo inzat thaw mai a, mi ṭhenkhat an rêngah te phei chuan lungtum te, mai te, maipawl te an lo hmu ta nual mai a, an lei ṭhatsak duh ta si lo va, an la ṭhenkhat chu hralh tlak loh khawpa bawlhhlawh leh lungṭhil pawlh a lo ni a, tuman an lei duh ta lo va, an paih ta ngawt mai a, a hralh tlaka te lah chu man tlemtea in phal loh chuan kan lei duh lo ve an ti ve thung si a; tichuan hlawk luat tumna lamah chuan engmah bar lovin an la tam tak man tur chu an zuk tiriral ta mai mai a ni an tih chu !

Tin, mi ṭhenkhatte chuan a buk rih nan tiin an la chu tui an leih huh a, mahse an hralh hmain a lo hmuar chhe zo va, a leitu tur vai chuan a rêng an sah ṭeh chuan an lo hmu chiang a, an lo lei duh leh ta ṭhin lo va, an hawn leh peih

pawhin hawn leh tlak pawh a ni tawh si lo va, an paih leh ringawt mai ṭhin a. A rente ngaih chu renpuiah a tlu takmeuh ṭhin a nih chu !

Tin, chung lo pawh chu kumin ṭhal tir pawl-tlak hlim lai khan Vaiin rawsawt hmarcha an duh tih an hria a, mi tam takin (Tlawng ral thlang lam a mi khu an ni ber a) Sairangah an zuar zut zut mai a, hmarcha mai ngai e ti lo chuan mawnd khat cheng sarih-ah te, a aia tamah te an hralh hlawm a. Lawngpu pakhat phei chuan, "Mawnd khat cheng sawm zelin ka la ang e," a ti a. Tu khawpa pakhat nen emaw hian an inrem a, intih thlawn theih loh nan a zakhamna angin tangka engemaw zat lai a Vaipa chuan a pe lawk a. Mizopa chuan an intiam niah chuan hmarcha chu a rawn la teuh ngei a, mahse pa remhriat tum leh ren ngai nawl deuh a lo ni a ni ang chu, a buk rih nan ti chuan hmarcha chu tuiah a lo tihuh vek mai a. Vaipa chuan a han en vel a, a huh vek tih a hre ta a. "I hmarcha i tichhe vek a, lei tlak a ni ta hlei nem, ka tangka pek lawk che kha chu ka ui lo ni mai rawh se, ka lei duh lo ve," a ti ta tlat mai a, tangka tam deuh lei dawn nak alai chuan a hmarcha chu a hralh thei ta lo va, a manganpui ta a. Pho roah tiin Sairang Vaiho chuan mawnd khat chu tlemtein an leisak ta a. A rente ngaih chu renpuiah a tlak ta pek a nih chu.

Hetiang hi kan thil zawrh apiangah tuma hnial rual lohvin kan ching reng reng a ni. Buh-

fai kan zawrh leh a hum leh a fai inzatin kan ti a, kan tih dan leh kan thil chin hi a fel lovin a ṭha lo hle a ni; sim daih tum ṭheuh ila a ṭha hle ang. Hnam dang sumdawng hian zawrh sum tur chu an tihṭhat theihtawpin tuma duh loh rual loh, sawiselna awm lovin an siam a, chuvangin an sumdawnna kawngah chuan an hlawhtling thei ṭhin a ni. Rinawm lo taka kan thil zawrhnaa kan awm chuan miin kan engmah an lei duh lo vang a, kan thil leitute apiang an sim zel ang a, kan hlawhtling thei reng reng lo vang. Chuvangin hlawhtlin kan duh phawt chuan kan thil zawrh tur apiang chu kan tihthat theihtawpin ti ṭha ila, mahni ta tur ai chuan ti ngunin ti ṭha bik ila, ama chi vekah chuan sawiselna leh sum heuna awm lovin siam hram tum ila a ṭha ang a, kan rênte ngaih chu rênpuiah a tlu tawh dawn lo nia. Kuminah pawh hian rawsawt hmarcha chu nasa takin in lo chingin tam tak mai, in neih tam theihtawpin lo rep ula, man tam takin in la hralh dawn nia. Hralh tla ngei turin var piak puak te awm lovin ti ro ula, tui reng reng chu leih hauh suh ang che u. A ro âi la nel laiin muk takin per thlap khawpin thun ula chhiat tih a awm lo vang. Ṭhal lai khan mawnd khat cheng ngaah te an hralh a, tunah hi chuan cheng riat aṭanga cheng sawm thleng pawhin an lei duh a. Chhotelal Seth Ḍawrkai te phei hi chuan mawnd engzat pawh rawn phur ula, man takin kan lei duh vek ang an ti.

— :o O.o:- -

3. Ropui[1]

H.K. Bawichhuaka

KUM 150 lai a nih dawn tawh chu; Southamton lawng kaiah chuan Belerophon chu a rawn innghat a. Zing a lo ni a, England vau kam lam chu thlir turin Nepoleon-a chu lawng sumhmunah chuan a lo chhuak a. Lawnga mi leh vaukama mi, amah hmuh be ṭia nghaktute zawng zawng chuan an lukhum an lo phawk vek mai a; lawng Captain pakhat mai lo chuan! France ram lalber, Europe ram pumpui thlir ṭhintu chu, lo tlawm ta mah se, a lo zahawm ṭhinzia hrerengin, lal angin, lukhum phawkin chibai an lo buk a ni. Hetia lal tlawm an chawimawi avang hian English-ho chu tuman an hmusit chuang hauh lo; Nepoleon-a pawhin, mi dangte pawhin, kei ngei pawhin ROPUI kan tih phah zawk. Lawng Captain, 'lal' tana chawimawina hnuhnung ber, chuti taka entir uitu chu zahpuiawm kan ti e. ROPUI hi eng nge a nih a hre hauh lo a ni ang.

He lawng Captain rilru ang lek hi put a awl hle awm e. Chapona hian min tidâk sang duh viau a ni. Chu chuan min tiropui lo va, min tilolam zawk ṭhin. General Rommel-a chuan German sipaite a fuihnaah chuan, "German sipai ropui tak in nih phuin, hmelma sipai in mante reng

1. Kum 1960 leh 1961-a a ziah a ni.

reng chu tiduhdah suh u; ei tur leh in tur ṭha in pe fo tur a ni," a ti ṭhin. Engpawh va hlenin va hneh mah ila, kan ropuina phua kan inngaihtlawm hi ROPUI a ni zawk.

Tun indona ropui zawh hnu kha a ni a. Australia ram khawpui pakhat Verona-ah chuan mipa naupang (unau) pahnih, kum 9 leh kum 11 mi chuan, an zing sikul kal hma leh an tlai sikul ban hnuin pheikhawk nawh tletin an inhlawh ṭhin a. Mi tupawhin an pheikhawk nawh tlettir sela, an unau chuan lawm takin, hlim takin an ti ṭhin. American khualzin pakhat pawhin a pheikhawk a nawh tlettir ve a. An hlim dun em avang chuan mak a ti ta deuh va, "Naute u, engtizia nge, in va hlim thei zawk em?" a ti ta ngawt a. Anni chuan, "Ṭanpui tur ṭha zet kan nei a, kan ṭanpui theih phah dawn a tin alawm," an ti a. Tin, anni chuan pawisa a pek belh ta a.

A tuk Chawlhniah chuan Verona khua aṭanga mel 2 laia damdawi in (Sanatorium) ve en tur chuan American khualzin chu Taxi-in a tlan a, nimin tlaia a pheikhawk nawttu naupang pahnih, a kalna tur lam hawi bawka kal chu a va umpha a; ipteah hian ei tur leh thei hmin eng eng emaw an lo ak ve ve a; hlim takin kein an lo kal dun a ni. A taxi a tiding a, "Ṭhiante u, khawiah nge in kal dawn? lo chuang ve ta che u," a ti a. Anni chuan, "Sanatorium-ah keini chu kan kal dawn a, kan kalna tur a inang lo vang, a hla tawh

lo bawk a, tihian kan lo kal zel mai ang e," an ti a. An kalna tur chu a thuhmun tak si avang chuan taxi ah chuan an chuangho ta a. Indonaah an pa a thi tawh si a; a nuhovin an hmeithai a, an farnu, an upa ber chu T.B. veiin, chu Santorium ah an dah a ni. Thawhṭanni aṭanga Inrinni thlengin, sikul kai hma leh ban hnuin, an tih theih tawk - pheikhawk nawh tletin an inhlawhfa ṭhin a; Chawlhni a lo nih apiangin, an hlawhchhuah sa chuan ei tur ṭha leh thei ṭhate an lei a, an u chu an lo va pe ṭhin a ni. An ROPUI teh a nia.

Ropui hi han chhut tak tak chuan a tlawm lai hi a ni zawk fo mai. Chapona ai chuan inngaihtlawmna; uanna ai chuan thuhnuairawlhna; duhamna ai chuan inphalna; a chan hnuai ang a lang zawk ta hi a ropui kan ti zawk hlawm ngei e. Pathian thu nen a inhmu zaih mai zawk bawk.

Ani, chutiang chuan kan nun danah reng reng hian chuhhelh ai chuan mite kan kian ṭhin hi thil zahawm leh ropui zawk a ni fo mai, Chakai khawrh hona ringawtah pawh hian, en ṭha hman mang lova, min mi phawh khalh ang tih hlau fahrana n i hmaa kan kat kan kat ṭhin hi chu a ropui lo zet mai.

Tun indopui II-naah khan Ṭangrual sorkar-ho kha an ṭan a ṭha har hle a ni. Vawikhat phei chu an mangang takzet a nih kha. British sipai rual 350,000 lai chu France ramah German sipai bei turin an kai phei a. Mahse Hitler sipai chak

em em chuan, thawklehkhatah Maginot Line kulh pui chu an bawh pel a, Tank rual chuan Paris an pan ruak ruak a, French sipai leh British sipaite chu an su phel a; tin, hmar lamah Belgium ram, Sorkar te tak te chu pawisa lovin an paltlang a, tichuan British sipai pawh chu thlang lam leh chhim lam leh chhak lam aṭang chuan nuai pin a, vai ruh barh an tum ta a. British tan chuan a thlaphan thlak hle. British sipaite chu, theihtawpa tlawmngaih chhuahin an ṭang hram hram zel a, an tawlh khawm zel a, DUNKIRK khua, English Channel tuipui kamah chuan, mel nga hual lek chhungah an tawm ta a nih kha; chumi tuipui kam chu thleng hman suh sela chuan German sipaiin an man phiar ang. British sipai pawh tah chuan Tuipui ral England an kai phei theih chauhin himna a awm a ni. Kawng dang reng a awm lo, hma dang zawng zawngah German sipai, tam zawk, ralthuam pawh ngah zawk, vanah pawh thlawhna rual nena tan khalh theite chuan, an tlak khal vek tawh avangin.

Hemi Dunkirk hmun chep taka ta British sipai pawl an tlanchhuak thei hi, chanchinbu tinrengah chuan lawm em emin an sawi; "thil mak" (miracle) ni hialin an ngai. Mahni chanchhiatna, bitumte ngam lova tawlh na na na, a mawi zawnga la han sawi fo chu, awih enah pawh ka lo en lo va, ka hriat ch'an hma chuan, Mahse, thil namen a lo nilo reng a ni.

Chutia Dunkirk hmun chep taka British sipai rual dan khawmte chu chhanchhuak turin British mipuite chuan tuipui ral, mel 30 laia hlaah chuan, an neih zawng zawng an lem khawm vek a, Indona lawng lian leh lawngte mai chu eng tham ni tawh hek lo, sangha man lawngte, lawngleng te chenin an khawm a, chhun zan zawmin Dunkirk lamah chuan an intir phei a. Chutih chhung zawng chuan German khawmual sipai leh boruak sipai chuan laipui leh bomb-in an deng ut ut reng a, chawlh hman reng a ni lo. Chunglam vanah erawh chuan chhum chhah zet a cham reng a, tuipui pawh chu ni dang ang lo takin, a mam zur mai a. German thlawhna hotu pakhat pawhin, "Tih rual a ni lo mai, kawmawla intuam ang maiin chhumin min tuam mai a, han chet vak ngaihna a awm lo," a ti hlawl reng a ni. "Thil mak" (miracle) tih mai a ni reng a ni.

Tichuan lawng rual awm thei apiang chuan British sipai pawh chu an thiar an thiar ta a. Mahse lawngte chu vaukama va innghat mai thei an ni lo va, lawngte te chuan sipai chu an thiar chhawng a, lawng lian zawkah an dah phei zel a. Tin, lawng ṭhenkhat chu tui dai a pan phei te a ngai a, zak thleng thlengin, kawng thleng thlengin, khup thleng thlengin sipaite chuan an dai a, a in-dawt zelin lawngte chu an pan phei a, ralin bomb leh laipuiin rawn phin ṭhinin thlawhna te chuan chhum pui hnuaiah machine-gun nen rawn phuh

vel chiam ţhin mah se tumahin mahni sa himna uma chuhhelhin, inkalkhalh an tum reng reng lo! Inkalkhalh leh inbawh buai awm hauh lovin, a indawt zelin, lawng awmchhun apiangah chuan an inthiar kai a, lawng dang lo thlen leh hmaa lo boral hmante pawh an tam mai. Chutiang thlaphanna hmun pawha inkalkhalh an tum duh hauh lo chu a ROPUI teh e!

Chuti mai pawh chu a ni lo; an chuanna tur lawng kha a rih luat chuan pil mai tur a ni a; lawnga leng tawk chiah chauh lo chu, lawng khah hnuin sipai pakhat mahin lawnga kai luih hram an tum hauh lo, a ropui teh e!

A hnuhnung berah chuan sipai pakhat ringawt chauh mai hi lawngah chuan a leng ve ta si lo va, amah mai chu an hnutchhiah ta a; "Dam takin, Pathianin malsawm che u rawh se," tiin a au zui zawk a ni. Kei chuan ka tlin ve hauh lo le!

Nimahsela, nakin deuhah chuan General Alexander-a (Tun hnua Lord Alexander an tih, Canada-ah pawh Governor-General zu ni kha) motor boat-in a lo kal a, khawmual a lo kai a, British sipai England lama kai tum tumah dang an awm tawh lo tih a chian hnu chuan, chu sipai chu a hruai a, motor boat-ah England an pan ve ta chauh a ni, an ti.

Heti ķhawp hian an buaisenin, an pasalţha a, an ropui ngei mai. Mahse England pan ve thei

lo, silai mu leh bomb hliam tuar, khawmuala sipai la tap ta, tawlhsawn ve hlei thei tawh lo te ngaihtuah avanga mahni sa himna leh ralmuanna um ve chu thiang lo ang hial khawpa ngaia, an hmelma German kuta awm pawh huam zawktu doctor-te leh nurse-hote kha, an ropui lo chuang dawn em ni ?

Zirlaite leh mitin hian kan thupui ROPUI hi a nihna dik tak hriain ngai pawimawh ila, chutiang chuan nun pawh tum ve ila, in tam lutuk avanga uan leh pawngpawrh ai chuan kan thawh hlawk zawk phawt ang. Dunkirk-a sipaite zawng an tana thil mak thlen sakna hial awmin an lo ropui a nih chu.

-xxOxx-

4. Hriat Loh Hlan[1]

R. Zuala

PATHIANIN mihring a siam dan tlangpuiah chuan, mipa aiin hmeichhia chu a chak lo zawk a, a tê zawk a, a fing lo zawk a; chuvang chuan dinhmun hniam zawk pawh a chang lo thei lo va.

Tin, mihring rilru hi a mak viau mai a, aia chung zawkte khum hi kan chak ţheuh va, chutiang duhna chu neiin inhre kher lo mah ila, kan

1. Kum 1965 vela a ziah a ni.

nei vek a ni. Chuvangin kan hriat loh hlan hian aia chung zawkte khum hi kan lo tum ru reng ṭheuh va, kan khum phei chuan rilruah lawmna tak pawh a lo awm thin a ni Hetiang hi rilruin hre lo mah ila, rilru chhungril (subconscious mind) hian a hre reng a ni.

Hmeichhia pawh hi piankena hnuaihnung zawk an nih hian mipa chunga len duhna hi a neihtir reng a ni. Chuvang chuan an thuhnuaia an dah theihte chu ngainatna pawh an nei lo thei lo bawk ṭhin a.

Hei hi mipa ṭhenkhat chuan hria tih inhre hauh lovin an hre thei a, chuvang chuan hmeichhe laka tlaktlum dan pawh an th'am em em reng a ni. Nula ngai thei tak tlangvalte hi, han ngaihtuah mai chuan a pahnih pathumna te chuan duh lo tawp tawh mai awmin a hriat theih a, mahse a ni lem lo. An thiamna hian a hneh leh tho ṭhin. Chutiang tlangval chuan nula a han kherh tak tak chuan, fing takin nula bulah chuan a finna zawng zawngin a mawl a, a duhâmna leh mahni hma a sialna chuan a inphal a, a nghahhlelhna zawng zawngin a dawhthei a, a thu thua a dah theih nan a thuhnuaiah a inphahhniam a, chapo takin a inngaitlawm ṭhin, nula kiangah chuan huai takin a ṭi a, phur takin a awm hle hle a, a hmuhsitnain a fak a, a thu dik hriatna chuan dawt a sawi ṭhin a, a verveknain a ngil ṭhin. Hei hi tlangval zia a ni.

Nula chuan a dawt sawi chu a awih a, a cha pona chu a zuam phah a, mahni hma a sialna leh a duhamna chu pual bik theihna tur niin a ngai a, a finna chu a ngainep a, hun rei lo tê atan chauha a thil tum chu ni hlen turah a ruat a, a zahtheihlohna chu a khawngaih phah a, tichuan a sawi zawng zawng chu a pawm a, a che dan zawng zawng chu mawi a ti a, a ât derna leh a inphahhniam dernaah chuan a lamat a, a khawngaih rual loh chu a khawngaih a, heng avang hian mipa chu khûm ta ngeiin a inhria a, a lawm a, a tilawmtu chu a lawm a, tihlawm let ve ţulin a hria a, tichuan a duh ber chu a pe a; chu veleh mipa thuhnuaiah chuan a intulut nghet chiah ţhin a ni. Hei hi nula a ni.

Hei hi a tlangpui thu a ni a, tin, hre reng chunga tih pawh a ni bik lo - awmdan a ni ve mai, rilru chhungril zawk (subconcious mind) an tih aţanga lo chhuak a ni ber a; mihring rilru kalhmang zirtute hriat dan a ni. Kalhmang dang dang a awm a, hei hi pakhat chu a ni ve an tia lawm !

---:o:O.o:---

5. Nui Takin Mangtha u Le[1]

Sañgliana

NUIHZA siam hi har tak awl tak bawk si a ni a. Thenkhat tana nuihza siam chu a awl hle a, a nuih duh chi hrim hrim an awm a. Damkawr bulah te phei chuan ar êk ro han thai leh ngawt te pawh hi nuihza ṭha fe siam kan ni mai a. Buster Keaton-a te bulah chuan nuihza hi a siam theih loh achha a ui thung a; a nupui kum tam tak a khawsakpui meuh pawhin a nui a la hmu ngai hlek lo va. Vawikhat chu a kiai ve deuh sakin a hre chauh a, a tinui ṭhelhtu chu picnic-a an kal dawn ṭuma a fapain, "Papa, kan in hı ka keng tel dawn em?" tia a zawhin a ni.

Pu Zara pa pawh a nui thei lo ve khawp a, "i hih" a han tih hi chuan a laihrui a na a, a kawm reng zel. Chuvangin nuih bawk bawkna tur chi dap lo ila, nuih kuk kukna chi i lo dap khawm ten dawn ang u le. Ṭhenkhatin min duh dan angin a kar lakah hian kan han ngawi zauh zauh dawn a, chu chu in nuih nana kan han zauhsak che u a ni tih hriain lo nui ve hram zel ula, a zat ngang loh pawhin lo kiai deuh sak ve ta reng reng ang che u.

Mi hmingthangho zingah i han chetla ve leh teh phawt ang. Gearge Bernard Shaw-a khan vawi

1, Kum 1970 vela a ziak a ni mai thei.

ai dawt dawt khawpui a nupui bulah a âng ta ɔek a, "Khawvela mi ropui ber leh lar ber hming ;ipel pawh hre lo, mi eng emaw a nih le! A reng ·engah 'Shawm' tih te saptawngah a awm ngai si o," a ti khar khar a. A nupui chuan a hre thang awh khawp a, ngawi rengin Dictionary bu a keu nual mual a, "Shawm - hmanlaia an hamrik; ıamrik hlui; hmanlai rawchhem' tia a lo inziak ıi a kawhhmuh zoh a. Shaw-a meuh pawh a ıgawi ta rauh rauh a ni awm asin!

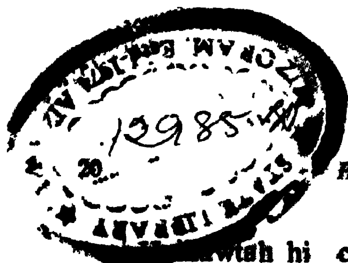
Ernest Hemmingway-a leh savawm thung aw ni ıng, amah kha pa rorum huaisen fu a ni a, vawikhat :hu savawm ngawltawt deuh maiin motor-a zin veivak a tiralti viau mai thin tih a hre thawi a, a zawng hranpa ve ta ngat a. An lo sawi ang ngeiin kawng lai ıh tak mai a ke hnung lamin a lo ding vu mai a, motor an han hmeh rik pawh chuan hre lo ang hrim maiin a awm roh a. Hemmingway-a chuan a va hnaihchilh zet zet a, "Savawm dum mawl satliah mai mai i ni tih i hria em? Savawm dum mawl satliah mai mai siin eng nge kawng laiah te ka ding e i tih a, motor te i dan vei! Savawm var, chhim tawp leh hmar tawpa awm emaw, savawm hmul sei hnuang chi tal pawh ni si lo, i zak chai lawm ni zawnga," a han tih meuh chuan savawm chuan a ke paliin lei a rap a, kawng sirah a peng ta haung hnung a, chuta chin chu motor a hmuh chuan thing a phen chuih chuih ta zel e zuk ti a. Zilh a sawt vei fu lo maw? (P.S.- 'Zawnga' kha chu a ti chiah leh awm lo ve).

A hun laia film star hmingthang em em Douglas Fairbanks (Senin) kha pa fiamthu duh tak a ni a, a ina lengte pawh hi a lo fiam ṭhin a. Ṭhutthleng ṭhenkhat chu ṭhu an awma han hmeh nun hian a ṭhu kha an hit chuai a, an zuang tho zawk ṭhin a. Vawikhat chu nu pakhat zakzum hmel deuh mai hi chutiang ṭhutthlengah chuan a ṭhu a, Douglas-a chuan a han hmet ṭhin a, mahse chu nu chu a ṭhut ngaiin a ṭhu hmiah hmiah mai a. A tawpah chuan mak a ti lehling a, "Nang chu i ṭhut ngaiin i ṭhu hmiah hmiah mai a, hit chuai emaw, ṭim uai emaw chang i nei lo maw?" a ti a. Ani chuan, "Nei e, aw! film star hmingthang bula awma awmdan tur ni hmiang ka lo ti alawm," a ti vei chuih chuih e an ti.

Sipai battalion khat mess pui zan chuan an tlai deuh a, um pawh an ruah tam deuh a ni awm a, an hriat ṭakna chu, zing dar 4 dawnah an C.O. chu thlaphang mangang aw zet maiin a au ṭial ta ruai ruai mai a. A officer-ho chu an doctor nen lam a room-ah chuan an va tlan lut a, "Ka pum zen vek tawh, ka khawng tlat, ka thi thei lo," a lo ti nghur nghur mai a. A doctor chuan a puan chu a han hlim a, a nui ta toh toh a, ka han en ve chuan nuih hlau chuan ka insang ṭeuh hlawm a; a mut kekawrtlawn ke khingkhatah khan a ke khinghnih a lo inrawlh ṭûn mai a lo ni a. Hei hi John Master-an a lehkhabu "Tawtawrawt leh Sakei"-ah a sawi a ni tih kan sawi zawng hian he thu hi min lo hrilh an awm ve leh a.

Ṭhian pakhat chu a lenna a fuhin a tlai deuh hle ni bawk tur a ni, irhfiak ak akin haw turin a chhuak tawh zet a, rei vak loah chuan a lo lut leh chha chha a, "Khawi maw, in phone chu ka'n hmang teh ang aw," a ti a, Police Thana a va phone a. Inspector duty-a lo awm hnenah chuan a lenna in leh veng a hrilh a, "Hei ka steering wheel te, chiteh plate te, brake leh accelerator pedal te an lo ru kawng miat mai, engtia tih tur nge ni ang?" a ti chhal chhal a. Inspector chuan, "E, kan rawn intir dawn e, i car bulah khan lo nghak mai ta che," a lo ti a. Chu pa chu a va chhuak leh a, rei vak loah chuan a lo lut leh ta chha chha a, "Phone kan hmang leh ang aw," a ti a. "E, (irhfiak) . Pu Inspector, ka lo tihsual alawm mawle, a front seat emaw ka tih kha a back seat zawkah ka lo va lut lo ni a, a lo la kim thlap mai," a ti leh ta ak ak a nih chu - kan pa a ni hrep ang tih a hlauhawm lo maw?

Haihawt dan chi hrang hrang hi a awm a. Mahni kokia bah reng hreipui zawnga kalna hnu chhuikir leh ta ngut ngut te, vaibela vaihlo benga inbria a vaihlo cheh dip mahni kâa chhung ta tlawr te pawh bo lo, mahni nupui zin tur thlah haw, lungleng fu e ti lova zanriah ei dawn ṭea chaw khawrh sa dai hman rawih khawpa nghak leh ta vung vung a, "In nu chu a va muang ve," ti ve ta tlat te pawh an sawi ka hria a.

[illegible]wtah hi chuan College zirtirtute hi an zualkai bik emaw ni nghe nghe ni, mei ṭana in-hriaa mahni hmui tawng hliau durh pup te pawh an awm a. Leng haw khum pan nghal vang vang a, mahni nihliap ken khuma va thawlh than a, mahni nihliap hunna hmuna va inhung ta ringawt te pawh ka hria.

Vawikhat chu ka u.. i-a pawhin a hreipui a hlauh va, a hnu a chhuikir leh vut vut mai a, a thingtuluang kân hnu a zuk hmu leh te chuan, 'hei pawh hi heti hiaṇ kạ tuk koh koh kha maw aw' a ti a, a hreipui ken chuan a tuk ve boh boh a, a la hmu ta chuang lawk lo a ni awm asin! A, ngaithla ve ṭak nghe nghe maw?

Hetiang haihawtna chi leh thawhât hi a in-pawl hnaj viau emaw? Ṭhianpa Khawma khan tho â mak tak a hre hnem hle mai a. Tho â sia nula rim vung te pawh an lo awm ṭhin a. Ṭhian pa-khat tho â chu kawmchar tukverh aṭangin thli dal banah a pakai a, a thehlei chhuk ta a, lei a zuk thlen chuan a intauh harh zo viau e a tia lawm! Thawhât chinah te pawh bian in chhunga chakai khawrh tak dual dual chang nei te pawh an sawi zel kha maw, pathlang bel leh thleng velte chu an thal rem rum mai a, chakai erawh a vâng!

Hmeichhia tih hi 'minu' tiin thiak tawh ila ti an hraw sawt viau mai a, kan tih minu zahawm hmain hmeichhia chu i han fiam sek teh ang aw.

Nu pakhat pawh a pasalin a pisa atangin phone in a va bia a, an inbiak laklawh lai chuan hlau awm em em hian a ţe ta vak mai a, chhuata han tlu thla ta ţhuai thawm ni awm tak hian a ri dawt bawk si a. A pasal mangang chuan a han kik dawt dawt ţhin a, a reh ta vung vung mai si a, mangang hlauthawng em emin police a phone ta vat a. An in awmna a hrilh a, ani pawh chuan a rang thei ang berin an in chu a pan phei ve a. Police chu Inspector hovin an lo thawk bawk a, telephone bulah chuan an nu chu a lo thi dang der mai a, an han bawisawm a, a lo harh hnu pawh chuan, hlau em em mai hmel la pu reng chuan, "Awi, in chhungah hian a la awm hial ang, khum hnuaiah emaw, almairah chhungah emaw, awi, a la awm ngei ngei ang, awi, min rawn pan chat mai si a," a tih chuan Police hotupa chuan, "Eng ang hmelpu nge a nih a?" a han ti a. "A, a hmel put tih lamah chuan, e, sazu dang ang bawk, ih - ih, a hmui leh a mei pawh a zuih, a sazu hmel lehzual deuh bik mai thei," a ti ta fan a nih chu!

Kan rel ta sa sa i han sawi zel mai teh ang aw le. Hmeichhe pakhat hian a ţhiannu pakhat hnenah, vui deuh tak hian, "Ka ţhiani reng mai, ţhian Thangi chu he kan thuruk hi chu lo hrilh ve suh ang che ka tih che kha i lo hrilh ve tih ţhian Thangin min hrilh tlat mai nia, nang zawng," a han ti a. A ţhiani chuan, "Aw, a va mak ţhin em! Ka hrilh che tih hi chu ani chu hrilh suh

ang che aw tiin ţhian Thangi chu ka hrilh lawm lawm si a!" a ti a. A ţhiani ve leh thung chuan, "A nih leh min hrilh tih ka hrilh che hi ani chu hrilh suh ang che aw," a la ti lawm lawm a nih chu! Ţhahnem an ngai lo maw?

Inchhuahchhal dang thawm kan lo hriat ruk ve chu, pakhat chuan, "Thuruk hrilh tlak, vawng thei turah ka lo ngai vę, che a, a lo teuh mai si lova," a han ti dar nar a. A dangi chuan, "E e, ka vawng thei lo chai ein ni? Kar khat ngawt ka vawng tih i hre nang e, fridge em si loah chuan ka vawng rei ngawt veng veng alawm," a ti mauh mai.

Nula pakhat pawh hian nula dang hnenah, "He nula leh tlangval inhualte hi an duhawm vei rial rial e tirawh, a nula tih loh hi chu!" zuk han ti ţal a, a zuah bang tlem vei!

Nupa hi an inhnial bap bap a, nakinah chuan a mipa zawk chu a ngawi ta daih a. A chhan chu a nupui chuan, "Enga ti nge maw ka sawi hi innghahchhana i hman leh tlat ţhin reng le, ka sawi ni lovin ka sawi nia ka inhriata hi alawm ngaih pawimawh zawk tur," a ti mauh a nih chu!

A pasal chuan, "Vawikhat chauh ka han zawt leh teh ang che, i inpeih ve dawn tawh em?" thinrim aw ram deuh fu hian a han ti a. A nupui chuan, "Aw aw aw, i va han ngawng tak em!

Darkar khat chhunga minit khat maiah ka inpeih ang tiin ka hrilh tawh si che a," a ti leh mauh bawk.

Hnial hneh te hi an va har tak em! Hei vang alawm Hamlet-a pawhin, "Hmeichhia, i hming chu 'Hniangi' a ni e a lo tih,' Bukan a lo ti ve ngawt a nih chu.

Ngaihdan hi a dang thei viau ţhin a, entirna pakhat chauh han siam ila. Ni khat chu khua a ţha a, pisa chawlh a ni bawk a, phur deuh maiin Tennis court an pan hlawm a. Ni sa leh sa lo sawi phal lovin chhun pachangah chuan an khel mawlh mawlh mai a, nuam an ti em em a. Khual khuaa mi pahnih hian an zu hmu ve a, mak ti deuh maiin an thlir a, a inkhela te lah chuan nuam an tihzual phah a. Nakinah chuan, "Pa chal kawlh thui pui pui, ei hmu hmel pu tak tak an ni si a, chhun pachanga chuti tulh tulha an phet buai mai chu ni, an tih ai ti tur khuan hlawhin an ruai ngam lo chu a ni anga le," an ti e an ti a ni.

Thlang deuah chuan pa thau nelh nulh hian tennis khelh dan a lo sep suah suah mai a, "Tennis ka han khelh tak tak hi chuan, ka thluak hian ka taksa hnenah thu a pe a, 'tlan phei vat rawh, aw vaw thuai raw, aw vaw bir pawp rawh' a ti zat zat mai ţhin a ni," a lo ti zuah zuah mai a. A ngaithlatuteho chuan thiam awmin an ring khawp mai a, 'tichuan' an lo ti dial a; ani chuan, "Tichuan ka taksa khan, "Tuin a? Ka taksa pui

roh hian maw?" a han ti ta ţhin a, ka vaw hman leh ţhin lo," a ti ta hnung hnung a.

Thuruk pakhat chauh ka han hrilh ang che u, in vawn theih loh pawhin a pawi lo ang. Ka ţhian pakhat chuan hriat loh hi a nei duh lo khawp a, a awm loh hi chuan Pu Zeta kan ti mai ţhin a, kan sawi apiang hi a lo hriat ve zel ţhin avangin. Ni khat chu, "Pu Buanga Dictonary ah hian, 'Zawh-zaw-zo' hi zuk chuang hauh loa maw le" ka ti a. Thian zeta chuan, "A ni tak asin, a thi har phian nghal a," a han ti leh zaih a nih chu. Sazaw nen a ngaihpawlh ni tak maw?

Nui takin mangţha ule.

......:o:O:o:......

6. Tawrhna[1]

Zairema

KHAWVELAH hian eng kawng emawti tala hreh-awm tuar lo kan awm lo, rannung leh thing leh thlai chenin. Nunna a lo awm rêng rêng hian tawrhna a lo awm. Mihringin kan tuarin eng vanga tuar nge kan nih tih kan ngaihtuah thei chauh, nunna nei dangte chuan an ngaihtuah thei lo. Mi mal tuarna ringawt ngaihtuah lova a zau zawk kan ngaihtuah chuan rilru a buai thei hle.

1. Kum 1946-a a ziak a ni

Ṭamte a lo ṭla a, lirte a nghing a, tuite a lian a, misual pawh ni lo nausênte pawhin ang khat vekin an tuar.

Hêng thu hi kan ngaihtuahin hmangaihna Pathian hian eng vangin nge a phal tiin kan zawt ṭhei e, hman lai ata tawh mi zawh ṭhin a ni reng. Pathian a awm chu ring hauh lo ila chu zawh nachang kan hre lo vang. Pathian sual tak chu ni se "a awm reng e" kan ti bawk ang. Pathian chu min hmangaihtu a ni a. kan ṭhatna tur hi a duhzawng a ni tih kan hriat chian poh veleh he thu hian kan rilru a kap buai dawn a ni. Keini Zofate chuan kristian kan nih hma chuan nau hnuchhamte kan hmuhin "Pathian chuan khêk deuh âwm" tih nachâng chu kan hria a ni âwm e. Pathian awm ring lo pâwl chuan chhel ringawt hi an ngaihsân ber a ni. Kan ṭhatna tur duh Pathian chu kan ring si a, kan tana ṭha lo ni awm tak si, kan tâna hrehawmnate hi engtiziaa tuar nge kan nih?

He zawhna hi fiah taka chhan theih a ni lo vang; Pathian hian thil nung, nâ leh hrehawm hre thei hi engah ber kher nge maw a lo siam tih kan hriat hma loh chuan. Chu chu he lei nun chhûng hian kan hriat rual a ni si lo va, a theih ang angin chhân kan han tum poh dâwn a ni.

Nunna kal dan hi han thlir phawt mai ila. Sanghate chu vawi khatah tam deuh an tui a, mah-

se kêu taa puitling chu tlêm tê a ni; a ṭhente kha chu thi leh mai tura 'siam 'an ang hle. Rannung ṭhenkhat chu rannung dang chaw atan ringawt an lo piang. Thlaite leh ei theih lam phei chu ei borala lo piang ni awm takin a lang thei. Ṭangkaina ṇei hauh awm lo tak natna hrikte hi a tama ṭam ngang mai tein an pung phut phut mai si Pa ei ngai mi awm hleih lohte a lo ṭo nawlh ang reng bawk si. Thilnung-tam tak chu thilnung dang chaw atana lo awm an ni a. Nunna a lo awm theihna tur hian nun hloh hi a lo ṭul reng a ni Hei hi kan sawisel theih pawh ni lem lo, a vang kan hriat ṭheih loh kan hmuh theih reng chu a ni Chu lovah chuan ni sa leh ruah sur, thli tleh leh tui luangte pawh ṭhenkhat ṭhatnate a ni a, ṭhenkhat chhiatnate a ni bawk. Thli awm lo se thlai chi tam tak a ṭiak thei lo vang, hrisel pawh kan hrisel lo vang. Thli a ṭam luattuk chuan kan thih phah bawk si. A ṭha lo hlir thlir takah chuan ṭha a awm lo a nih hi tih hial tur a ni, ṭha a tlem em em avangin.

French 'mi fing Leibnitz-a chuan, "Thil siamte hian an 'ṭhatna chu an Siamtu hnen aṭanga an 'chhawm 'a ni a, an ṭhat lohna erawh chu anmahni zia ve reng aṭang khan, thil siam an han nih ringawt avang khan an nei a ni. Siam kan nih avangin tuar thei kan ni a, tuar lo thei ṭhuai lo zawng kan ni lo; a pumpui thu ngaihtuahin he khawvel hi 'khawvel ṭha thei ang ber a ni ziwk e" a ti.

"Khawvel ṭha thei ang ber" a tih hi eng nge awmzia? Pathian engkimtithei chuan he khawvel aia ṭha hi a siam thei lo em ni? Khawvel hrehawmnate leh suahsualna te awm hauh lo siam thei lo a nih chuan engkim ti thei a ni dawn em ni? Siam thei sia siam duh lo a nih si chuan a thilsiam hi a hmangaih lo a ni maw? Rilrua kan ngaihtuah dan ang mai hi chuan Pathian chuan khawvel kan suangtuah aia ṭha mah a siam thei a, siam duh lo pawh a ni lo. Engkim titheia tan chuan engkim a tih theih a, mahse engkim a theih hauh loh thei a ni. Thil nung tura a siam chu a nun lai la la chuan a ti thi thei lo, a nakin hnuah chuan a thi thei e; thil duma a siam miau kha chu a dum lovin a siam thei lo. Chu chu engkim ti thei lo a nihna a ni lo va, a rualin a ti thei lo a ni mai zawk. Duh thlan theihna min pek si chuan kan duh thlan theihna chu kan hman a phut tawh, thil ṭha emaw ṭha lo emaw ti turin min tilui thei tawh lo. Kawng lehlama a kal chuan lehlamah khan a kal lo a ni zo tawh; a engah pawh khan a kal thei ngei mai a, mahse a kawng pakhat a thlan tawh chuan a kawng dang chu a thlang nghal thei tawh lo.

Tichuan, Pathian tan khawvel a siam dawn hian a hmaah kawng tam fe awm niin a lang. Duh thlang thei, a sual lam emaw, a ṭha lam emawa, ama tihluihna tel lova awm emaw, duh thlanna nei lem lo mahni thua sual nachang hre

lo ţhat nachang pawh hre lote leh kawng dang hrang hrangte awmna tur khawvel - chûng kawng hrang zingah chuan tuarna te leh hrehawmna tinrengte awma awm lo thei bawk khawvel-mahni duh duha tâl thei awmna chu a tan khawvel ţha thei ber niin a lang.

----:o:O:o:----

7. Hnam Lungphum a nghing[1]

Rev. Lalsawma

Mizo hnam nun :

ŢUNLAI Mizo hnam hi sawifiah thiam pawh a harsa. Sakhaw thilah Kristian hnam a ni a, Politic thilah chuan democratic sorkar, khawtlang thilah thung chuan khawvel mi tak mai si. Heng sakhua, politic leh khawvel nun te hi Mizo hnamin hluar takin a pawm kawp vek a, khawtlang nun inpawlhsawp dan hi sawifiah a harsa takmeuh a ni.

Mizote chu an sakhaw mi khawp mai, ti ila a dik hle ang; Mizoho chuan politics an ngaihtuah nasa ber mai, ti ila a dik tho va; Mizoho chuan khawvel inlumlet leh thil thar chhuak apiang hi a ûmin an ûm a ni, ti ila a dik zel tho awm e.

A mihring chi hrang lam lo en ila. Mizo zingah hian mi chi li an awm. Chi khatna chu

1. Kum 1975-a a ziak a ni

sakhaw mi an ni. An innghahna ber sakhaw lam a ni a, hna engpawh thawkin engpawh va ti ve mah se, an rilru leh nun thununtu ber atan sakhua an hmang ṭhin. Chi hnihna chu Politics mi an ni. Sakhua emaw, sumdawnna emaw, thil dang eng pawh an tuipui ve thei tho va, mahse, politics an dam chhan deuh ber. Chi thumna chu khawvel mi ti mai ila, politics mi kan tih pawh kha khawvel mi tho an ni na a, heta mite hi chu politics mi ni lo, sorkar hna te, sumdawn hna te, ei zawnna kawng dang eng pawha innghatte hi kan ti bik ang. Thil dang engpawh tih zel thiang mah se, an hna atan an nung ber a. Thil dang chu an ngai pawimawh lo zawk vek a ni. Chung chuan ngaih pawimawh bik pawh an nei lo va, an duhzawng angin an awm vel mai mai a. Fel fu angin lan chang nei mah se, eng kawngah mah an rintlak tak tak ngai lo, an châk zawng ang angin an khawsa ṭhin.

Chutichuan Mizo hnam, a ruala sakhaw thil leh politics thil leh khawvel thil tea khat tlatah hian mi chi lite chu kan cheng za ta nuai nuai mai a, khawsak zel dan tur thlir lawk thiam leh rel fel thiam a harsa a ni. A hnawk tawh hle na a, Mizo mizia aṭangin thil pahnih thlan chhuah kha i lo sawi kai leh teh rih ang. Intihhmuh ching mi kan ni. Ṭha lamah leh chhe lamah intihhmuh kan awlsam a. Kawng khatah chuan hei hian rilru zau pu mi angin min lantir a, a ṭha

lama intihhmuh hi khawtlang nun insiamthatna lam atan pawh hmanraw' pawimawh tak a ni. A leh lamah thung chuan hei hian thil thar engpawh hi a chhiat a that thlu hman lo lêkin a bawhtir a, min hruai bo thuai bawk a ni. Mizo zingah ngat chuan sakhaw thil emaw, thil lo emaw, miin ti tak hmai pua a sawi vak chuan a thusawi dikzia aiin a tih takna zawk khan lamtang a siamsak awl zawk, ti ila kan sawi sual kher lo vang. Hei hi a ram puma Kristian kan lo nih duak theihna chhan pakhat pawh ni ve ngeiin a rinawm. Harhna tui fawnin kan ram hi kum 50 chhung a nuai a. Kristian kan in nih hmuh ta vek a, hnam pum nun a danglam thei ta a ni.

Intihhmuh a lanna chu sakhaw thil chauh pawh a ni lo. Politics kal dan pawh hi thluak hmanga thupui hlapui vainaah aiin, phurna so pawng tawn velah a innghat zawk emaw tih theih a ni. Inkaihhruaina thurin chu awmin zawng a awm ve ngei thin a, mahse mite leh party atangte inbeihna ber chu thu lam a ni meuh lo; thil tênau zawka lang, mi mal leh mi mal inbeihna hian Mizo politics kalkawng a sial lian zawk fovin a lang a ni. Mipui tihphur vaka an phurna chu mahni tana hlawk zawnga khalh lut thiam hi politics thiam an ni mai.

Mizote mize pakhat dang lo tarlang leh ila. Rilru nghet lo pu mi kan nihna hi kan mize nghet tak pakhat chu a ni. Mizo hnam nun tobul thleng pawhin thil nghet sawi tur a vang reng a ni. Che

awn mi, intidanglam leh thuai kan ni reng reng. Kan khua te, kan lo te, kan in te kan sawn kan awn a. He kan hnam zepui avang hian khawiah pawh kan va tlangnel thuai thei a. A ṭul ang zel-in mi tih dan kan la kai thuai thei bik a ni Mah-e he mi avang bawk hian awm dan ngaiin kan awm rei peih lo va, a thar lo chu kan tuipui peih lo. Tichuan kan che sawn leh a, phurna thar kan dap zel a, thawh tur kan zawng thuai thuai thin a ni.

Hei vang hian kan thil ngaihhlutzawng pawh hi a mak viau a ni. Min tinuam nghal thei hi kan ngaihlu ber. Pawisa pawh dahkhawl enin kan en lo va, itzawng apiang lei nghal mai nan kan hmang ber. Sakhua pawh chutiang deuh chuan kan ngai a nih hi! Hlim theihna apiang leh tuichawp theihna apiang, thih hnua van kai theihna tur tawk chauh nen kan dap a. Biak dan nghet kan ning thuai a, bei hah vak si lova hlim viau theihna apiangah kan pakai tawn vel a. Phurna siam thiam apiang an lar. Politics pawh chuti bawk. Thurin ṭha aiin mamawh chawp phuhrukna tiam tam thiam an lar a, nun dan ṭha zirtirtu aiin hlim nghal theihna siam chawp thiam an tlatlum zawk. Thil dangte pawh chutiang zel chu a ni. Thian kan zawn dan te, kan inchei dan te, kan ei duhzawng te pawh chutiang mai mai deuh vek chu a ni.

Kan sawi tak te chu an tawizawngin lo kaikawp dawn ila; Mizo hnam hi a nghet lo va, rinchhan ngam thil nghet a awm mang lo.

Hnam lungphum a nghing :

PATHIAN thuin, "Thil nghing lote chu a awm reng theih nan thil lo nghingte chu sawn bovin a awm dawn," (Heb. 12 : 27) a ti a. A sawi chu lei lam thil leh van lam thil, chatuan thil leh khawvel khaikhin a ni. Mihring nunah hi chuan nghing lo tak tak a awm lo va, sawn bo tura nghing a awm ang a, nghet lehzual tura nghing a awm thei bawk ang.

(a) Vantlang nun dan lungphum a nghing

Hei hi a nghing mai pawh ni lovin, sawn bova awm a tam nasain a lang a ni. Mizo zingah hian culture tih hian sawi fiah harsatna bik riau a nei. A lehlin chhuah a harsa a, chu mi bakah thil pahnih a la awm fo: Mizo hnam nun hlui, culture hi sakhua nena inzawmna nei lo emaw kan ti bawk thin a ni. Hnam culture chu hnamin a ṭhan hnan, inzirtirna, inkaihhruaina dan nghet hi a ni mai a, sakhaw thil nen a hrang lo chauh pawh ni lovin, a inkawp ngei zawk a ni. Chuvangin culture hman lai kan neih chu Kristianna hi a ni a, Kristianna tel lo culture Mizovin kan nei tawh lo a ni. Kan pi puten Zawlbuk te, Kût te, Chawngchen te, Zu hmun te chu an phak tawk thil ṭha zirtir nan an hmang a, nun ṭhangin chung chu a hnawl

bo ta vek a, a aiawh tur, a tluka pawimawh a awm ta lo - sakhaw thil lo chu. Hnam dangin an pi leh pute dan zahawm tak ṭhangthar tana an chhawmchhuah ang hi Mizo ṭhangtharten an nei ve lo. Chu lam thil ngaihtuahtu pawl eng eng emaw chu a ding thar leh na a, hnam pum fun ko thil engmah a awm rih lo a ni. Chuvangin sakhaw rilru pu mi nih si loh chuan duh dana awm daltu a awm lo va, sakhaw zirtirna dan pawi-sa mi tan lo chuan duh tawka nawm chenna daltu vantlang dan a awm ta miau lo mai. Kristian ṣakhua leh a inhruaina chauh lo hi chu vantlang nun lungphum kan ta bik kan nei lo va, sawn bovin a awm zo ta.

(b) Politics lungphum a nghing :

Mizoram politics-ah hian democracy lungphum a nghing nasa hle. Vantlang rorelna thar zara rah ṭha kan seng tam tak te haider chuang lovin, rah ṭha lo kan sengte lam hi lo sawi ta ila, thil pahnih langsar bik awmin a lang.

PAKHATNA : Politics hian kan ram a tipumkhat aiin a tiphel chhe ta zawk a ni. He thuah hian zawhna hmanga thil sawi ka duh a. Ka thlir kir changin hetiang hian ka inzawt ṭhin. Hmanah khan politic party tan Mizo lalte leh an ṭhuihrûai mi tam takte hmelma ngheta siam kher loh kha a theih loh vang nge, an chapo vang nge, an duh-am vang zawk em ni, Mizoho hi politics thua an

la pum khat ngai reng reng loh hi? Politics lo chhuah tirh atanga tun thlengin englai maha Mizote pumkhata an awm theih loh hi eng vang nge ni ang le? Party politics hi kan bansan thei lo em ni? Bansan duh lo pawh ni ila, thenawm khawveng inhmelmakna thleng thleng hi chuan party hi ruihpui lo ila, a va tha dawn em! He ramah hian vantlang rorelna kengkawh sorkar hi party hrang mite inkara inhuat tawpna te, inkhinna te, inhekna te avang hian tihhmelhemin a awm chiang hle a ni lawm ni?

PAHNIHNA : Hruaitu zinga nungchang thlahdah miten Zoram politics an tihhmelhem. India ram, sakhua leh politics a inkaihhnawih lohna Mizoram, hnam danin thiang lo leh khap a neih hleih theih lohna ramah hian, hruaitu zinga nungchang thlahdah deuh te tan chuan politics a nuam lutuk deuh a nih hi. Mipui chuan hruaitute chu zu rui mi ni lo se, nun sual pu mi ni lo bawk se an ti a; inthlanpui a lo thleng a, nungchang ai chuan party rilru a lal zawk si thin. Party mi, mi hrohrang na deuh a lo tling a, annin mipui tihlungawi an tum ta a, mipuiin an intlawnsiak bawk si. Chutah tak chuan nungchang lama invawng uluk peih mi a lo nih loh emaw, Pathian leh Kohhran laka rinawm tum tlat mi a lo nih bawk si loh chuan duhamna te, mahni hmasialna tein a lo khat a, mitmei ven leh sumkar nei hauh lo pawhin a lo khawsa ta thin a, thiang lo lah a awm tawh

si lo. Amah leh a hote tan pawh insumna chin ramri a hriat tawh ţhin loh a ni.

(c) Eizawnna lungphum a nghing :

Lo neia buh leh thlai tlo chhuakin hnam pumin ei a zawng ţhin kha a ni a. Tunah pawh nu tam ber ei zawnna chu a pangngai a la ni. Mahse (1) a kum tin thu-ah hawpkhawp thlawh chhuah a harsa tawlh tawlh; (2) tun hma angin thlawhhma latute an tam lo va; (3) hlo thlawh kalsana dap chawpa khawsa an pung zel; (4) kamdinna leh zir thiamna lamah ţhalai an inpe zo va, chumi rualin thatchhiatna leh nuamtawlna a punlun; (5) ram hmasawnna tur sorkar pawisa thehchhuah hi thlemnaah a chang a, nungchang lama chhiatna tam tak a chhuahpui; (6) nun dan ţha aiin pawisa ngaih pawimawh zawk a lo ni a, thawhrimna aiin hlep tam theihna.

Hengte kan en hian Mizo hnam eizawnna hi a derthawng a ni. Mizo pain a ei khawp a thawk chhuak lo; a thawkchhuak peih lo; pawisa chan tur hralh sum a nei hauh bawk hek lo. Pawisa khawlai leng a tam rih avangin a lungmuang a, dah khawl tumna rilru a nei leh si lo. Hapta khat chhung phai buh lak luh theih lohvin awm se chhuanchham manganna a tawk nghal rap zel a ni.

(d) Sakhaw biak dan lungphum a nghing :

KAWNG tinrenga fel lohna awm zawng zawngah hian Kristian sakua hian mawhphur ve

phakin mipui hi sakhaw mi vek kan ni'a. Chu-vangin nghing apiang khan Kristian sakhua pawh a khawih ve a ni. Kum 80 chhung Mizote hi Kristian an lo ni ta a. Chumi chhung chuan thil mak ropui ber pakhat pawh kan ramah a thleng a ni. Hnam thar a piang a, nun dan tha tehna pawh a lo chhuak a, Kawng tinrengah hmasawnna lawmawm tak tak a lo lang ta a. Mahse politics avanga kan ram chhunga thil thleng kan hmuh a, thangthar nungchang leh chin dan fel meuh lo lo chhuakte kan en hian, Krista chhandamna hna-thawh kan la chang ziktluak tawk lo a ni thei ang em? A chhan i zawng teh ang.

Pakhatna : Chhandamna Chanchin Tha hi kan puang kim tak lo a ni ang. Krista chhandamna chuan mihring hi a pumin a fun a, a taksa, rilru leh thlaraute then hrang hauh lovin a rut vek a ni. Chu thu chu kan hril tawk lo a ni thei ang. Thlarau chhandamna kan sawi uar a, taksa kan thlahdah si.

Pahnihna : Kristiana nii va siam hi a vawr-tawp emaw kan ti a, a bul tanna chauh a ni zawk. Mi, krisian a lo nihin Kristian anna lama tawp chin awm lo tawpa thang lian turin a bul a tan chauh a ni. Chu thanlenna chu 'thlarauah' chauh a ni hek lo -'khawvel nun peng tinreng hi a than lenpui a nih loh chuan puitlinna a awm chuang lo a ni.

Pathumna : Uar tur dik tak uar a ţul a, thurin lam hawiin rilru neih zau a tul. A tir ata Mizo kristianna hi van lam thlirnain a khat a, Chanchin Ţha thuchah pawh van lam thil ngawt, khawvel thila inhmanna tel lovin sawi a ni a. Chuvangin kristian sakhua pawh hi thlarau thil ringawt anga ngaih a ni deuhthaw a, thlarau thu atchilh pawh an tam. Hei vang hian, kristian naranina sakhua a ngaihdan pawh a politic te, a sum leh pai te, a eizawnna te nena inmil thei reng reng lovin a ngai a, politics thila sualnate chu sakhaw thila sualna nen te a ngai hrang tlat ţhin a ni.

A tawp berah chuan tun lai Mizo dinhmun harsa tak hian chhandamna a mamawh a. Chu chhandamna chu hnam tundinna kawnga Kristianten tha an thawh avanga lo awm thei a ni. Hei hi a ni dawn lawm ni kan Lalpan a zirtirte lei chi ni tur leh khawvel êng ni tura a tirh khan, he thu hi a rilruah a awm a ni dawn lawm ni, mihring khawvel Pathian hnena chhandama a awm theihna tur ni? Kan ramah hian mi ţhenkhatin Kristianten politics an khawih lo tur a ni tiin an sawi ţhin a, mahse hei hi thu dik lo tak a ni. Mi zawng zawng Kristian an nihna ramah kritian lovin tuin nge politic khel ang a, contract hna thawk ang a, khawtlang hna thawk ang le? Kristian ram leh hna siamna lama tel an tum loh veleh hian dinhmun khawlh tak leh nuihzatthlak

ţak kan tawk ţhin. Naupangin hming lam laiin 'awm' ti duh lo sela, a nih loh vek leh vin zeţin 'HETAH KA AWM LO' ti lauh sela, a nuihzatthlak viau ang. Chutiang chauh chu a ni e. Mahse Pathianin Mizo kristiante hnenah, "Fate u, atna bansanin, heta in hming an lam lai hian in awm ve tih hriattir rawh u," tiin a sawi reng a ni.

----:o:O:o:----

8. Ngaihin Min Au Ve[1]

Lalthankima

SAIHMARKHAN tlangah chuan veng hrang lian pui pui veng li kan awm a. A hmar lam dep ber chu Huihchhuk veng a ni a, ţhal rum laiin an veng tlang aţang chuan huichhuk thli a tleh hiau hiau ţhin avangin chu hming chu a pu a ni awm e. Chhim lamah chuan veng hnih Awia nu veng leh Bungliankawn veng a awm a, keini Mualveng chu a laiah Huihchhuk veng nena inhnaih zawk deuh hret chuan kan awm a ni. Kan khuaah chuan lamlian a kal tlang ruah mai a, Mualveng lamlian sirah chuan mualzawl lam hawiin Zawlbuk a awm a. Tin, mualzawl zau pui mai sirah chuan lal in chu lian deuh mai hian a awm lup mai bawk a. Kan veng chu a tlem ber kan ni nain

1. Kum 1960-a a ziak a ni

tlangval chen khawmna veng lum leh thawm reh lo ber kan ni ṭhin. Tin, vengte a lo hrang takah chuan sawi vak tham ni mah suh se, rilru hranna hlek hlek hi a awm thei mai ṭhin a. Khawpui lianah te phei chuan veng hmawr ve vete phei chu inhriattawn phak pawh a ni mang lo va, kan khua-ah pawh chuan Awia nu veng leh Bungliankawn veng chu an inkawp deuh bik a. Mual veng leh Huihchhuk veng chu kan inlungrual deuh bik emaw tih tur a ni, naupang an han indo lem chăng pawh hian an inthliar sa deuh mai ṭhin.

Mahse heng thil ka han sawi te hi kan khaw awm dan tlangpui a ni lo va, khawpuiah chuan thu leh hla pawh a tam a, veng leh veng kara thu eng emaw, han inel deuhna te, inhnialna te chu a awm ve fo ṭhin reng a. A tlangpui thuah erawh chuan kan khua chu khaw hlim thei, khaw lung-rual leh inngeiha sawi kan ni fo ṭhin. Mikhualte pawhin min awhzia hi an hrilhfak ve mek a, tum aia rei cham tawk pawh in an awm ve zut reng a ni. Tin, kan khaw tlangval reng reng chuan innghirnghona leh inlungrual lohna nei anga tlang-than hi an duh loh ber pakhat a ni a. Chuvangin mikhual pawhin Saihmarkhan tlangah buaina zah-puiawm sawi tur an hmuin an hre ngai hauh lo. Tlangvalhote chu losul an haw hma deuh changte hian Zawlbukah an lut khawm a, hlim tak mai leh inchhuang tak hian :

Saihmarkhan tlang hneha tlang nuam,
Awm leh chuang tak ang maw?

A mual mawi leh a kawn zam nuam,
Khawvel pialral ram a ni.,

tih hla hi an sa ṭhup ṭhup mai ṭhin a. Saihmarkhan tlanga nulat tlangval chhuah loh aia lenlai chânna nasa zawk awm ṭheiin an ring hial awm lo ve. Kan lal, Nguri pan khawtlang awpdan a thiam em avang a ni bawk a, kan khua chu Pathian thuawi khua kan nih avanga nuam a ni lehzual ber a. Mihring nun a hlim a, inkhinna leh intihbuaina te avang a mi.mal inkhing buai phei chu sawi tur tingin an awm ve zeuh zeuh chauh a ni, a nuam em mai a, ram dang leh tlang dangte hmu lova Saihmarkhan tlang ngawta khawsate tan chuan, "Khawvel pialral ram" a ni," tih chu a sualna reng reng a awm lo. Naupangte hian tualchai hla dang tehchiam pawh sa chuang lovin;

Aw, Saikhaw zopui,
Tlang nuam leh duhawm;
I mawina leh i por rimtui,
Hlimin i faten kan luam.,

tih hi an aupui chuah chuah reng mai a. Naupang pipu uai hla, nula leh tlangval inkawmna hla, Saihmarkhan tlanga lengte hla bil liau liau a ni.

Kan khua chuan lo zawh hi kan lawm ṭhin a, balhla zu emaw, thingpui sen emaw nen tala zaiin veng tinah kan ri tluk tluk ṭhin. Kum khat chu September thla a lo de a, Awia nu vengah chuan lo zo hmasa an tam avangin zai leh khuang ri a

tam ṭan tawh a. Mualvengah pawh Zami paten an zo ve tawh a, an inah chuan zaikhawm khuang a ri ve kang kang bawk a. Mahse hlo thlawh lai chhung zawnga Zamin min lawm a tumna ka duhpui loh vang leh Bungliankawn veng nula Lali teho nena kan inlawm tlat avangin Zami pa mitmei ka hmu lo deuhvin ka hria a, han kal ve pawh chu ka chak zan lo va. Chu loah c uan chutia fur khaw thiana ni tla tur eng chu a mawi zual zan a lo ni kher bawk a, ka han hawi chhoh chuan Zami te serṭawk bul chu a en no nghal mai a, ni zung chuan Bungliankawn lam a'n chhun thlur phei sung mai a. Tichuan 'khawvel pialral lam'-ah chuan tuar rual lohva min hmertu a awm tak avangin zaikhawmna lam ngaihtuah lo chuan ka insil fai a, kan kawmchar thlang lam panga in pengah chuan ka mu zal ta a.

Ka fate pathum Hminga leh Mawia leh Remi chu ka kiangah chuan an lokal a. An nuin a hrilh peih em ṭhin avang a ni ang chu, thawnthu hi an ngaina em em mai a, a naupang ber Remi chen chuan thawnthu ngaihthlak duh mi vek an ni. Thawnthu sawiah chuan mi tir ta a. An ṭan nan an nu chanchin, a nulat laia Saihmarkhan tlang nula hmelṭha leh fel bera sawi a nih ve ṭhinzia te ka han sawi hmasa phawt a (Tlangchhuan tlangval pakhat Thangliana, Zami u pawhin se thum leh tangka za a lenpui a, a neih theih loh a ni nghe nghe a). A nu chanchin ka han sawi chuan Mawia chuan, 'A 'nih leh ka pa, an zaikhawmnaah

chuan eng hlate nge an sak ṭhin, han sa ve teh' a han ti tlat mai a. Kei chuan thiam leh thiam lo chuan hla tlar hnih lek :

Tunah buuina tlangchhipah dingin,
Nghakhlelin khaw thianghlim ka thlir.,

tih chu ka han sa leh rih a. Fate lawmah ka han sa lawk chu a ni tak na a, ka rilru chuan thlir ka nei a, ka ṭhinlung chhungril taka ka dinna chu buaina tlangchhip a nih tih pawh ka hre chiang hle mai. Chutia hla ka han sak zawk laia Remi hlim hmel leh kut lo beng chu ka han en a, a hmel chiah chiah a puin ka hria a, ka rilru a khawih nasa ngei mai.

Tichuan an pu, ka pu chu a tlangval laia ahuaisenzia te, savawm chho sang kai lai a meiah a man a, a sah hlum tak thu te, in hnuaia vawk riak khawm sakeiin a rawn beih ṭuma feia a lo chhun hlum thu te ka han sawi chuan Hminga chu a lo insehruh ve rap rap a, banglaia feikibar inthiat chu a melh fan mai a. Ni khat sapui an zui nia an ṭhianpa a lo seh, chem nen ngawta a chhanchhuah thu chu ka han sawi phei chuan, "Ka pa, enga tinge min kaltir ve loh?" a han ti nghe nghe a. An pianhmaa daih thu a ni tih ka han hrilhte chuan pawi ti takzet awm hian a lang a ni.

Chutia hman laia kan chhungkaw chanchin, kan lo ropui ve ṭhinzia ka sawi pah chuan upa ti ti ka hriat ang ang, mi huaisen leh tlawmngai chan-

chin te, hla phuah thiam chanchin te ka hrilh a, titi dang dangah ka pakaipui ta zel a. A tawp lamah chuan Saihmarkhan tlang khawpuia kan lo tleirawl chhuah tirh lai thu te, an nu Lali te nen chiseh laa vai kan kalho thu te, anmahni unau senlai chanchin ṭheuh te chu ka sawipui ta zel a. Remi chu ka chungah a bei hle hle a, a nu chanchin ka sawi lai chuan harh tak mai hian, "Ka pa, ka nu nen kan inang i ti em?" a han ti reuh va. Ka rilru chuan, "Bawihte, i nu nen chuan in inang ngawt mai" ka ti a, sawi erawh chu ka sawi lo. "I len hunah i nu aia fel nih tum ang che," ka ti a.

Remi chu a muhil zui ta mai a, tin, Hminga leh Mawia pawh chuan ning hmel an pu ṭan ve dawn ṭanin ka hria a. Tichuan thawnthu chu ni danga sawi zawm lehah kan khek ta a. Mawia te unau chu an tho va, chhuat laiah chuan an ding a. Remi pawh chu a piin a rawn lak avangin a harh ve leh nghal a, mahse a pi hnena kal duh lo chuan chhuat laiah a u kiangah chuan a ding ve a. Chutia an unau thuma chhuatlaia an ding chu ka han en a, ka hmu chiang thei ta hauh lo mai a. An hla tial tial a, kawngka bul an thlen chuan Hminga chuan :

I fate kan ni lova, Lali fate kan ni hek lo. Tu fate mah kan ni lo. I fate ni tur chuan Lali nen kum tam tak min nghah a la ngai ang Saihmarkhan tlangah Hminga leh Mawia leh Remi te unau reng reng ang awm lo,

an ti a, an ral ta mai hian ka hria a. Kan kawmchar kawngka lama arpui thlawk chhuak thawm chuan mi han tiharh ta a, in penga ni zung lo lut chu a lo ral ṭep tawh a, Zami te ina zaikhawmho erawh chu an thawm ṭhat vang lai tak a ni.

Rilru neih a harsa ngei mai. Saihmarkhan tlang veng tina losul haw thawm te, Awia nu veng leh mual veng lama khuang leh zai ri inchhawn tluk tluk te, Zawlbuka tlangval hawklak thawm ri chel chul te, Huihchhuk tlanga naupang, dawnfawh pil thlawh lawma au ri dar dar te karah chuan ta kherin nge ka hetih tur hi hre lawk a, ka pian hma daih aṭang tawha hla min sak sak; kawmchar tukverhah chuan ka va dak a, ka chhungte hriat hlau chung chung chuan :

Ngaihin min au ve,
A thang viai e, thinlai a nghawr dim e;
Ngaihlohvi au chu,
A thang thiam lo, zamual a liam ta.,

ka han ti ta vawng vawng mai a. Ka ṭhu leh a, ka ngaihtuah ta zel a. A va pawi dik tak em! Ngaihin min au ve .. min au chiah em? Lali chu han fiam chhin dawn pawh ni ila, michhe fa a nih avang leh, mi ṭha an tihte zingah chuan mitmei ven tur neia a inhriat avang ngawt pawhin ka cho chhuak zo lo ang tih chu rin theih tak a ni si a. Tin, michhe fa a nih avanga an hmusit thu mai ni lovin, a hlauh ang ngeia engtotu mualkil nula zingah chuan an awm ngei tih pawh chu ka

hria a, keimah tehlul avang hi a ni ngei tih pawh ka hria. Amaherawhchu ei leh in thu emaw, kawng dangah emaw miten an hmusit theihna tur chu awm ngei tak mah se, tuman an hmusit theih hauh lohna hmun khawiah emaw chuan a awm tih chu a hre chiangtu ber niin ka inring. Mahse heng zawng zawng te hi Lali ka hrilh ngam ang em? Chuti taka ka thinlung chhunga duhawm chu atan hlutna a awm ang em? Dam takin awm sela, pasal te neia fanau te a la neih hunah chuan Lali chuan Remi pua sela, keiin Hminga leh Mawia kai ila ka tihna zawng zawng te hi ka muthilh hlan chauha thil awm tur em ni ang le?

Chutia ka ngaihtuah buai map map lai chuan Hminga te unau chu an lo lut leh a, ka hmaah chuan an lo ding tlar a. Kei chuan Remi chu pawm tumin ka han ban a, mahse a tawlh hla zel a, an hla leh ta tial tial a, "Khawnge in kal dawn?" ka han tih chuan:

> *Lunglohtui ralah, Lunglohtui kama cheng kan ni a, keini hi i fate kan nih theihna tur chuan Lali nen kum tam tak min nghah a la ngai ang,*

an lo ti leh a. Ka lo muthlu leh chu a lo ni a, ka nuin chaw ei tura mi han koh chuan ka tho va, ka harh hlen ta a ni.

----:o:O:o:----

9. CULTURE[1]

C.L. Rema

CULTURE (Kalchar) hi thil hrilhfiah harsa tak a ni awm e, tun thleng hian chiang taka an hrilhfiah fakna ka la hmu thei hauh lo mai a. Mizo hian culture tih tlak chiah kan la neih loh vang emaw ni, Mizo ṭawng phei chuan hrilhfiah a harsa lehzual a, hetah pawh hian hrilhfiah ka tum a ni lem lova, amaherawhchu kan hriat phak chin tlem lo sawiho hlek ila ka ti zawk a ni.

Culture kan tih hian thil pakhat mai ni lovin, thil tam tak a huam a Tin, mi pakhat chauh ta bik a ni lo va, mi ṭhenkhatte (e g. lehkhathiam-ho) ta bik pawh a ni thei lo va, hnam pumpui ta a ni zawk a. Mi hawihhawm takte hi culture nei mi kan tih chuan a dik thei bawk a, mahse hawihhawmna ringawt hi culture a tling zo lova, mi lehkha zir sang tak takte hi culture nei mi kan ti thei a, mahse lehkha zir sanna ringawt hi culture a ni lem lova, mi rilru chak tak (intellect) nei mite hi culture nei mi kan ti thei bawk ang a, nimahsela rilru chak tak ringawt chu culture a ni bawk hek lo. Chutiang bawkin thil tumrik thiam te, lemziak thiam te leh thiamna chitin rengte hi a mal chuan culture tling zo pakhat mah an awm

1 Kum 1953-ah, Culcutta-a a awm laia a ziah a ni.

lova, amaherawhchu chung kan sawi tak zawng zawngte khi an vaia an lo inbelh khawm vek hian culture an siam a lo ni zawk a.

Chuti a nih si chuan mi pakhat maiin emaw, mi ṭhenkhat maiin emaw han neih sen mai mi chu a ni lo ti rawh u. Nimahsela culture nei mi (a cultured person) te kan ti fo si a, chu chu eng nge a awmzia ni tá ang le? Khing kan sawi tak zawng zawngte khi ngun taka i chhiar chuan mi pakhat in culture a nei vek thei lo ve kan tihna ni lovin, mi pakhat culture hi mi ṭhenkhat te culture aṭangin a lak hran theih bik loh ve, mi ṭhenkhatte culture pawh chu hnam pumpui culture aṭangin a lak hran theih bik loh ve, kan tihna a ni zawk.

Tichuan hnam pumpui culture siam tur chuan thiamna chi tinreng leh finna chi tin reng, mi zawng zawngin an thawh khawm a ngai a lo ni. Tumahin ka ta bik kan tih theih pawh a ni lova, kan inṭawm vek a ni zawk a, thiam leh thil mawi reng reng ngainat nachang hriatte hi an vaia belh khawm vekin culture kan tih hi a lo ni a, hengte hi kan hnamin kan neih chuan culture nei kan lo ni ve ang.

A nih leh culture chu a siam chawp mai theih dawn lawm ni? ṭhenkhatin an ti awm e. Culture hi chuti mai chuan a siam theih awzawng loh va, amaha ṭovin zawi zawiin a lo ṭhang zawk tur a ni a, chutiang chauh lo chuan culture hi siam theih

a ni lo. Hla phuah thiam chuan hla mawi tak takin phuah mai sela, milem ziak thiam chuan theihtawpa ṭhain milem ziak ṭhin bawk sela, lehkha zir mi chuan theihtawp chhuahin zir sela, sorkar hnathawk mi chuan rinawm tak leh ṭhahnemngai takin sorkar hna thawk bawk sela; chutiang zelin mi tinin kan hna thawh leh kan tih turte chu ngun tak leh theihtawp chhuaha kan lo beih ṭheuh hian kan hnam culture kan tiṭhanglianin, kan tisangin kan timawi a lo ni reng mai.

Tin, culture hi thil chhe thei lo a ni lo va, a chhe thei ve teh meuh mai. Chuvangin a tichhe theitu apiangte chu kan do a ṭul bawk a ni. Chu chauh chu ni lovin, culture tichhe thei thil chinte kan neih chuan ban hlauh tur a ni bawk. Ngaihtuahna dik lo te, ṭawng tlahawlh leh nunchan diklo te hi kan ban loh chuan, kan hnam culture chuan san lam aiin hniam lam a pan zawk lo thei lo vang. Hei vang hian a ni, hun hran hran culture-te hi a inan loh ṭhin ni.

Culture rawn indinna bul ber pakhat chu chhungkua hi a ni a, "chhungkua" ka tih hian pi leh pu thi tawhte leh chhuan lo la awm zel turte lamin ka huam vek a, kan pi leh pute dan mawi leh ṭhate chu hnawl mai lovin kan vawng ṭha tlat zawk tur a ni a, tin, nakina lo la piang leh zel turte ṭhatna tur thlir rengin engkim kan ti tur a ni. Mahni ngawt emaw, chhungkua emaw tan chauha ṭha tur mai thlir lovin, hnam pumpui tana

ţha tur pawh thlir tel reng bawka engkim tih kan zir tur a ni a. Tichuan kan hnam culture chuan matheilovin san lam a pan ngei ang.

Tun lai tak hi 'Mizo Culture' siam hun lai a ni a, chuvangin kan thiltih engkimah kan fimkhur lehzual a ţul takmeuh a ni. Khing kan sawi takte khi hrerengin, kan nitin nun dan te siamţhat ţheuh lo tum ila, a va lawmawm dawn em!

Kan ram tichhe theitu, dan sual mi timangtu,
Tireh tur leh ngam turin i bei ang u.

Kan rama rannung leh mihring nghaisatute,
Tihduhdah hnehchhiahna ram tinah bang se;
Kan ram thianghlimna tur, kan rilru kan siam e,
Sualnate lo tlawm se, tlatna lo sang se.,

tih hi kan thuvawnah hmang ţheuh thei ilangin.

ooW-Woo

10. Khawtlang Lunglen

Rokhuma

THIL awm apiang hi hmuh theih leh hrilhfiah theih an ni zel kher lo. Thinlung chhung ril lam pang thil phei hi chu a tuartute leh a hmututen an hrilhfiah thei mai loh a nih fo avang hian, van lam thil phei chu a han tem lawk viai chauhtute pawh hian a lawmawmzia chu thuin an sawi thei ṭhin lova, "Mihring ṭawngkamin a daih lo," tih hi hrilhfiahna ropui ber leh an ṭan chhan a lo ni ṭhin. Chutiang thil chu a chhui chhuah dan ber leh hrilhfiahna hmanrua ber chu a zungzam emaw, a bul zawn tur eawm a ni a; tin, a lan chhuahna aṭangtein a nih dan chu a lang thei leh bawk a; chung chu mahni ngéia hriatnà hian a nemnghetin a tichiang lehzual ṭhin.

Khawtlang lunglen pawh hi thil awm ngei, hmuh theih si loh, thinlung chhung ril lampang khawih thil, mi pangngai tawh chuan mi tin thil tuar, a awmzia sawi mai chauh lo chuan hrilhfiah theih loh a ni tlat. Kan sawi tawh angin thil awm ngei zawng a ni a; chuti chu Pathian em si lo chuan bul a nei ngei tur a ni, a zungzam chhui theihna zawng a awm ang; tin, a lan chhuahna emaw, a ko chhuaktu thil chiang tak tak an awmin, mi pawh a man a, thinlunga hriat leh tuar theih ngei pawh a ni.

Thal-va-ek-charah ram bahra i laih tawh ngai chuan bahra bul awm dan i hre thiam viauin ka ring. Bahra chu a luhrum aṭangin lei chhung rilah a inphum daih a, a luhrum chu zawn hmuh phawt a ngai. A zawn dan pakhat chu a zung aṭangin a ni. A zung chu lei pawnlang takah a inphum a, a awmna laia rin apiang kha han hai ila, changel zung ang hi a lo awm a, chu chu chhui zel mai tur a ni. A awmna hriat theihna leh chu, a kung ro emaw, a par tla emaw i hmuh chuan i bul lei chu han hai la, a zung i hmu nghal ang. A hriat theihna dang chiang ber chu a bahra han ei chiah mai hi a ni.

Khawtlang lunglen pawh hi bahra ang a ni! A tak chu thinlung chhungrilah daih a awm a. A nihna pawnlang ber, a 'luhrum' pawh chhui chhuak a, hrilhfiah turin bahra ang bawka kawng thuma beih a ngai.

Khawtlang lunglen chu a zungzam leh a bul lo chhui ta ila Tun hma thil, taksaa hriatna leh rilru leh hriatrengnaa cham ang, kan rilru lo khawih riau ṭhintu sulhnu, thinlung lairila inphum hi khawtlang lunglen bul a ni a, khawtlang lunglen taka zawng a ni lo. Bahra zung leiah a inphum ang maiin hriatrengna chiang lo riaiah hian a inphum a, zawn leh chhui ngial a ngai. William Wordwarth-a hi khawtlang lunglen vei nasa pawl a ni a, a bul pawh a chhui fuh thei hlein ka hria. Daffodils pangpar thu leh Solitary Reaper thua

a lunglenna a sawi chiam te pawh kha a hnu leh a mitthlaa pangpar a hmuh lehna leh Solitary Reaper hla sak ri a benga la cham ta te an ni a, a hriatrengna chauh lo chu chhui zuina tur dang a awm tawh lo. Khawtlang lunglen hian tumah a hmaih lo va, naupang pawh hi tu khaw hriatpui mang loh leh sawi sawi ve lem loh pawh hian, tun hma lam thil eng emaw ngaiin an lung a leng a, an rilru a tho ve al thei a ni. "Naupangte chuan tun hma lam thil lung tileng thei tur an la hre hman em ni?" tih a awl viau ang. W. Worsworth-a bawk chuan he zawhna hi a hla pakhat "Ode on Recollections of Chilhood"-ah a chhang a. Naupangte chungchangah pawh an tun hma lam thil hriat tawhah bawk a chhuisak tho mai. An hriatrengnaa cham, an zuk hriat thar lehna kha, chu chu a bul a ni miau a.

Naupang hian a siamtu aṭanga he lei an rawn thlenna hi a la rei loh avangin, khawvel thil siam dang duhawmna aṭanga a siamtu a zuk hriat thar lehna hi a la chiang bik em em a. Khawvela a lo pian hnua a thil hriat kher lo pawh, a lo pian hma pawha a siamtu chungchang a rilrua tharlam taka a la awm a, a ngaih em em ṭhinzia a sawi. Naupang khawlai leng thei lekte nun tithianghlimtu leh an suangtuahna a la mawl ang anga ko let a, thoh ve al khawpa lunglenna petu chu thil dang teh chiam a nih a rinawm lo reng e.

Hei hi hriat phawt bawk tur a ni, kan nunnain thil a lo tawh tak, kaih thawh leh theih, a

hriatrengna lairila inphum khan kan taksaa hriat theihna chi hrang hrang leh rilru leh thinlung thlenga kan lo hriat tawh, a enga pawh a huap thei vek; kan thil hriat tawh nazawng erawh chu khawtlang lunglen bul an ni kher lo.

Pu Vankhama pawhin khawtlang lunglen amaha a awm dan a sawinaah chuan, zuk mal man bik fak tur a hriat lem si loh, khawvel thil reng reng, "Khawtlang"-ina "Lairil a (zuk) fang vel" kha a chhan leh a bulah a puh ve mai bawk a nih kha, a ni miau reng a ni. Khawtlang lunglen bul kan sawi tichiang turin Pu Vankhama hla hi lo chhui leh hret ila. A dan pangngaia ni lo chhuak chho vanlaizawl lo thleng leh ta chuan, eng ni emaw chuan hun hlui a thlir lettirin, a lung hlui a tihlensak bik riau a ni. Eng vang nge? Ama sulhnu leh a nun lo khawih riau tawh hriat thar lehtirtu thil ṭhenkhatte avang a ni. A lung tilengtu, "Khawtlang" ni ber awm chu thil naran mai mai vek an ni tlat. Vamur thlawk leh mi feh hlana khua lo reh ta ruai te, naupangho pipu uai hla sa leh herawt ri leh ar kawkkawdak te, hnah tum ri leh sava hram te an ni mai. Tlangval lungleng hnah tum ri leh fur khawthiang leh pangpar a sawi te hi chuan, lung chu tileng thei awm reng chu an ni a. Mahse herawt ri mai mai, ri azawnga ngaihno bei lo ber pawlina patling pui rilru a zuk chawk buai hian bul leh chhan a nei lo thei lo va, thil hlui hriat chhuahtir a nei a ni; herawt-ri chu

a bul a ni hauh lo. Engtik lai emaw daih tawhah khan mi ute nen chhun laiah herawt khawro tak hmangin la an lo her dun tawh pawh a ni mai thei Chu nun hlui, chutih laia atana duhawm tak (ka rin sak dan khi a dik chuan) a hriatrengna robawma hunin a khungsak taka kha nu pakhat herawt riin a zuk chin chhuahsak leh tak avanga a rilruin chung lai hun chu ngai leh duh taka a zuk thlir let ta vang vang chu, chumi nia a khawtlang lunglenna bul chu a ni.

Chhun lai a ni a, ni a sa vawl vawl mai a, sava kan veh a, mahni chauhin khawhar tak maiin kan han hawng hnak hnak mai a; ralkhat ngaw chhungah chuan, khawhar ve tak mai ni awma tawllawt hram loh loh mai han hriat te hian tun hma lam thil hriat fuh leh mal man mai theih awm pawh ni chuang si lo, eng hun lai leh eng thil emaw ngaiin lung a leng vang vang ṭhin. Chutih lai meuh chuan bul lawka chawngtlai zara chhawlhring nupa par tlan kham inchhawn zat zat mai te pawh chu hmu reng mah ila, perh zai rel lova an hmangaihna thu inhrilh tawn chu, hriatpui ve ang hrima thlir reng mai awl tak a ni.

Tlangval lunglenna pawh hi a chhan chu tun hma lam thil daih a nih phawt chuan, a bialnu te in lam pan zai reng rel lovin, a lung hlui tilengtu leh a chhan chhuipuitu "khawtlang" a pan zawk ṭhin a. Hmawng zar awnah ṭhut hmun a

rem sauh sauh a, hnah a tum vang vang ṭhin. Chutianga tlangval lungleng hnah tum chuan, eng hla ngc a sak ber ṭh'n i lo chhutsak tawh ngai em? "Aw, Bethlehem tlang ka thlen hma chuan," tih te leh, "Khawiah nge i kal dawn sawi rawh?" tih lam te ai chuan, "Thal awiin lelte pan lenbuang a nghak" tia mahni inngaihbel tak chungin:

Tlang tin tuahpui leh vau vul lai khua thul,
Ka hawi ngam lo rultiang ron.ei zing riai kara'n;
Tah chang ni tum mang e kumsul hleiten a dang lo.,

tih te leh, pi pute lunglen zai lam hlate an sa daih zawk ṭhin.

Zuitu nei lova nula thing phur zai vang vang ṭhinte pawh hian khawtlang awihna, a bul chhuitira nun hlui hriat chhuahtirtu lam hla bawk a nih ka ring an sak ṭhin. Lunglen vang ni uk lova tih bik riau nei a. chutih hun laia an awmna mual hriat tir tura au satliah mai te an nih nghal loh chuan.

Chutiang chuan a tuartute awm dan leh thil sawite pawh hian a bul chu min chhuipui thei hle a ni. Kan thil hmuh leh hriatna aṭang hian khawtlang lunglen chu lo chhut leh ta ila. Nun hlui ngaia lunglenna kaithotu thil chu sawi sen a ni lo. Mi mal nun khawih thei thil a nih avangin a dang nuaih bawk a. Pu Rokunga chuan pawltlak vela chhehrawpa ṭhuro hram hlat hlat han hriat hi a huphurh a, lawmrual hlim lai ni a hriattir avangin. Heng hi chu a awm viau a.

Thenkhat lunglenna tithartu chu thil ho tê, mi dang ţana erigmah lote an ni tlat. Pu Vankhama tilungleng viau maitu chu herawt ri rawt rawt mai hi a ni kan tih tawh kha. Eng hun lai tak leh eng ber nge tih pawh kan hriat chhuah phak miah loh nun hlui, hman lai hun (ti ve mai ila), tuar tham taka min ngaihtir tlat fo maitu chu thinghnah sen ţha fahran mai hi zuk nia! Thil hmuh leh hriatin nun hlui a kaih thawh a, khawtlang lunglen a siam dan hi a tuartute chungchang aţangin i thlir leh lawk teh ang.

Pawl delh ruah khawcheng a vangin tumah an ram kal thei lova. Nulain chhuat lai zawlah la a sai a, a inleng tlangvalin a han chhawk a; pareng tiat tiatin a han thai kual a, kawmba for nena insakalh naka a han perh rik pap pap mai chuan a chhak dawhchho zawla pitar lo ţhu reng tan chuan a bengah, "Hman lai, hman lai" tiin a ri tlat mai a! Chutih lai tak maia an chung vanlaizawla khawpui ri kal ruai ruai mai a han hriat chuan a mittui a ko chhuak lo thei lo va, a bik chiah pawh awm lem lovin "hmanlai" khawvel a ngai em em ţhin

I tan chuan kha khawpui lo ri dur dur kha Rousseau-a te, Emmanuel Kant-a te leh Emil Brunner-a te titi i dawn lai tibuaitu mai leh, ţhenkhat tan Algebra chawh tikhailaktu chauh ni lek fang mah se, Pii tan chuan mittui ko chhuak khawpa ri mawi ropui a tling a, hla hlun ropui, hun bi

nei riau, kum zabi sawm leh pakuana hun laili vel ațang pawha a ki thlak chuang lova van miten an sak țhin chu, tunah a hun teah an rawn sa leh ta hi a ni ngawt mai a. A tan bengchheng ninawm a ni ve nawlh lo. A ni teh tak emaw ka pi, rawl delh ruahte i lo tuar hnem tawhin, i khaw-vel a lo zim em a ni e.

Putar tan mawlh hian khawtlang thil awmze kal zel hian nun hlui kch chhuah tur a ngah a. Luhkapui lera kawla ni chhuak chhiara an han țhu nileng zak zak maite chuan, an hun kal ta chhut a chhui let leh țhin mai loh chu tih tur dang a vang si a, hun lo kal tur atana in ngaihtuah hlim-na awm tawh bawk si lo. Mi naran tana thil naran mai te chu putar tan chuan hriat thar lehtir tura zittirtu fel tawk an tling vek mai si. "Khaw-tlang" hrim hrim mai chuan hmanlai kha ngaiin a lung a tileng lo thei lo.

Tlaiah vawkbal a han deng a, a dang zinga bapui pakhat sakuh ei hek a han hmuh mai te h'an a rilru chhungrilah tun hma kum sawmli vel lai hun te an lo thar leh uai uai țhin a. A kar siama sakuh te a lo tihhlum țhin lai a ngaihtuah a, hachang țhial lo chuan bapuite chu a deng phel mai ngai lo. Hâte la nei țha ni phei sela, a vai-bel dawn te chuan a tuar hrim lovang chu.

Mi tam ber tana lunglenna siamtu khawtlang pianpui an tam mai a, Zoram hian a ngah zual bik emaw tih tu a ni. Favang ni a lo chhuak

no nghulh mai a kawmthlang huana anthur ṛarin dai tla zinga mi lo hawi hau mai han hmuh aṭanga nilengin, in lam leh ram lamah, lung tileng thei tak tak chi hlir mai program-in hun an luah khat a. Pa lo va kan, a thlam tlaitlana bawk ang veng vawnga ram ngaw mual buh tulzum sung tawh mai thlira a han faifuk vang vang pawh hian a buhin a rilrua lawmna leh lunglenna a rawn pek chu an inzat hial mai thei.

Tlai ni tla tur chuan engkim mai hi rangkachak rawngin a rawn bual a. Tumkawn ruanu inher liam tura a kân dan pangngai zela ni tla tur kal pawh chu chak lutuk hian a hriat theih rum rum a. Chutiang ni tla tur eng mawi duhawm tak tak te chu ṭhalai lamte chuan an nihna ang anga lawm mai awl tak ni mah se, ṭhenkhat an nun lo chawhnu lam tawhte tan chuan "khawtlang"-ah an ṭang a, an lung'en tizualkaitu bawk an la ni ṭhin

Tichuan khawtlang lung'en chu a bul leh a lan chhuahtirtute kan lo chhui ta a. A chian theihna ber erawh chu, nangmah ngeiin i hriat leh i tuarna aṭangin a ni ang. Lunglenna awm ngei si, kan bula thil leh mite pawhina min tihnepsak theih hauh si loh, khawvel thil awm dan hrim hrimina thil kal tawh lam ngaia lunglenna thinlung chhungrilah nasa takin a awm mai a ni. Mitin thil neih ni mah se, ngah zual bik chu an awm

leh a; tin, khaw eng lo hmu rei tawh apiang tan a awmtirtu an tam mai bawk a ni.

Chutiang chu a ni chungin, he lunglenna chi hi thil a ṭhawng thotu bik han mal man tur pawh awm chuang bik lo leh, lunglenna pawh fukna bik mumal nei kher lem lovin a awm thei. Tuna khawvel awmze phung ve hrim hrimin kan hriatrengna kawngkhar rawn kik hian, thil pakhat atan ni bik lovin, a tlangpuia lunglenna a lo tho thei ṭhin bawk a. "Khawtlang lunglen" tih takah tih bik leh huap chin nei chuang lovin, khawvel leilung leh van lam thilte, tun hmaa thil awm tawh ṭhin leh an tih dan pangngai anga an lo kal zelin lunglenna, thinlung lairila duhna leh ngainatna nena thil hriat hnute zuk ngaih vang vangna an rawn awmtir ṭhin.

A bik deuha khawvel thil emaw, a tlangpuia thil reng reng infawk khawm aṭanga lunglenna emaw pawh chu kan hriatrengnaah an innghat tho va. Mi hriat leh mi sawi leh tuar danah ni lovin. mahni ngeiin thinlunga hriatna hi thil tichiangtu taka chu a ni. Khawvel thil awmphung reng reng "Khawtlang" leh kan thinlung innawt chho zelin kan hriatrengna sulhnu a chhek khawm sa lo thar leh ten kan rilru a rawn den hian, a ngaia tuarna duhawm tak "lunglenna" a lo awm ta ṭhin a ni. Hriatrengna reng reng mai hi chat ta thut mai se, khawtlang lunglen reng a awm lo vang

Chutichuan, khawtlang lunglen chu thinlung lairil tak mailn khawvel thil awmzia chi hrang hrang a lo hriat leh a lo tawh ţhin hun kal tawhin a liampui tak, a narana hriat pawha hriatreng kher tawh lem loh, hun bik leh thil bik eng emaw avanga ama duh thu pawh ni kher lo, thil dang emaw pawhin a zuk kaihthawh thar a, mahni nena inngaihbel a, chung thilte ngaia a zuk thlir let vang vangna hi a ni. Chung thil kal liam tawh te chu kan nun nen an lo inlaichin ngheh zawh poh leh hriat thar leh huna anmahni ngaihna chu a zualin khawtlang lunglen pawh chu a na mai a lo ni.

Khawtlang lunglen, thil mak tak mai, tuar theih thil chu ni ngei a, na thei tak si, mahse duh-awm tak ni ang lawi bawk si, he khawvel kan lo thlen hma pawha khawvel nuam zawka Siantu nena kan inlaichinna ang lam te pawh min suang-tuahtir rum rumtu chungchang sawi nan hian, ka han ziak tak te hi an sitawm'n an tawk lo tawp a. Tawite chuan a bul leh a lan chhuah dan leh a thawh dan, chhungril lam thil a nih avanga m h-ni chhungril ngeia hriat ch'aha chiang thei chi a nihzia chu kan sawi ta nual a. Hetiang meuha Daktawrin natna chi khat a hmn chin hi chuan, a damdawi a hria a, a tidam mai ţhin a. Mahse khawtlang lunglen kher hi zawng tuarna thil chu ni ve teh meuhin, Pasalţha leh hranghluite mittui pawh ko chhuak hial thei a ni chung leh, kei

ngei pawh hi a vei vetu ka ni chung hian, a damdawi an hmu chhuak hlauh ang tih mawlh hi ka hlau mai a. Pu Vankhama pawh hian a thawi damna lam reng a hlaa a sawi tel lo hi ka lawm a. A vei nasa leh a aupui nasa pawl tak ni mah sela, a khawtlang lunglen a lo nep deuh lai leh, a kiansan laite (a awm a nih) chuan, "Lungmawl tuarah lairil a fang vel e," tia tuar ngaihna hre lova a van ruai lai kha a ngai letling tlat si hian zu ring ia. Chuvangin a damdawi i zawng suh ang u, awm zel sela, i tuar zel mai ang.

(L/Nk Clerk A. Lalchhuana'n Rs 70/- a thawh a, Shillong Branch MZP chuan kum 1963 August khan, "Khawtlang Lunglen" thupuia hmangin Essay inziaksiak a buatsaih a. Lawmman pakhatna, Rs 40/- chu Pu Rokhuma, B.A. chuan a dawng a; he Essay a ziak lai hian Serampore College-ah B.D. a zir mek, a hnu lamah Mizoram Presbyterian Kohhranah Pastor thawkin rawngbawltu hlawhtling tak a ni a, Senior Executive Secretary hnate pawh a vuan nghe nghe).

---:o:O:o:---

11. Sociological Theories And The Mizo Society[1]

Z. Lalhmingliana, University of Delhi

TUN hma Mizote chu anthropologist-ten 'Tribal Society'1 an tih, hnam dangte chawhpawlh loh, ṭawng khat hmang, sakhaw khat bia, pi leh pu dan (customary law) zawmna awm, mahnia ro inrel, subsistence economy nei leh dinhmun dangah reng reng 'inang khat deuh vek hi an ang ber a Chutiang hnam zingah chuan institution hrang hrang, economic, political, religious, kinship etc te chu an inlaichin hnai em em a, thliar hran theih pawh a ni meuh lo. Chung institution hrang hrangte inrem khawm, social structure chu nghet tak leh rualrem taka chuktuah khawm a ni a; a peng hrang hrangte chu ṭungrual takin, inṭanpui tawnin an lo thawk (function) tlang dial dial a, a pum (social structure) chu a awmtir ṭhin a ni[2].

Hnam mawl deuh zingah chuan inan khatna (homogenity) a nasa a; chu inan khatna chuan hlawm khat nihna (unity) a siam a, chu hlawm khatna chuan rilru chhungril lam, ngaihdan inantlanna (psychic unity) a rawn awmtir ṭhin a. Chutiang hnam chuan 'collective conscience'[3] (vantlang ngaihdan emaw, rilru infawk khawm kan

1. Kum 1972 May thla velah Delhi-a a awm laia a ziak

ti dawn emaw ni) chak tak, mi tinin an zah em em ţhin chu a nei ţhin a ni.[3]

Social scientist-ten an hmuh dan chuan, society hi mihring inbelhkhawm satliah (aggregate of individuals) mai a ni lo va[4]. Society chu mi mal ai chuan a lian zawk em em a, a duh dan leh ngaih dan (collective conscience) chu mi malin dodal ngam a ni ngai lo. Sociologist hmingthang Emile Durkheim a chuan, "Keima duh dana nung ni lovin, society duh dana nung ka ni zawk"[5] a ti.

Society hian mi tin hnen aţangin phut a nei a; a chang phei chuan mi mal inhuamna aia nasa zawk a phut ţhin. Mi ţhenkhatten chu beiseina anga thil an tihin emaw, tih tumna an neihin emaw, 'mi tlawmngai' kan ti a, an thiltih chu tlawmngai thiltihah kan ngai ţhin. A beiseina anga thiltitute chu society chuan a ngaisang a, a chawimawi bawk ţhin a ni.

Khawvel hnam tin zingah nun dan danglamna a lo thleng ţheuh va. Keini Mizote zingah pawh chutiang danglamna chu a lo thleng a, kan ţi leh pute nun, tlawmngaihna leh nun dan mawi dangtena an tuam velte chu tunah hian a bo ta niin kan hria a. A chhan eng nge ni ang le ?

Tun lai Mizo hnam chu tribal society ang chiah ni tawh si lo, mahse industrial society dik tak kai rih si lo, a inkar (transition stage)-a awm lai a ni awm e. Danglamna eng eng emaw avang-

in kan social structure chu a pelhsawlh a, tun hma angin kan dan hrang hrangte chu an kal tlang dial dial thei ta lo niin a lang. Kawng hrang hranga kan nun dan danglam tawh laiin, tun hma social structure milpui, 'Mizo nun' chu a tur reng (norm)-ah ngaihna kan nei si. (Tun lai nun atan pawh chu thil chu a la ṭul reng bawk si a.) Kan ngaihdan leh tun lai kan nun chu a inmil thei ta lo.

Kan ei zawnna, economic ramri chu tihzauhin a awm a, ei zawn dan kawng hrang hrang a lo awm ta. Hlo thlo mi rau rau pawh sum leh thil dang lak luh dan thiam leh thiam lo kar chu a hla ta em em mai. Hlo thlo mi leh thil danga ei zawng mite inkar chu a hla lehzual. Economic dinhmun inan lohna ai mahin, tuina zawng inan lohna (divergence of interest) chuan hlawm khatna a tibo nasa zawk mah niin a lang e. A nei zo fate chuan hnam changkang zawkte nun dan chu an ngaisang a; incheinaah te, hlaah te leh ei leh in chenin eng emawti chen an zawm theih laiin, ṭhenkhatte tan chuan chungte chu ngaihsan phak pawh a ni lo. Karl Marx-a hmuh angin heng ngaih dan inan lohna te hi kan economic dinhmun emaw, kan hnathawh emaw te inan loh vang a ni[6].

Thingtlang pa, lo nei mi tam zawkte tan chuan hlo thlawh leh dai vah, sa thang kam leh chawhmeh zawn vel mai loh chu ngaihtuah tur dang

a awm tam lo. Nimina zotui kama thingtuai ngil ṭha tak a hmuhte kha luhka banah te, kalkhangah te a duh em em a, a rilru a luah khat a. Aizawl pa, sumdawng mite erawh chuan, 'vawiinah engzat tak lei ang i maw,' tih te leh jeep te, TMB motor te leh cement te, rangva etc. te chuan an rilru a luah khat ve thung a.

College zirlaite chuan University leh exam-na danga zawhna chhuak thei chite chu an lo buaipui ni leng zankhua bawk si a. Kan rilru hman dan kawngte chu a lo dang ta seng sung hlawm mai a. Duhzawng leh ngaih dan inang khat deuh kan pi putena an neih ang kha Mizo hnam hian ṭhangthar hunah hi chuan a nei thei ta lo a ni

Kan political system (a system of distribution of power and authority) a danglam ta bawk. Tunah chuan thuneihna chu mi tam zawkte hnenah sem darh a ni ta a. Thuneitute chu pawl hrang hrang, dan siamtute, thu remtute leh kengkawhtu tea ṭhen darh a nih bakah, pawl khata mi rau rau pawh lal dan inang lo (hierarchical order)-in ṭhen hran a han nih leh ta nual mai a A eng pawlah mah hian unity tak tak, ngaihdan hlawm petu tur a awm thei lo. Hnathawh hrang, lalna leh thuneihna inang lovah siamin an awm a ni.

Hnam tinin sakhua (system of belief and practice) kan nei vek a. Ruah te, ni te, lui te, thlhna te leh natural phenomena dang kan hmuh leh

tawh ţhin te chuan siamtu leh awmtirtu, mihring aia ropui zawk neiin kan ring a, chu rinna chuan thiltih min neihtir ţhin a. Anthropologist-te chuan hnam tin zingah sakhua chu hnam nun dan (or social structure) mil tawk zela awmin an hmu a. Hnam a inang lo ang bawkin, sakhaw ngaihdan pawh a inang lova. Chuvangin sakhua chu society a ni a, a betute pawhin anmahni society a ni an biak ni[7], an ti ţhin.

Kan Mizo pi leh pute pawh khan an hriat phak tawk leh an rin dan chiahin Mizo sakhua chu an lo zawm ve ţhin a. Tunah erawh chuan kan pi pute sakhua chu kalşanin Kristian sakhua kan lo pawm ta a. Kristian sakhua hi Sapho sakhua bik kan ti thei lo nang a, kan zinga rawn pu luttute chu Sap an ni a. Anni chuan an social structure mil chiahin Kristian sakhua hi an lo nei ţhin a. Sapho nun dan milpui Kristian sakhua kan lo pawm chinah kan Mizo sakhaw thiltih tam tak paih a lo ngai a. Sakhaw nun leh hnam nun (religious life and social life) te hi an inhnaih em avangin kan nunah chuan danglamna nasa tak a lo awm phah ta a ni.

Kan sawi tak angin sakhua hi social structure-a peng (part) pakhaţ a ni a. Tun hma Mizo social structure chu rualrem taka rem khawmin a awm a, chu chuan 'Mizo nun' chu a rawn awmtir kan ti a. Ama' rawhchu a peng pakhat kan paih a, a dang, a milpui chiah lem lova kan thlak

chuan a pumpuiah danglamna a awm ngei ang tih chu science hian a ring tlat a ni.

Kristian sakhua chuan Mizo sakhua chu ramhuai be sakhuaah a ngai a. Chuvangin pi leh pu nun dan tam tak chu paih bo a lo ngai ta a ni. (Durkheim-a hmuh anga Mizoten Mizo society an lo bia a nih vaih chuan, Mizo pi leh pute chu ramhuai an ni tihna a nih chu!) Chutia sakhua kan lo thlak tak avang chuan rinnaa inthliar hranna (cleavage) nasa tak a awm ta a; Kristian te, Kristian lo te, dan chhung mi te, dan pawn mi teah ṭhen hranin kan han awm a. Kristian rau rau pawh chuan ngaihdan hlawm khat kan nei thei lo. Chhandamna thu-ah te leh thih hnu thlarau kal dan tur chungchangah te rin dan a hrang nasa hle.

A ṭhenin 'reason' hmanga sakhua an vawn laiin, a ṭhenin Jerusalem, Bethlehem etc. chu van rama awm tluk deuhthawah an la ngai a. A awmzia tak chu kan social structure mil phak loh deuh kan vuan a, ngaihdan hlawm ṭha tak min e thei lo a ni.

Mizo sakhuaah chuan an hmuh leh hriat phak dan milin rinna an nei a, Pathian dik an be vek a, dan chhung mi an ni vek a, thih hnu thlarau kal dan tur an rinnaah pawh ngaihdan hrang pui a awm lem lo. Mitthi khaw kalkawngah chuan Hringlang Tlang a awm a, lunglo tui an in a, hawilo par an tawn[8], tih hi pi leh pute chuan an pawm thlap a ni.

Awle, kan sawi tum tak chu, kan nun lo danglam taah hian kan institution hrang hrang (economic, religious, political, kinship) inrem khawm, social structure chu a pelhsawlh a, a invuah rem thei ta lo va; tin, inan khatna leh hlawm khatna pawh a awm thei ta lo a ni. Collective conscience mipui chhia leh ţha hriatna pawh chu a lo dul ta hnuk mai a, individual hlawkna tur umin kan phe ta sung sung mai a nih hi.

Kan hnam ngaihhlut zawngte pawh a inletling zo ta a. Tun hma chuan vantlang leh mi dangte tana inpumpek mite chuan chawimawi an hlawh a, mi 'tlawmngaia' ngaih an ni. Mahse tun lai nun kan en chuan mi chawimawi leh ngaihsan hlawhtute chu mahni tana ţha hria leh hlawhtling an ni fo. Kan ngaihsan zawngte chu mizawn leh zualko tlan taima mi ni lovin, University leh exam na danga ti ţha thei a, thlan laih nikhuaa lai hnemtute ni lovin, office leh sawrkar hna dang avanga thlan lai ve hman lo te, sa kap thei, ral do huai, sa tla um peih mi leh buh thlo chhuak thei mite ni lovin, contract bill leh pay bill la hnem thei te, mite hnena thlai leh thil dangte pe tam theitu ni lovin, bazar leh dawrah te thil hralh thei mi te, aia upate zah leh hlaute ni lovin, aia upaten 'ka pu' an tih ţhin te hi a ni ta.

Kal khawmnaah leh thiltihhonaah tlawmngaihna leh nun dan mawi dangte chhawm zel duhawmzia sawi a ni fo ţhin. Political autonomy kar

duhna chhan pakhat pawh hi kan nun dan (culture) vawn ṭhat kan duh vang a ni ber a. Tin, India ram Tribal hnamte enkawl dan tur chungchang sawrkarin policy a zam lai khan, Tribal nun dan (culture) mawi takte chu a bo mai an hlau va, mahse chutih lai vek chuan tih hmasawn a ṭulzia an hmu bawk si. Isolation policy-ah emaw, assimilation policy-ah emaw ringawt chuan policy siamtute chu an inmil thei ta lo. Tribal hnamten an culture vawng ṭha chung sia economic, education etc.-ah te hma an sawn theih thona turin rawtna pathumna, Pu Nehru-a rawtna, 'Integration policy' chu an hmang ta a ni[9].

Nimahsela hengte pawh hi thu (theory) chauh va tih theih a ni a. A system a danglam si chuan nun dan pawnlang (culture) chu danglam lo thei a ni lo. Theih chu ni se, kan nun chu kan vawng ṭha ang a, nun dan ṭha lo apiangte chu kan paih zel tur! Mahse kan nun dante chu kan duh dan leh mawi kan tih ang zela awm ni lovin, a social structure awm dana thuin a lo awm zawk ṭhin a lo ni.

Tichuan tlawmngaihna pawh chu a hrangaa kan nuna awm, duha paih bo emaw theih ni lovin, kan institution te a bik nei riauva inremkhawmin a rawn awmtir a ni zawk. Thangtharte chu kan sual a, kan tlawmngai ta lo ni lovin, kan ṣocial structure a danglam ta a, value system a lo danglam ta bawk nen, tun hmaa tlawmngaihna nen

chuan a inmil ta lova, kan society pawhin a ngaihsan ber a ni tawh bawk hek lova; tin, collective conscience pawhin tlawmngai turin min beisei ta lo a ni mai zawk a ni.

Suahsualna chi hrang hrang inngaih te, uire te, rukruk te, insual te, tham leh eiruk te hi tun lai hunah a lo pung ta a ni mai thei. A chhan chu collective conscience, mi tinin an hlauh tur khawpa hlawm khat leh chak tawk a awm ta lo atin a ni. Tun hma chuan a awm ṭhin. Mitinin vantlang duh loh zawnga awm an hlau em em a; anmahni tan chang ni lovin, an tu leh fate thlengin mi thinhrik nih an hlau ṭhin. Misualte tan khawvel a zim lehzual. Tunah erawh zawng social Institution te chu a kal kawp dial dial tawh si lova, miin kawng khatah sualna lo nei mah sela, kawng danga a ṭhatnate chuan a hliahkhuh leh vek thei a, mi ṭha ber nihna lai te a nei leh tlat ṭhin. Society hian thiam loh a chantir fo ta lo a ni.

Tun hmaa Mizo nunna thil mawi tak pakhat tun laia bo ta nia kan hriat chu, aia upa zahna hi a ni. Tun hma Mizoten upa an lo zah leh zualna chu, upat leh an thiltih (role) pawimawhna a kal kawp ṭhin vang niin a lang. Economic thilah te, political thilah te leh religious thilah te pawh upate chuan naupang aia role pawimawh zawk an tih (play) ṭhin avangin dinhmun (statuse) sang zawk an luah ṭhin a, chu chuan zahawmna a keng tel nghal ṭhin a ni10.

Tun lai hunah pawh nihna inang rau rauah chuan upa zawk chuan zahawmna a nei sang zawk fovin a lang. Amaherawhchu institution te an lo kal hran tak avangin, upatna leh thuneihna emaw, upat leh hausakna emaw te chu a inkalh (clash) chang a lo tam ta mai a. Chutiang thilah chuan 'kum' chu a lo chak lo zawk a, upatna chu a tlawm ta zawk ṭhin a ni. Tichuan naupang zawk pawhin economic thilah te, political thilah te thuneihna (power) a neih san zawk si chuan, upa zawk pawhin 'ka pu' a tih hial a lo ngai ta a. Chu chu society pawh hian a remtih pui thlap niin a lang.

"Upa berin a bar hma chuan, naupangin an bar khalh ngai lo," tih hian hman lai hun (simple role system) chu a sawi fiah em em. Chu chu a dan tur reng leh kalhmang tur rengah hman lai chuan an ngai ang. Mahse ṭhangtharte zingah chuan dawhkan chunga thlengtea kan pek hran, thirfian leh tuino kan chhawpsak ṭhin te hi chuan an bula fatuho, kum 50, 60 vel mi, thlangraa lo ei ve te bar hmasak chu an nghak kher turah chuan kan ngai ta lem lo, tunlai mite chuan. A tawi zawngin-kan social system a lo danglam ta a, upatna ringawt aiin hausakna te, lalna te, thiamna te kan ngaisang tawh zawk a ni.

Thingtlang hmun ṭhenkhatah te vantlang nun dan ngun taka kan thlir chuan, mite ngaihsan ber leh chawimawi ber te chu, tun hmaa mi tlawmngai kan tih te leh Mizo nun dana nungte kha an ni

fo lova, an ngaihthlak berte chu upa thu a ni zel tawh bawk hek lo. Chuvangin nun dan siamṭhat tuma ṭawngkaa Mizo nun dan mawi leh ṭha chhawm zel tura kan infuih fo ṭhin te pawh hi thil sawt thei tak tur niin a lang lo. Kan social structure mil zawng a ni tawh lova, society-in a ngaihsan ber a ni tawh bawk hek lo.

Kan nun dan kawng hrang hrangte chu a inkaihhnawih ṭhim ṭhem a, thliar hran hleih theih loh a nih laiin, a ṭhen paih a, a ṭhen lak kan tum a. Kan culture peng pakhat 'Mizo sakhua' chu thil hmuhsitawmah kan ngai a, a peng dang ṭhenkhat te chu thil mawi leh ropui berah sawi kan tum bawk si. Mizo nun chu a chang chuan kan chhuang viau emaw tih a ni a; mahse thil mawi lo leh duhawm lo nia kan hriatte chu, "A Mizo em mai, a mawl em mai," tiin kan hmusit leh bawk si. Hei hian kan hriat loh hlanin kan ngaihdanah te, kan chet danah te Mizo chu kan duh tawh lo a ni tih a entir ni berin ka hre ṭhin.

1 *Encylopadia of Social Science*, Vol. 16, 'Characteristic of Tribal Society.'
2. E.R. Radcliffe-Brown : in Structure and Function in Primitive Society.
3 Emile-Durkheim : in Division of Labour
4. Perdinald Tonnies : in Gemeinschaf and Gesellschaft
5. Emile-Durkheim : in Rules of Sociological Method.
6. Karl Marx : in the Communist Manifesto
7 Emile Durkheim : in Elementary forms of Religious Life
8 Pastor Challiana : in Hmasang Mizo Awm Dan
9. Adivasi : A government of India Publication, 1952, article "On Tribal Problem," by N D Majunder
10 Michael Banton : In Roles-1965, "Role is a dynamic aspect of status"

12. Mizo Sakhua[1]

C. Rosiama, Aijal Theological College, Aizawl

MIZO Sakhua han tih hian kan rilruah hman lai kan pi pute inthawina leh ramhuai biak chin ṭhin te kha kan rilruah a lo lang hmasa ber ṭhin a. Amaherawhchu chik tak leh chiang taka hria erawh chu an tam lo viauin a rinawm a. Kan hnam hmasawn zelna avang hian tam tak chu theihnghilh tawh leh ngaihthah tawh an ni a. Nimahsela hun hmasa lama kan Mizo pi pute sakhua kha tuna kan dinhmun leh awm dan tam taka min chhawm chhuaktu a nih avangin ngun zawka ngaihtuah leh hriat chian a ṭha hle ang.

Mizoin SAKHUA kan tih hian awmze dang dang a nei a Tunah hian Sapṭawnga 'Religion' an tih tluk puiah hian kan hmang ta mai pawh a, a ṭobul takah chuan religion hi chu a phawk zo lo deuhin a lang. Sakhua tih ṭawngkam lo chhuah dan chu hetiang hi a ni. 'Sa' chu a hrana lam leh biak a ni ṭhin a, hnam bik leh chhungkaw bik enkawltu leh kaihruai tur bik anga ngaih a ni ṭhin a. Mi an lo bawrhsawm a, vanduaina an lo tawhte hian "In sa biak a dik lo a ni ang," emaw, an lo hrisel a, an lo hmuingil viau leh "In

---

1. Kum 1970-ah MZP buatsaih Essay in ziahsiakah hei hi Lawmman 1-na a ni a, 2-na Rev. Liangkhaia, 3-na R. Laldanglova, Thingsulthliah a ni.

'Sa' biak in be fuh a ni ang" an inti ţhin a. Fahrah rethei zual te an pute in lama lo sei lianten an pute biak dan an ţawm ta a, chu chu 'Saphun' an ti a. "Ka 'sa' biakin lo chhâng ang che" an ti ţhin. Tin, 'khua' chu khaw vengtu, a chhunga cheng zawng zawng hualhimtu, mihring leh ani-hring inkara thusawitu pathian nu niin an ngai a. "Khuanu'n min hual ang a" te an ti a. Tin, rama chaw an ei dâwn apiangin 'khua tlai' an ti a, chaw tlêm tê an theh zia h bawk ţhin.

He mi pahnih 'sa' leh 'khua' hi kaikawpin 'sakhua' tih hi a lo chhuak ta niin Rev. Liangkhaia chuan a sawi a. Tichuan sakhua chu pathian biak chi khat a ni ta a. Hnam tinin manni hnam sakhua chu an be ta a, a bi kna thil hlan hlantu leh a sawngbawltu ber chu 'sadâwt' a ni. Sakhaw biak nan hian Vawk an hmang a, Sadâwtin hetiang hian a chham a :

"Hual ang, hual ang Lala te chhungkua
Thlu hual ang, nipui dam chen, thlapui dam chen
Dam turin, chhuah lam tlak lamah,
Lui dung leh tlang dungah, a kalna up'angah
Hniak rem rop turin khuanun min veng rawh se,
Ka neih hlu ber kuzeltluang hi lo chhang ang che,"

tiin. A chham zawh chuan vawk chu leikaah chuan a vit hlum a, puithiam chuan vawk thî chu an chhungkaw chalah leh kiu kâwnah a tât kim vek a. A sa chu an ei a, a lû chu tualah

an târ a. A serh chu banglai bulah fianrialah an dah a, belin an khuh a. Tin, a pang thau hrang khat a vun telin kawngka lu chung pawn lamah an tar a, chu chu 'sa hnam khai' an ti a. He sakhaw biaknaah hian a betute chhung chauh an tel tur a ni.

Hei hi Mizo sakhaw biak dan chu a ni a. Amaherawhchu tuna sakhua (religion) kan tih hi chuan heng aia zau daih hi a kawkin a lang a, Chu chu lo thlir ila.

Mizoho hi chanchin chhuitu (historian) tam tak chuan sakhua (religion) bul bâl nei lo niin an sawi a. Mahse hei hi chu dik theiin a lang lova. Mi tam tak chhui dan thung erawh chuan Mizo chu engkimin thlarau neia rinna sakhua (Animism) betu niin an sawi a. A.C. McCall a phei chuan, "Lushai-ho chu British-in an ram an luahsak hma phei chuan Animist (Engkimin thlarau neia ring vektu) ngal ngat an ni," a ti a. Engemaw chen ah chuan hei hi a dik thei viauin a rinawm.

Sakhua hi chiang taka hrilhfiah a har em em a, mi thiam tam tak Volkmann te, Wundt te, Galloway te, E.B. Tylor te, Ritschl te leh William Patona etc. te chuan hrilhfiah dan hrang hrangin an hrilhfiah a. John Morley chuan, "Sakhua hi hrilhfiah dan hrang sing khat vêl a awm" a ti a. Tin, "Sakhaw hrilhfiah dan tamzia chu hrilhfiahtu zat a ni e," te an tihial bawk a ni.

William Patona sawi angin Sakhua tihin a kawh ber chu mihringte piah lama thiltitheitu awma rinna leh chûng tel lo chuan thil tithei lova in hriatna leh chu chu a theih ang anga biak duhna leh biak tak ngei na a ni ber a. Mizote pawh hi sakhaw bulbâl nei lovah chuan kan sawi thei lo vang a. Tin, an sakhaw bul inṭanna leh an biak dan hrang hrangte chu hetiang hian i han en teh ang :-

Mizovin sakhaw biak an neih ṭanna ber ni awma lang, a chhui hla thei ber ten an chhui dan chuan A.D. 1400-1700 inkar vela Mizo-ho Run leh Tiau lui inkar vela an awm lai vela an neih niin an hria a. Chutih lai chuan mawl takin, buh chin nachang pawh hre lovin thuamhnaw ṭha pawh nei loin lal pawh an la nei lova. An dam lohte hian an mangang êm êm ṭhin a, hmuh theih si lovah hian mihringte aia chungnung leh thil tithei zawk mihringte tina theia tidam thei hi awmin an ring a. Chutih lai chuan Lusei-ho chu Seipuiah te, Khawkâwkah te leh Hauhnar tlângah te an awm a. Ralteho chu Suaipui leh Saihmunah leh Khawzimah an awm a. Chawngthuho Sanzâwl leh Bochungah an awm a. Khiangteho chu Pêlpâwl leh Bêlmual leh Lungchhuanah an awm a. Ngênte, Punte, Pârte tih angho chu Chawnghawih velah an awm a. Pautuho Pautu tlângah, Khawlhringho Khawlhring tlângah an awm a. Tlemin nikhua a lo rei deuh va, an zinga pa fing pawl chuan, "Kan pi pute

hian thlarau eng emaw tal chu biak an nei ngei ngei ang a, kan hre ve lo mai a ni ang. A hming leh a biak tura tak hre fuh lo mah ila, kan nat mangan changa min ţanpuitu turin kan pi leh pute biak thin kha biak ve dan ngaihtuah tur a ni" an ti a. T chuan an lo nat a, an lo mangan te hian, 'Pi' biakin chhâng ang che, pû biakin chhâng ang che,' i ti mai ang u" an ti a. Chutichuan an ti ta thin a, hei hi Mizovin sakhaw biakna a neih ţanna chu niin a lang. Hetih lai vel hi A.D. 1500 vel niin a lang. Luthera-te'n Kohhran siam ţhatna (Reformation) an beih ţan lai vel a ni ang. An natna aţanga chhanchhuahna an zawna inthawina an ngaihtuah chhuah hmasak berte chu 'Arte thlah' leh 'Bulthlûk' te hi a ni. Nikhua a lo rei deuh deuhva, khawthlang lam an rawn hnawt thla telh telh a, an sakhaw biaknaah chuan an khaw hmun hlui te leh an chhuahsan tlangte chu an chham tel ta zel a. 'Pi biakin' 'Pu biakin' chhang ang che ti mai tawh lovin an thlahtu hming an chhui hlat theih tâwp hmingte chu lamin, "Chumi khami biakin lo chhâng ang che" te an ti ta zêl a, Tin, an awmna vel tlângte chu an chham zel bawk a ni.

MIZO SAKHAW BIAK DAN HRANGTE

Chutia Mizo-hovin biak tur an zawn chawp zêl avâng chuan biak dan hrang hrangte an lo siam chhuak zel a, an awmna vêla thil danglam bikte hian thlarau engemaw huaisâr tak neitein an ring ţhin a. Chung ang pawh chu a biak dan an

ngaihtuah zêl a. An rilruah hian an biak tûr tak hre fuh chiah theih lo leh duh tawkna tak tak nei chuang lovin an zawng chawp chho zêl a. An sakhaw rilru pawh a zau ve tial tial bawk a, chutichuan sakhaw biak dan chi thum an lo nei ta a. Chungte chu- 1) *Ramhuai biak*, 2) *Sa biak* leh 3) *Pathian biak a ni*. Heng an biakna hian mihringte pawn lam hriatna (sense) ina a hriat bâk zawng zawng ngaihdan chu a khaikhâwm vek a, mihring malsawmna thu te, chhûngkaw nun leh mimal nun te, dam lai leh thih hnu thute an theih ang angin an chhui ve a. Chungte chu Mizo sakhaw awmzia tilangtu ṭha tak a tlingin a lang. Hetiangin lo chhui ila -

I. Ramhuai biak : Mizo-te hian a hnam pumpui a sakaw biak ho chu an nei lova. Anmahni ṭul ang anga biak mai a ni ṭhin a. Ramhuaite chu khawiah pawh awm a, hre lova an pawi an khawih sak avang leh an thil neihte an duh avanga mihringte tina theitu niin an ring a. Thlarau sualho mihringte hmelma lian ber niin an ngai a. Ramhnuaiah te, luidungah te, pukah te, khâmah te, ngaw dur puiah te, thingkawrawngah te awm zelin an ring. Mipa te, hmeichhia te, naupang te pawh awmin an hria. A chang chuan hmuh theih tein an inlar a, a chang erawh chuan hmuh theih si lovin an ṭawng noh noh leh an au thawmte pawh an hre ṭhin. Ramhuai liam kawnte pawh a awm ṭhin.

Tin, rambuaiho chuan tirh chhawn nei leh chhawngin an ngai a, chung chu rambuai hmun tinah - sihah te, hnahthial hmunpui zingah te, bûngah te, lungpui keh karah te, thing lubulah te, lui têa thingzung kaiah te, Zawng lu roah te awm vekin an ring. Thil nung leh thil nung lovah hian awm thei vekin an ring a. Chungte chu 'Huai' an ti ve mai bawk a. Rambnuai hi an c'enna bika ngaih a nih avangin chhuahvah ni khua te hian fimkhur taka ṭawng leh chêt tlat a ngai a, ei thuah te, in thuah te pawh fimkhur taka chet reng a ngai a ni. Tin, Mr. Mc Call-a chuan ramhuai te hian ho tam tak nei mah sela mihring nunna chunga rawn inrawlh zual bikte chu sawm leh panga vel awmin a sawi a. Mihringte chungah a ṭha lo zawng hlir maia thawk ṭhin nia an hriat avangin hmangaih vang leh duhna avanga biakna ni lovin an hlauhtlawn a, an thinurna avanga mihring tirethei ṭhin nia an hriat avangin inthawina chi hrang hrang hmangin tlawn lungawi an tum a ni. An duh lo chunga mihringte zalenna tichhetu thlarau sual an ni a. Chi hrang hrang an awm a, chungte chu -

(*a*) *Phung* : Hei hi khaw chhunga huai awm niin a langa. Phungpuinu kan tih ṭhin danah hian a nu lam chu ni ngeiin alanga. Mi titlua sawisa ṭhin niin an ngai a. Chutianga mi a sawisak chu 'Phung zawl' an ti ṭhin. Tin, thim emaw, dum emaw sawina a ni ve bawk a. 'Kel phung,' 'Zawh

phung 'an han tih aţangte hian 'Kel dum,' 'Zawhte dum' tihna mai niin a lang.

(*b*) *Tlang lal* : Hei hian awmzia pahnih a nei a. Pakhat chu Tlang lalpa, thlipui leh ruahpui thlen tirtu Huai niin an ngai a. A huatzawng chu a awmnaa kel chal kaih tlang te, chu mi tlanga Purun a mai mai a lakte a ni. Chu tlang lal chu a thinrim chuan thlipui leh ruahpui vanawn in a lo thawk chiam zel an ti. .Tih lungawi nan eng emaw tal, a te berah pawh Vaihlo beng khat tal pek ngei tur an ti a ni. LURH TLANG-ah te pawh khian awmin an ring. Chuvangin khua a ţhal rei hian Tlang lal an sawm ţhin -

"*Lurhpui tlang, nuar leh la khua hnim rawh,*
Zawlkhaw siktui za tom tlung dawn a kam e;
Chawnpui par Chhingpuii ruang bualna."
(*Chhuntianga*)

"*Chhai lai ngaia Laldochhungpan luaithli u nul lai angin,*
Lurhpui tlang nau ung a nuar e
Sam tlang a insut ve' e." (*Awithangpa*)

te an ti ţhin a ni.

Tin, a dang lehah chuan tlanga ramhuai mihring thlarau khal ţhintu a awm a, mi chu a thlarau a khal a, a dam lo ţhin niin an ngai a. Dam lo thlarau khaltu chu an bia a, chu an biak dana chu Khâl an ti a, khal pawh chi tam tak a awm leh a, dam turin, mi that, sa kap turin an dil ve

a ni. Rana inthawi a ngai a, Entirnan - Kel khal an hman chuan Kel chu an man a, puithiamin thiam hla a han chham hnan ta a -

Khulin ka mualhawih hi lo chhang ang che,
Liana khaltu khan ka mualhawih lo chhang ang che
Lurhpuia thovin ka mualhawih hi lo chhang ang che
Tana thovin ka mualhawih hi lo chhang ang che.

tiin an awmna tlang hming thlengin an chham zel a,-

Fanu chawiin rawn khal ang che,
Fapa chawiin rawn khal ang che,
Mi that sa kapin rawn khal ang che,

an ti a, Kel chu a nakah an vit ang a, an vaw hlum ta a. A sa serh chu an chhiah ziah bawk a. Hengah hian serh leh sang dan nawi a tam mai.

Khal chi hrang hrang tam tak a awm a. (Sdo Pipu nun p. 24-25 by Rev. Challiana).

(*c*) *Lasi* : Lasi hi hmuh theih loh thlarau ramhnuaia awm, ramhuai tih ve mai tur chi si a ni a. Amaherawhchu thlarau sual chu a ni lova. Tlang lal a ni ve a. Mr. Parry sawi dan chuan ram sa chunga hotu a ni a, ram sa enkawl tur chuan 'Sakhal -ho a dah in a sawi a. J. Shakespear ve thung chuan Lurh leh Ṭan tlang vela rau engemaw khawsa ṭhin niin a sawi a. Mihringin an zawl thei a, 'Lasi zawl' an ti ṭhin. Mizo zinga Zawlnei te'n Lasi an zawl ṭhin a. Heng zawlneite hmang hian Vawkte ngen ve chang a nei ṭhin.

Chham a rel e, Laisen khawzawlah,
Zel tluang tuaite Tantinchhing hmangin;
A ngen a ngen e.

an ti ţhin. Ramsa enkawltu an ni a. Chawngtinleri hi chung sa chungah chuan thu an neih tir a, Lasi zawl chuan sa an kâp thei hle ţhin. Lasi khal te in an inthawi ţhin. Mumanga hmuh chi a ni.

(*d*) *Huai* : Huai han tih ngawt chuan a huap zau hle a, lui te, thing te, pûk te, lungpui te leh a dang tam tak, (kan sawi tawh ang khan) engkim hian huai neiin an ring a ni. Heng huaite hi rel mi an ni lova, mi tihnat hmang vek an nih avangin tlawn nan ranin an inthawi ţhin a ni. Hei hi ramhuai bia an anna ber a ni. An inthawi dan dang zawng zawng khaikhawmna ber a ni mai a. Animism a nihna awm lai ber chu a ni. Hetah hian a hun a thuin biak dan hrang hrang a awm a, a bik takin Lo neih lama an hmanna lo thlir leh ila -

Lo-ḥman : Hei hi lo hmun neitu siamtu hnena hmuingilna leh hriselna leh zahngaihna dilna a ni ber. Lo neitute kha hrisel se bawrhsawm se Lo hman hi a ţul tho. Kum tin mitinin lo a hmang ngei tur a ni. Tin, lo- hman hi chi thumah ţhen theih a ni a; an vaua thil awm dan dana zirin an hmang tur a ni. Hetiangin :-

i) *Lo thiang hman* - Hei hi an lovah thil engmah huai nei chi han ngaihmawh tur a awm lova an

hman ṭhin a ni. Pa sakhaw mi deuh chuan a duh leh puithiam a ruai thei a, ruai lo pawhin a hmang ve mai thei bawk. Ar nupaa hman tur a ni a, an tihdan chu Thlam char bang bulah hum an hiat a, chhangphut leh tui an dah a; hum thlang lawk hmawlh khamah chhungkaw zatin tuthlawh lem (hmawlh ulh kawm) an bang tlar bawk a. Tin, Ar thi chuan tui leh chhangphut chu an far tir a ni. A thiam hla hetiang hian an chham a: "Khai, khai, vawiin ni chu rawn inkhawm rawh u aw, mim za, fang za ka rawn dil dawn e, nun tluak, pang dan ka rawn dil dawn e; Upa leh upa inkawm ila, tlangval leh tlangval inkawm ila, nula leh nula inkawm ila, naupang leh naupang inkawm ila; hei bul leh fang za ka ngenna a ni," an ti a. Ar kha an zai hluma, a hum-a chhangphut leh tui kha a far tir ta a ni. Hei hi lo lam malsawmna dilna a ni.

2) *Thing zung kai* : Hei hi vauah khan thing zungkai emaw, thing saihrua emaw awm sela lo-chu an hmang lawk tur a ni. Lo thiang hman nen a dan chu a in ang deuh vek a, a danglamna erawh chu thing saihrua emaw, thing zung kai emaw kha an sat sawm vek a, a hâr chu an hum hiahah khan an dah a. Tin, puithiam an tel ngei ngei tur a ni bawk.

3) *Sih* : Hei hi lovah chuan sih a lo awm chuan a bik takin lo hmanna an nei ngei tur a ni. An hmannaah chuan puithiam-hovin tleirawlte nen, a

tlem berah mi 3 vel chu an ni ngei tur a ni a. Sih hnarah chuan phuai phun tur a ni a. Sial panga, pakhat chalah lawngbarh bel tur; thei rual panga, zu fe bel ţheuhvin, rawhcheh panga, dar bu pathum, ţhi panga, ngheleng nupa-te an awm a ngai a. Tin, lungkuang ţha nghet tawk tak siam a ngai bawk. Thiltih harsa tak a ni. Tin, puithiam leh a tleirawl hruaite chuan bawlhlo kim leh arpa hluisen kengin sihah an kal ang a, pakhatin arnu nen thlâm a lo nghak ang. Puithiam chuan hetiang hian a ti ta a: "Naupangte, i nu i pa an awm em? Awm lo; ko rawh, ko rawh- Manmasipa lo ţum e: hui, hui, hui, Manmasipa lo thleng e: A lo thleng tawh em? Thleng tawh e, engnge i duh? Engmah dang ka duh lo, i hnenah hian nun tluak pang dam he mite tan hian ka rawn dil a ni. Chibai...Tui kungpui pathian rawn inkhawm rawh u. chibai-Tui chhim luang a mi, hmar luang a mi, hei nun tluak pang dam ka rawn dil e, lo kal rawh u: hei i inah sial ka rawn khalh lut e" tiin Se khalh tak tak angin, mawng lang puan venin puithiam chuan nasa fe in a bei ang a, Zâwng lemah changin Zawng nungchang tam fe a zir bawk tur a ni. A mi hruai kha lo nuih hauh loh tur a ni a, chuvangin nui heh lo deubte an thläng nghe nghe ţhin. "Hei nun tluak, pang dam ka rawn dil e, Sial i inah ka rawn khal lut e, hei darbu te, nghaleng nupate ka rawn khung vek e," tiin Arpa hluisen kha a zai hlum ang a, bawlhlo zawng zawng kha phuai tih chauh Arpa thi

chuan a far tir vek ang a, bawlho dangte kha kuang chhungah chuan a dah ang a, nghet takin, engmahina tawh chet mai mai loh turin a chhin ang. Tin, puthiam leh a hruai kha an hawng ang a, thlam an thlen chuan Arpui kha an talh leh ang. A hla chu lo thiang hman hla ang vek kha a ni. A serh pek dan pawh a danglam chuang lo. Hei hi thiltih awlai a ni lo hle bawk a ni.

(*e*) *Khawhring* : Khawhring hi ramhuai chi thlarau sual zinga chhiar tel ve a ni a. Mihring leh Sanghalte hian an nei duh bik a ni. Khawhring neih hi tuman an duh lo. Nulain a nei duh deuh ber. A nei chu hmingchhiatna duhawm lo tak a ni. Sanghal zawng zawng hian khawhring neia rin a ni bawk. An kahte hian Sanghal taksa an deh hnu chuan an lu leh sam pawh an dek duh tawh lo. Sanghal khawhring hi kai an hlau a ni.

Khawhring rei chu an pum a lo na thut a, an tal a, "Chu mi kha mi chu ka ni, chu mi kha mi chu ka duh," tiin a lo ṭawng chhuak ṭhin. Amah chuan khawhring nei tih pawh a in hre kher ṭhin lo. Khawhring chuan mi thil neih an it avangin an pum an tihnat sak ṭhin a, nu leh paten an fate khawlaia thil ei pawh an khap ṭhin a, "Khawhringin a ei ang che," te an ti ṭhin. Khawhring nei zingah pawh mi ei zing bik an awm ṭhin. An chaw ei dawn te hian Khawhringin an it ang tih an hlau va, chaw tlem an theh a, "chhuak rawh" an ti ṭhin. Tin, khawhring nei pa khan silaite

kapin a vau va, tin, a ţai thiamte phei chuan an ţai dam ve thei hial ţhin niin an sawi. Khawhring thawina hlapui pawh sei tak a awm a, chu mi hla aţanga chhui chuan Ţaunu pawh hi khawhring nei hmasa ber a ni an ti a. Sanghate pawhin khawhring hi nei vein a lang bawk.

(f) *Mihring tihlumtute* : Mizote chuan mihring tihlum ţhintu thlarau leh huai mak tak tak awmin an ring a, chungte chu Lalthatkhupa, naupang kaih leh sual awm tirtu te; Sanu, tuihri leh thih thutna bul tumtu te, Manghauva te niin an hria. Tin, ngawrte hi dawi vanga thi niin an ngai bawk. Hengho te hi hlaah pawh an phuah ve reng a:

Ka tuai chawnban a kai Murg'auvan,
Suanglung tih lo ngunhnam chawi ila,
Zua feiin s'al ang ch un i.,

ţih te,

Sanun banah kaih lo rel lo la,
Enchim loh pui tuma thlafam
Tum kawng a lai lo kiam rawh.,

tih te a awm bawk a ni. Tin, dawi pawh hi sut an tum ţhin a, inthawina nasa tak takte hlanin hla mak tak tak pawh a nei hlawm. A thawi nan pawh ui, vawk, kel, arpa hluisen te an hmang hlawm.

(g) *Thlarau dangte* : Heng kan han sawi bakah hian thlarau chi hrang tam fe an la awm a, Ţau te, Chawmmu te, Phungkar te, Tuhum te, Maimi

te, Pheichham te, Khawmu te hi an ni hlawm a. Pheichham tih loh hi chu mihringte tichhe thei, ti botu leh tihțhaih veltu an ni a, an hlauhawmin an țihbai awm vek a, biak tlawn an ngai bawk. Maimi hi chu muhil lai zial tlat mi a ni. Tin, Pheichham chu malsawmtu, a mantute duh thlan ang zel petu a ni a, Paihte pakhat pawhin a man a, a duh a thlang ve a - "Lal banga um" a ti a, tuktin lal bangah a behtir ziah a ni an ti.

Heng bakah hian biak leh rin dan mak tak tak tam tak mai a awm a, chung chu kan en leh zel ang a.

2. *Sa biak* : Thu hmasa lama kan sawi tak ang khan Mizo hian sa biak an la nei a, hei hian kawng tam tak a awh leh ve avangin thlir ngun leh a țha in ka ring a. Sakhaw biakna hian khawtlang leh mimal nun tun huna mi leh thih hnu thlengin a huam thei a. Nupui pasal an inneih tirh ațanga chhungkuaa an lo awm thlenga an khawsak dan zawng zawng te, an lo hrisel zel theih nan leh an nun khaw nawm ve na tur zawng zawng atan te inthawina an hlan chho reng a, chutianga inthawina chu chi tam tak a awm a, mo pual te, mipa pual tein an hlan chho reng a ni. An sakhaw biakna tak chu kan sawi nual tawh a.

Tin, heng bakah hian khawtlang huapa sakhaw biakna thil a awm a, chungte chu lo thlir leh zawk ila.

Kawngpui siam : Hei hi sa leh ralah khawtlang malsawmna dilna a ni a. Kumtin vawikhat an nei ziah ṭhin a. He mi inthawina hi Lal Sadawt chauh in an ti thei ṭhin. Kumtin Vawk leh Ar an tih thlak ṭhin a ni.

Kawtchhuahah vawm-hrui an kual a, a laiah vut an phul a, chutah chuan mihring hniak emaw sa hniak emaw a awm tur a ni a. Tin, an inthawi na hmunah chuan Puithiam hovin mihring mal-sawm chi hlir inkawp kim lo an kal a An in-thawina hmunah an sa ken chu an ei ṭhin. Tin, puithiam chuan lung tê te, thing har te a rawn ɛk hawng ṭeuhva, lal inah an lo lut a, "Kawng min hawn rawh u, Rawite kan ni, zakhaw rawihna kan hawn, Punte kan ni, punna kan hawn, 'Parte kan ni, parna kan hawn' an ti a. 'Hei mi lu, hei sa lu' tiin Puithiam chuan a thil ah chu a han paih chhuak a, chu chu mi lu leh sa lu tak lawmin an lawm ṭhin a.

A tukah chuan kawtchhuaha an vut dah kha an va en a, sa hniak ang a lo awm chuan, sa an kap thei dawnah an ngai a, mihring hniak ang a lo awm chuan sarthi tur an awm niin an ngai ṭhin. Hemi kawngpui siam ni hian a kim thei ang bera awmni kham a ni ṭhin. In tihsan chu mi an lungawi lo viau. An thiam hlaah pawh mi lû, sa lû lak luh theih nan leh anmahni khua an ro-pui a an ṭhenawm khuate an lo tlawm nan an chham zel ṭhin a ni.

Fano dawi : Hei hi khawtlang huap thila hman bawk a ni. Buh leh bal lama malsawmna dilna inthawina a ni. He mi tih ni pawh hian a khuaa awm leh vek tur à ni a, buh den lamin an khap vek a ni. Lal inah buh zem bulah Ar hang an talh a, "Kumin kan thlawhhma tluang rawh se," an ti a, Ar chu an talh a, a serh chu an pe a. Tin, an ei nghal ţhin. An fano dawi a fuh tum chuan buh a ṭha sawt a ni an ti ṭhin.

Heng hi a tlangpuia Mizovin sakhaw lam thil bika an hman sabiak an tih ang lam chi chu a ni a. Heng bakah hian thil pawimawh tak pakhat chhui tur a la awm fova, chu chu an Pathian biak hi a ni.

3. *Pathian biak* : Mizoho chuan thil engkim mai huai chu tlawn tlawn mah sela, chung zawng zawng bakah chuan Pathian hi a la awm thovin an hria a. An hriat dan erawh chu a chiang em em lova. Tin, he an pathian ngaihdan hi engtik laiaawm ţan tawh nge tih erawh chu hriat a har hle a. Tin, Pathian an ngaihdan chu Vanah khian sang takah awmin mihringte hi min enkawl zel a ni tih an ring a. 'Chunga Pathian' te an ti a. 'Pu Vana' te an ti a. Liandova-te thawn thuah pawh Liandovan, "Tuaisial, lungngai ma ta che, chunga Pathianin bawkkhupin min en reng a lawm le," a ti a ni. Pathian an ngaihdan pawh a ţha hle a ni. Mihring leh khawvela thil awm zawngte, lei leh vante siamtu leh enkawl vektu, mi tina ngai lo,

Pathian ṭha, ṭanpui ngaite ṭanpuitu niin an ngai a. Hlauhawm hmunah te chuan "Pathian a ṭha ang a, zah a ngai ang chu," te an ti ṭhin. Tin, John Shakespear-a chuan, "Mizo chuan engkim siamtu Pathian ṭha awm chu an ring khawp mai," a ti bawk. Mc. Call-a pawhin "Hmanlai Mizote chuan Pathian pakhat ropui tak awm chu an ring," a ti a. Tin, malsawmna an dawn pawhin, "Ka Pathian a ṭha," an ti ṭhin.

Tin, Pathian an hriatna chu a chiang ang reng hle a, mihring chungah hian roreltu, engkim siamtu leh vawngtu niin an ngai chungin Pathian thikthuchhia ni lovin an hria a, tlawn leh biak pawh an hlawh tir ve meuh lova, eng ang taka biak ṭur nge tih pawh an hre chiang lo.

Tin, Pathian an ngaihdanah chuan mi hrang hrang, thiltihtheihna hrang hrang nei awm angin an ring bawk a. Chungte chu Pathian chhungkua ami ni awma sawina te a lang a. Chungte chu heriang hian lo thlir ila :

(*a*) *Pu Vana* : Pu Vana hi Pathian chhungkaw zinga a hotu ber, retheite ngaihsak a, dam lo te pawh tidam ṭhin anga ngaih a ni. Kelchawngi thawnthuah pawh Pu Vanan a hrualhrui a rawn thlak a, vanah a khai chho ta min an sawi a. Tin, naupang an in tih nat palh te hian, "Dam del dam del vanah kai daih, Pu Vanan tidam rawh se," te an ti ṭhin.

Tin, khawpui ri hi Pu Vana thlengpui hnuh rik a ni e tiin an sawi ve reng bawk a, Pu Vana chu ţhenkhat chuan Pathian pa la ni zawm awm takte pawhin an ngai.

(*b*) *Khuanu* : Khuanu hi Pathian sawina tho a niin a lang thei a. Thenkhat ngaihdan chuan Pathian nupui emaw niin an ring. Malsawmna petu a ni a, humhimtu leh enkawltu anga ngaih a ni tho. "Khuanu'n min hual ang chu," tih te, "Chung khuanu lengin min hual se," Pu Rokunga'n a han tih te pawh hian a tilang hle mai. Tin, khuavang nen hian lam kawp leh thuhmuna ngaih a ni a. Thil chhinchhiahna leh ramri chin te ţhen fel vektu anga ngaih a ni. "Khuavang chhinchhiah," "Khuavang ri kham sa, "Khuavang zai," kan tih angah te hian. Tin, ramhnuaia an kal a, chaw an ei dawnte hian "Khua tlai" an ti ţhin. 'Khua chawi' tih te, 'Khua leh vang a awm ang chu' kan tih ţhin aţangte hian mihring nun dan vawngtu a nih chu kan ringhlel lo.

(*c*) *Van chung nula* : Hei hi Pathian chhungte zinga an nula, ruah lam panga thuneihna kengtu (incharge) niin an ngai a. Ruah a surtir ţhin niin an ngai. "Van chung nula in a tui chawi a tluk buak pui a ni e," an ti thin. Mihringin an nei thei te pawhin thawnthu chuan a sawi nghe nghe.

(*d*) *Vanhrika* : Hei pawh hi Pathian chhung zing a mi ni awmin a lang. Finna leh thiamna

lam (Science) a thuneihna neitu niin a lang a. Lalruangan dawi a lo thiamna pawh kha Vanhrika hrilh hi niin a lang.

Heng an Pathian ngaihdan zawng zawngte atanga thil hriat reng tur chu Pathian an tih hnenah chauh an inthawi thin a, a chhungkuate ni awmia an ngaihte hnenah inthawina an hlan lo.

Tichuan kan sawi tak zawng atang hian thil pakhat lo lang fiah thei nghal á awm a, chu chu-

MIZO SAKHUA CHU KRISTIANNA HI A NI

Mizo beng hriata Kristianna thu sawi ri hmasa bertu chu Rev. W Williams a ni a. Kum 1891-ah Aizawl-ah a lo thleng a. Tin, kum 1894, January ni 11-ah Rev. F.W. Savidge (Sap upa) leh Rev. J.H. Lorrain (Pu Buanga) chu Aizawl an lo thleng ve leh a. Mizoten chanchin Tha an han hriat chuan an lo ngaihdan sa tam takte avangin an pawm sam ta hle a. Tunah hian kum 90 dawn lai chauh a la ni a, heti taka Kohhran nghet leh duhawm hi a ding hman tawh a ni. A chhan ni berá lang chu Kristianna hi Mizo tan thil thar a ni lova, pawm leh tan tlat a awl hle a ni.

Ritsbel-a chuan, "Sakhaw tin hi thlarau lama zalênna neih tumna a ni a, chu zalênna chu hmangin mihringin khawvêla a nun rem fel a tum a, Sakhua zawng zawng vâwr tawp leh an kalna tur chu Kristianna hi a ni," tiin a sawi.

Kan sawi tak zawng zawng aţang khân kan chhui fiah thei ang a, tuna chanchin Tha êng aţanga kan thlir hian *Ramhuai biakte kha Mizo sakhuaah kan ngai thei lo reng reng a. Sakhaw zawnna chauh a ni.* Khang biakna zawng zawng an hman hnuah pawh an zawn chu an la hmuh loh avangin an duh tâwk thei lova, a dang an zawng chawp zel a; fiah lo tak chuan tuna Kristian sakhaw biak hi an lo hre tawh a ni.

Bible chuan : "Tin, lei chung zawng zawnga awm turin bul hmun khat vekin hnamtin mi a siam a, an tan hun bite a ruat a, an awmna rite pawh a kham sak a, Pathian an zawn a, an dap an dap a, an hmuh hramna turin; nimahsela a ni chuan min hlat lo ţheuh si a, (T.T. 17:26,27)-a ti a. "Tin, Rinna chu an awihna turin, chatuan Pathian thupek ang zelin, Zawlneite lehkha Thuin hnamtin hnenah hriattir a ni tawh," a ti bawk a. (Rom 16:26)

Hetiang tak hian kan pi pute hnenah pawh khan Pathian dik tak chu a lo inhriattir daih tawh tih kan hria. An Pathian hriat dan erawh chu a la chian tawk loh avangin Pathian chungchang an ngaihdan pawh an hriat thiam zawngin an bel mai zel a. Pathian chu mihring anga ngaihna (Anthropomorphism) a la nasa a, chhungkua ang tein an ngai tih kan hriat kha. Pathian ze (attribute) hrang hrangte chu mi hrang hna niin an ngai mai. Tin, hei hi Trinity chung chang an lo hriat ve dan ni

awm tak a ni. Pathian pakhata minung pathum awm pawh a rin 'thiam tir nghal mai a ni. Tin, Pathian chu engkim chunga hotu, a siamtu leh enkawltu a ni tih pawh an ring em em a ni.

Tin, Pathian hnenah chuan a biakna inthawina pawh an hlan ṭhin a, Pathian zia leh nihna zawng zawng chu hre kim lo mah se, hmangaihna Pathian a nih te, mi khawngaih thei tak Pathian ṭha a ni tih te chu an hria a, tlawn pawh a ngai lo an ti a. A biakna ve hrim hrim inthawina te chu an nei ve ṭhin a. Vawktea an inthawite chuan an thiam hla pawh -"Pathianin, chunga Pathianin, van dum kara, van rang kara Pathianin ka zel tluang hi lo chhang ang che," te an ti ṭhin a ni.

Kan pi pute nun dan tam tak kha demawm leh nuihzat thlak awm mah se, Kristiante Pathian inhriattir tawh avangin an nun dan tam takah chuan Kristian zirtirna ang tak tak hi an lo nei sa vek tawh a ni. Rukruk thuah tumah an rinhlelh awm lo, an in pawh an kalh ngai lo. An kawngkaah thingfak pakhat an tung a, a hian em em a ni. Tin, tualthah thuah pawh hian ral leh hmelmate thah chu an tum ber ni mah sela, mahni ṭhenawm khawvengte thah chu a chhan danglam bik takah lo chuan thiang loa an ngaih tlat a ni. Tin, nupa inṭhen thuah pawh fate an neih tawh chuan inṭhen chu ṭha an ti lo. In ṭhen an awm pawhin hmehrem hram hram an tum. Tlawmngaihna thuah pawh Kristiante tihawm tak hlir an ti

reng ṭhin a ni. Tanpui ngai ṭanpui thuah lah mitin an fakawm em emin, khawtlang dan a ni ngawt mai si. Inngaihna lam sawi lahin mipa tan serh angin lang vak lo mah se hmeichhe tan an thil duh loh ber a ni leh bawk a ni.

Tin, Thlarau lam khawvel an rindanah pawh chiang taka hriatna an la nei lo nain Kristiante Van ram ang hi an beisei a ni. He dam lai huna thiltithei deuh chu Pialralah nuamsa takin a tai sa ringin an awm ang an ti a ni. Pawla hmingte pawh hriatna an nei tawh a; Pialral kal kawnga kalte lo endik a, an dam laia ngaih nei lo chu a sairawkherh in a lo sai vak ṭhin a, kum thum a ngâwt an ti ṭhin a ni. Pialrala chawlhna atan hian an dam laiin in lam leh ram lama thang chhuah a ngai a, chumi tithei tur chuan pa nei nung tak nih te, pasalṭha tak nih te a ngai a, a har hle ṭhin.

Tin, Zawlneite pawh hi hmanlai aṭangin an lo nei tawh reng ṭhin a. A neia nei tak tak leh a zira zir an awm an ti ṭhin. Hei hian Thuthlung Hlui huna Zawlnei Samuela te leh Zawlnei fapate lo kha a ang hle mai. Zawlnei chuan dam lo awmzia an hriat sak a, a tidamtu chu puithiam an ni a. Lasi zawlte an awm bawk a. Tin, Pathian zawlte pawh sawi tur an awm tho a ni. Pathian zawlneite chuan hrilhlawkna lam hna an thawk deuh ber. Chung zingah chuan Pu Puhan Mizoho thlang tlak dawna an bûng phun zarin lei a deh leh hunah Mizoho chu Burma-a an luh leh tur chu

a hmu a, a sawi ang tak chuan a lo thleng ta a. Tin, Pu Selkhuma pawhin Seipui khuaa an awm laiin kum 1919-a Mizo rama influenza leng tur te, Aizawl, Lunglei, Falam leh Haka-a Chanchin Tha thlentu tur thute, Mizo ram chu Lal thuhnuaia an awm reng loh tur thute a lo hmu lawk a, a hmuh angin a thleng kim tawh. Tin, Pu Darphawka pawhin Tuifinriat ral aṭanga Sap-hovin Chanchin Tha an la rawn hril turte a lo hmu lawk a, chung ang tak chuan a lo thleng ta ngei reng a.

Heng zawng zawng hi kan thlirin hmanlai aṭangin Pathian chu Mizoho hnenah a inpuang a, *Mizo sakhua tak pawh tuna Kristianna hi a ni a.* Hun hmasa lamah khan chiang lo deuhin a lo lang a, chu mi hmuh chian tuma zawnna kawngah thingbul, lungbul hnenah an inthawi ve ta mai zawk a, a chanchin chiang taka an han hriat hnuah chuan rei lote chhungin an zawn an zawna ngei chu a ni tih an hriatin a ram puma mi zawng zawng tih theihin an sakhua atan an lo vuan nghet leh zual ta a ni. Tunah phei chuan an ta ngei leh mi zawng zawng ta tur a ni tih an hriatin anmahni anga mamawh ve nia an hriat te hnenah a theih ang kawng kawngin an hril darh ta zel a ni:

"Kan Pa, kan zawn kumkhua kha kan lo hre lo,
A tivuiin kan inkhawm........
Kan pi leh kan pu chena kan duh ber kha,
Min zawngin a lo thleng e,"

kan ti thei ta a ni.

Kristianna chu kan Mizo Sakhua ber chu a lo ni a, ram dang sakhua (foreign religion) a ni lova, kan pi leh pute aṭanga chiang lo deuh chung pawha an lo biak ṭang ṭang chu tunah a lo lang chiang ta á ni. Chuvangin a lawmawm em em mai a, miin an ngawih bo pui mai thei lo a:

A chanchin kril chu ka duh
Sawi nawn a nuam a ni,

an ti ta a ni. He thu hi mi tam takin hriat an chak a, a theih ang angin i hril ve ang u.-

Lal Isua thiltih sawi rawh -
Ka lawmna ber a ni,

tiin min la au reng hlawm a ni.

BIBLIOGRAPHY

1. Rev. Liangkhaia : History of Lushai, Part I
2. Rev. Challiana : Pipu Nun
3. Rev. C.L. Hminga : Christianity and the Lushai People (M.A. Thesis)
4. Pu Zatluanga : Mizo Chanchin
5. Pu K. Zawla : Mizo Pi Pute leh thlahtute chanchin.
6. Pu V.L. Siama : Mizo History
7. Rev. Saiaithanga : Mizo Kohhran chanchin
8. Aijal Theo. College : Notes on History of Primitive Religions.

13. Hla Thu[1]

Rev. Liangkhaia

EDITOR in thu ziak ve turin min sawm a; ka thu ziak tura a duh chu, "Traces of Paganisms in Mizo Peotry of Christian era" tih hi a ni a, "Mizo Kristian hla thua khawvel hnuhma" tih tur a ni awm e.

Ka han ngaihtuah thin a, kan Kristian hlaah khawvel hnuhma a lanna awm ka hre lo hle a, ziak ngaihna pawh ka hre lo hle mai. A hma lawk pawhin C.I.D. hotu, vai pachal deuh mai hian questions ire ka chhan turin min pe a, chuta a thu zawh pakhat chu, "Has any of the pagan customs of the pre conversion age of Mizo been retained or modified to accomodate in the present day rites of the Christian churches?" tih a ni a. "Religiously nothing is retained" tiin ka chhang tawh bawk si a. Chuvangin heti ang hian ziak ila, ka ti ta mai zawk a ni.

Kan Kristian hla hi a siam hmasatu Missionary-te khan Mizovin hla thu bik an nei tih hre lovin thu ziak pangngai (prose) mai mai hi a thluk remin hla angin an ziak a, kan sa ta mai a. Tuna keini upaho, Mizo hmasate lah khan, Pathian lam hla chu heti tur reng hi emaw kan ti a,

1. June 1973 velah, Aizawla a ziak a ni.

kan hla thu pangngai chu khawvel zai emaw kan ti ta a:

Chutah romei a kai vel a,
Vanh thianghlimte zai vawrna chu.,

tih te pawh kha kan sa hreh hle mai a; *chu chu kan lo dik lo a ni tih tunah chuan kan hre tawh awm e.*

Mizo hian hla thu bik (peotic words) kan nei nasa em em a, saphote ai chuan kan ngah daih awm e. Kan hla thu, kan hla ṭawngte chu a ṭha em em a ni. Mahse lengzem zai (love song), nula leh tlangval inphuah nan kan hman nasat em avangin hla ṭha lovah kan ngai a, Kristian hmasate chuan kan do a ni. Amaherawhchu tunah hi chuan a hla thu ringawt kha chuan pawi a khawih lova, a hla-ina mi hriattir tum (subject)-a kha a pawimawh ber chu a ni ni tih kan hre ṭheuh tawh awm e.

Chuvang chuan kan hla thu, kan hla tawng thlum tak mai khan Kalvari te phuah ila. Lal Isua leh a hmangaihna te phuah ila, kan hla chu a ṭha zawk em em ang tih a rinawm ta a ni. Kan hla thar bua Kamlala hlate kha chu a ṭha tawh hle hlawm mai.

Leng Leng ila, thangvan sangah,
Chhum leh romei te khumin;
Han leng ila sumtual run nuam,
Salem thar khawpui chul lo.

A sumtual zawl rangka dartui,
A luang laiah zuang tumin;
Khua chuan nang e, tukram hring nghial,
A hmangaihna eng ruaiah.,

tih ang te hi a hla ve hle tawh mai. Upa Rokunga pawhin heti ang tawng hi a hmang ve zeuh zeuh. Hei hi "Traces of paganism" kan tih tura chu a ni si lawm ni? Mahse hla tawngte hi "paganism" a ni chuang lova, poetic word a ni mai a, Pathian lamah pawh hman theih, hman thiang a ni a, thuziak pangngai (prose) hlaa sak ngawt ai chuan a tha zawk daih dawn a ni. Engah nge kan Zotawng mawi ber leh thlum berin Lal Isua kan fak loh vang? Ngaihtuah tham a ni.

Mizo hla hluite hi a hla thu leh a kalhmang (flow) te chu a thla hle na a, a tlar hi a tlem lutuk a, tlar hnih emaw lekte a ni hlawm mai a, a tha tak tak tham lo a ni. Kan hla thu (poetic words) tha tak takte hi Pathian lam te, chhandamna lam te phuah nan hmang ila, tlar li tlar ngate pawhin kan ziak thei ang a, a tha hle mai ang. Pu Hrawvva pawhin:

Tlanna a kim Kalvari tlang chungah,
Chanchin Thain lawi ang a rawn than e;
Lei tinrengin fuk se hrenga chhuahna,
This n chhuakin a fam thing lenbuangah.,

a kan ti a, a tha em em mai. Hetianga phuah thiam hi an tam ang tih ka ring. Saikuti pawhin

a in lengpa emaw, a tlangval emaw ni chu an ral runnaah a thi a, a ruang pawh la lovin an rawn tlan hawsan chu :

Senhri par iang ka chhak Bawmzo daiah,
Puang chang hmul ang ka di inthlau ve.,

a han ti a. Kristiante chu inngaihna sual tih reh tum mi kan nih avangin ṭha kan ti duh lo mai a ni.

Senhri par iang ka chhandamtu Lalpa,
Puang chang hmul ang a mawi hlei hluan e.,

han ti ta sela chuan, Kristiante tan pawh a ṭha em em ang. Chuvangin paganism emaw kan tih kha a hman dan azir a lo ni a, ṭha lam atan hman theih ve tho a lo ni. Khuang pawh hi hmanlai chuan khawvel thil emaw kan tih avangin, biak inah kan hmang duh ngai lova, tunah erawh chuan a hman dan azir a ni tih kan hriat hnu hian, khuang lovin kan zai thei ta lo hial zawk a ni. Chuvangin atir lama kan Kristian hlaah te pawh hian khawvel hnuhma a la lang fo, 'Traces of paganism in our poetry of Christan era' kan tih te pawh kha a thlirtu thlir dan a thu a ni mai awm e.

Mizo chu lehkha nei lo kan nih avangin kan hmasang chanchinte chu hriatna tur ziak hluite awm bek lo, hla hi kan chhuina ber a ni ṭh'n. Hlaah hian an phuah hun laia an awm dante tlem azawng chu a lang thei a, chuta ṭang chuan an

chanchin (history) a than azar kan zir thei a ni. Nau awih hla pakhat chu :

Ruahpui sur bum bum e,
Van rial a chim e;
Ka nauvi kal nan
Run tui a lian e,

tih a ni a, hla hlui ber a ni awm e. Khita Thantlang leh Lentlanga an awm laia Run lui an kan tawn vel laia phuah ni ngei turin a lang a ni. "Zailam hla" an tih, chawngchen nana an hman thin pakhat chu:

Tlangkhaw hminin sum tin an khawl e,
Sum tih khawl tian dar a vuai ngei e.,
tih a ni a. Tlangkhua hi Lentlanga awm a ni a, he hla hi Lentlanga an awm laia phuah a ni tih a hriat a, Tlangkhaw mite hi an hausa tawh hle tih pawh a hriat theih a ni. "Lalvunga hla" an tih pakhat chu:

Lalvungan ka lian a ti Farzawl a luah,
A luah sual e, changsial sawmthum an la e.,

tih a ni a. Farzawl khua hi Lentlang thlang lamping, Rih dil chung lawk, Surbung Bangla kiang hnaia awm a ni a, thlang an lo tla sawt hle tawh tih a hriat theih a, chutiang zel chu a ni.

Hla hi a tangkai em em a, thil a tihhei em em bawk a, hnam tin ram tinah hla hi an hmanglai an chhawr a ni. "*Traces of paganism*" tuna

kan Kristian hlaah hian a lang lo lutuk zawk a, kan hla hlui tawng mawi tak tak kha hla thar siam nan hmang ila, a tha ang e tih thu ka sawi a ni, Hla tawng (peotic word) te hi paganism emaw kan ti a, paganism a lo ni chuang lo ve tih ka sawi a ni bawk.

----:o:O:o:----

14. Hla Phuah Thiam Pu R. L. Kamlala

C. Z. Huala

KAN Kristian hla phuahtute zinga thiam ber pakhat chuan May ni 25, 1965-ah khan a lei thawhrimna te chu chawlhsanin a chatuan in panin, lo kir leh lo turin mual min liamsan ta. A uiawm ngei mai. Mi khatiang, mi zaidam leh hla phuah thiam Mizoramin kan chân ta mai hi kan chân ropui ngei mai, a hmun ruak luah leh tur hi an vang awm mang e, kan ui ṭheuhin ka ring.

Pu Kamlala hi keizawng a pian leh murnaah ka hre lova, kei khawchhak ram Biateah ka cheng ṭhin a. Zirtirtu kan ni ve ve a, hla lam ngaina mi kan ni ve ve a, chuvang chuan kan inngaina hle ṭhin. Amah chu Kawn ui al Saitulera fapa

1 July 1965 velah, Aizawla a ziak a ni.

upa ber a ni a. Kum 1904 vel khan a lo piang a, a thihin kum 62 mi a ni awm e. Kan inkawm rual zel thin a ni. Zirtirtuah atang rei vak lova, rilru lam natna a lo neih tak avangin a thawk rei thei lo a ni.

Lehkha ziak leh zirtir a thiam em em a, drawing (lemziak) pawh a thiam hle a, hetiang lamah hian thilpek a nei ropui hle a ni. Amahin Mizo A AW B a siam chhuak a, a sikulah a zirtir a, a naupangten an thiam a, hawrawp tlemte, character dang'amin a siam a, a thiam a awl hle a, Mizo ṭawng a lam chiang bik a, ani tih dan chuan hawrawp 'el' te hi 'li' a ni a ti. Zoṭawng ziak nan a ṭha em emin an sawi a. Kei chuan ka hmu lo, lungphuna ziak tlemte ka hmu a; mahse miin, "Hawrawp siam hi phalna nei lo chuan sawrkar huatzawng a ni," an ti a, a vawrh lang ngam ta lo a ni. Tilang sela chuan a ṭangkai hle mai thei a.

Tin, allegory pakhat, John Bunyan-a mumang ang deuh a ziak a. Tlangval pakhat zu hmun aṭangin a piangthar a. Vanram kawng zawhin a kal chhuah thu allegory chu a siam a, a tichhe leh ta a, a uiawm hle mai. Tin, Solomona hla hi a letling a ni awm a, tuna mi hi miin an sawisel nasa hle si a, he lehkhabu hlutna pawh hi a tibo hialin an hria a, Spurgeon-a ten an ngaihsan vei nen. Pu Kamlala lehlin chu hmu thei ila a va ṭha awm em; min an duh ngawtin ka ring.

Amah hi hla phuah thiam chauh a ni lova, thiam a ngah hle a ni. Sap ţawng pawh a thiam em em a, petition a ziak pahnih chu mi entir a. Graduate ziak ni awm takin Sap ţawng a thiam nia! Mi ţawng tam leh uangthuang mi a ni lo ve, a thiamzia kha miin an hre lo zawk a ni. Lehkha chhiar pawh a peih a, thil hre mi tak a ni bawk.

Thil ngaihtuah mi (philosopher) ropui tak niin ka hria. Vawikhat chu a thu ngaihtuah min hrilh a, 'Pathian' hming hi a ngaihtuah ta a, englaia kan vuah nge? Eng nge a awmzia? tiin 'Pa' hi hnam tinin kan hmang inang deuh vek a. Sapin 'Fapa' an ti a, Luseiin 'ka pa,' Raltein 'Ko pa,' Judaten 'Abba' an ti a. Chutiang chuan hnam tin an inang a. Chuvangin 'Pa' tihna a ni ang a, 'thian' hi ahu, khi lam China ramah khian Tsian-a (lam dan thiam a ni) Pathian a awm a China ramah khian an be ţhin a. A biak in pawh lehkha buahte pawh kan hmu tawh a, a awmzia chu 'Van' tihna a ni a. Chuvangin 'Pathian' chu 'Vana Pa' tihna a ni ang, tiin a hrilhfiah a, ka pawm hle mai.

Tin, hla phuah lam thu sawi ila. *Kristian hla thar phuah reng reng hi, ka hriat dan a dik chuan, kum 1922 vela kan chin tan hi a ni a*

A hma chuan sap hla aţanga kan lehlin a ni ber a. Kei chuan, "Ram ropui chu ka thlen hun chuan" tih hi ka letling a. Anin (R.L. Kamlala

Bit) "Lui ral ram nuamah" tih a letling a. Len khawm naah leh khawhar hmunah an duh em em a, an tihdanglam hnu hian tuman an sa ta ngai lo.

Chutia hla lehlin lai chuan, Khawbung Patean, "Ka ropuina tur leh ka himna hmun" tih hi a han phuah a. Miin an duh em em a. Chuvangin, "Lei lal puan ropui chu a tlawm ang," tih hi, "Kei saron rose par leh phaizawl lili chu ka ni," tih Solomona hla 2:1 thu aṭang hian ka siam ve a. Pathian Thlarauin a hmang a, kan duh hle a Tah chuan Pu Kamlalan, "Rinin thlir thiam ila," tih hi a rawn phuah ta a, kan hlimpui hle nai.

Chumi kum vek chu niin ka hria, Good Friday lai velin, "Tunah a thar hmangaihna eng nuamah," tih hi a han siam leh a, chu zet chuan ram a deng chhuak nasa a ni. Biateah chuan, Good Friday chuan kan zir ṭan a, chawlhni chuan mipuiin kan lo thiam ta a. Chumi chawlhni zan chuan, biak inah inkhawm kal hmasain an lo 'a ṭan a, a tawp thei ta reng reng lo mai a. Chumi zan chu thla ral lam, 'a vawmlu' an tih ang hi a ni, a hleiriat zan emaw a ni awm e. Thla chuan vanlaizawl a pel a, a thlang her bum a, tah chuan kan bang chauh a ni. Chumi zan ang reng renga hla sak tui si leh ropui leh rei chu ka la hre mang lo. Kan ban pawh chuan kan la ning lo vek a ni. Chutiang hla ropui siamtu chu kan lo then ta a ni, a sakhming a dai lo vang.

Vawikhat chu Inspector hna ka thawh hlimin, 1932-ah Khawbung Patea nen kan zuk tlawh a, a rilru buai hlimchhhawng a ni a, a lo ṭha hle tawh a, min han hmuh chuan, "E, Mizoram hla phuah thiam zanin chu kan va kim em! Awithangpa kan va ngai ve! a ti a. Ka hla siam, "Thihna luiralah, ram mawi nuamah chuan," tih changkhatna leh Pu Patea hla, "Aw Lalpa, Davida leh a thlah arsi," tih chang khatna hi lungleng deuh maiin a han sawi chhuak a. Chumi zan chuan kan hlim hle mai. "Keini poet miho hi gramarian chu kan lo ni ber alawm maw le," a ti a.

Tin, a hnenah, "I rilru buai lai khan eng nge a chhan ni a i hriat?" ka ti a Ani chuan, "Mi thil ngaihtuah vak vak mi ka ni a, Sam bu hi ka chhiar a, a thu hian ka lung a tileng a, ka ngaihtuah ta em em a. Ka rilru a tibuai ta niin ka hria,' a ti a. A dik hlein ka ring.

Hla Kutpui hmasa ber (kum 1959 October 20-22, Govt High School, Aizawl - Blt) khan a lo tel ve a, a hla phuah chanchin a sawi a, "Ka hla reng reng hi keima theihnaa phuah a ni lova, Pathian Thlarau zara ka phuah vek a ni a, mittuiin ka baptis ṭhin a ni," a ti a ni.

Vawi khat chu a Aijal zin, Durtlang nuhovin an chelh a, a cham ta reng a. Chumi hlan chuan a fa sen a lo thi a. Chu chu hlaah a phuah a :

A vul hman love Lalpa,
A tawi lua e khua vel nun;
Duhten aw ka lawm hmain,
Ka parten min lo then chu.,

a han ti a. Chumi chang tawp berah chuan :

Ngaih lai lungrun an leng khawm,
I ei nun hi hnutiang an chhawn;
Tah lai puan ang an bang e,
Duhten tuala lengzain.,

zuk han ti a, a va mawi em! A hmangaihte vana leng khawm han phuah nan chuan a thiam teh e.

Tin, a rilru a hah em em ţhin chu a lo ziaawm ta a. Ni khat chu Bualpui tlangah khawhar taka a ţhut laiin, "Lawm lai ni" ţhinte kha a ngaihtuah a ni ang chu, heti hian a han phuah ta a.

1. *Tinkim han dawn ila,*
   Awmhar lung a leng zual;
   Thinlai lungrukan a cham reng,
   Kan lawm lai nite kha.

2. *Hnum leh chi tinrengin,*
   Sen lai chun ang kan ngaih;
   Lawmna par zu sirva iang a,
   Tlan lai ni a lo ni.

3. *Lawmna, Lawmna, nang chauh*
   Kan au kan au ang che;
   Hnam tinreng thlirin i mawi ngang,
   Van pangpar i lo ni.

4. *Aw i hlim hnuai a nuam,*
Beltu riang an hlim zual;
Chhumpui zing leh thim a kiang thin,
Thinlai khuai ang a chawl.

5. *Lawmnain zua a nei,*
Hmangaihna a lo ni;
Chung turni rengin a chhing lo,
Van leh khawvel a en.

A chang ka dah kim lo. Hetianga lawmna phuah thiam hi an vang a ni. Lawmna Pa chu Hmangaihna a ni a. Ni ai pawhin a eng, lei leh van a en a ni, a ti a ni. Awle, ama hla duh-zawng ngeiin lo thlah ila:

Tin, nakin van Salem tualah,
Tlante an kim niin;
Sefajim leh Chhandamtu nen,
Awi nang e – Kalvari.

Ani zawng Kalvari tlanna awi turin vanah a chawl ta a ni.

----:o:O:o:----

15. Chhaktiang kawlrawnah leng mah ila

(T. Zorampela phuah, 'ZODI sak)
R. Vanlawma

1. *Chhaktiang kawlrawnah hian leng mah ila,*
I sakhming sawi reng kan bang thei si lo;
Ka pian ka seilenna ram tiin,
Dawn lungrukah nghilh ni i awm thei lo.

Aw Zoram, ka ngai em a che,
Nang lo chuan lawm a kim thei lo;
Dar ang tawn leh ni her chhuak thuai se,
Thinlai damten len ve maw ka nuam e.

2. *Kan ram kan hnam lo san vena turin,*
Ka nun, ka neih, ka chakna zawng hlanin;
Lungngaih, mangan, buaina hneh zelin,
I tan hlim ten ka lo do dai ve thin.

Aw Zoram, ka ngai em a che.......

3. *Mahse lenna vangkhua fan leh ni chuan,*
I chhunga lungduh naufa leng zawng ten;
"Khawchhak mi" ti-a hming min selin,
Sirah dam ten puan ang min lo hnawl a.

Awi a na, tuar thiam zawng a har,
Hrilh ka hai lu g lam ka lo vai;
I tan ka tuarna leh hlim ni zawng,
Zantiang tawnmang mawl mai an chang zo ta.

4. *Rum tin kil tina Zofate zawng hian,*
Sulhlung ruala thinlung hmun khat puin;
Hmangaihnaa insuihkhawm zel hi,
Kei ka lungkham leh duhaisam a ni.
Aw Zoram ka ngai em a che....

Zoram ngaih hla tih ang reng hi a tam tawh hle a, chuvang chuan he hla pawh hi in han chhiar mai chuan a naran hle ve mai thei a, hla phuah thiam tak phuah pawh a ang lo in ti mai thei bawk. A flow pawh hi a eng emaw ri deuh ti-a sawisel tur a awm ngei ang. A phuahtuten a sak ZODI record han play thung erawh chuan, a puitu rimawite pawh a lo nalh bawk a, a satu sak thiam bakah a hlain a tum takte a lo lan chian hnu chuan, a tak takna hian mi a hneh tel a, a chhe lai ni awm takte pawh a lo mawi zo thei vek hialin ka hria a ni. A hranpain rilru a dek tlat mai.

Mizoram L.G. hmasa ber H.C. Mukherjee-a khan Elocution Speech intihsiaktute hnenah a thu sawi ka la hriat reng chu, "Mizote hi hnam dang lam tak mai in ni. Khawiah pawh kalin tangka ngah zawk leh dinhmun ţha zawk pawhin lo awm ula, in ram in ngaih hi a reh thei ngai lova, in ram ngeia lo kir leh in chak tlat ţhin. In ram hian in lung a tileng ţhin a, in lo kir leh hlawm ţhin a ni. Hetianga in ram in ngaih viau hi chuan in ram tan hian thil ţha in tih theih hun leh kawng pawh in hmuh chhuah hun a lo inher chhuak nge nge thei ang tih a beisei theih a ni,"

a ti a. A dik kawngkhat hle tih a lanna chu Mizo Kawlrama han awm tate pawh hian Mizoram hi an ngaih a reh thei lova, hemi hla ngei pawh hi Kawl rama Mizo phuah a ni a. "Aw Zoram, ka ngai em a che, ṇang lo chuan lawm a kim thei lo" an la han ti thei ta fo a nih hi. Hei tak mai hi Zoram ngaih hla dangte aia a danglamna bik chu a ni reng a ni. Hei avang tak hian he hla hi a phuahtuin a phuah thiam emaw thiam lo emaw, a phuahtu rilru han suangtuahpui chuan sirah damten puan ang hnawl mai chi a ni lo niin ka ngai a ni.

Tuna Mizoram tia kan han tih ngam bakah hian Mizote hi kan darh ve hle a, Cachar leh Manipur lam tih lovah pawh Bangladesh leh Burma ramah pawh kan awm a, America ram khawpui Washington-ah te hial pawh engemaw zat kan lo awm ve a, han ngaihtuah mai chuan Israel te nen pawh hian kan inkhaikhin thei thut thut ṭhin a ni. DIASPORA te pawh ka hre deuh rum rum ṭhin.

DIASPORA hi Greek ṭawng a ni a, English ṭawnga dispersion tih lo chhuahna bul a ni a, a awmzia chu DARH tihna a ni. Israel-te an lo darh tak sawina hming a ni ber. Israel-te hi B.C. 700 hmalamah khan Assurya-hovin an hneh a, an ram lamah an kawi thla vek mai a, chumi zawh chuan Juda-ho chu Babulon khan a kawi thla leh ta vek mai a, chu chu Diaspora hmasa ber a ni a. A.D. 70 vela Rome Emperor Titus-a khan Jerusalem a tihchhiat a, khawpui hmun ngeiahte pawh

buh an lo chin tak hial lai leh a hnua a la dam chhun an ṭaiṭam a, an Rabbi-hote ngei pawhin an lo pun leh theih nana hmeichhe tlawngawl awm lo leka chi thlah pun zirtira an vah hun lai kha Diaspora an tih bik tak chu a ni a. Chung lai chuan Rabbi ho chuan khaw pakhata nula tlawngawl awm chu nupui ang hialin an kawl a, an rai veleh khaw dangah an kal leh zel ṭhin a ni, an-ti. Tun hnu chuan Russia ramah Juda tam tak la chambangho khu Diaspora-a awm ni deuh bera sawi a ni ṭhin. Chunghote chuan an la hmuh ngai loh la ni mah sela, Kanaan ram chu an ngai em em a, an kalhlen kut apiang hian, "Nakkum chu Jerusalem-ah" an ti ziah ṭhin a ni.

Chutiang bawkin Zorampela pawh hi Kawlrama pianga seilian a nih ka han ring chung pawhin, Mizoram chu "Ka pian ka sei lenna ram" tiin a la vuah thei ta fovin, "Aw Zoram, ka ngai em a che" a la han tithei ta cheu aṭangte hian, kan Zoram chu an thinlungah eng anga lian nge ni ang tih chu a ngaihruat theih mai awm e. A chang khatnaah, "Chhaktiang kawlrawnah leng mah ila, i hming sawi reng kan bang thei si lo" a han tih bakah, chang hnihnaah chuan, "Kan ram kan hnam lo san vena turin, ka nun, ka neih, ka chakna zawng..." a la rawn ti thei ta zel leh nghal a; kan ram hruaitu nia inngai tun lai kan political leaders-te hi chuan he hla hi lo chhiar vein lo ngaihtuah chiang ta sela, inthlan politik

ringawt te hi chuan an thinlungah hmun a nei nep deuhte hian ka ring hial ṭhin a ni. Mahsela he hla pawh hi a awm leh awm loh pawh an hre ngut lovang a, he article pawh hi a chhiar pawh an chhiar ngut pawhin ka ring mang si lo.

Israel-ho tuna mahni state lo nei tate chuan Diaspora-a la awm te chu an lainat em emin, thlehpatawpin an tha thawhsak ṭhin mah sela, keini Mizo ve hi chuan kan Diaspora-a awmte chu kan ngaihsak zo lo hle a ni chawk ang a, Zorampela chuan a hla chang thumnaah chuan:

Mahse vangkhua lenna fan leh ni chuan,
I chhunga lungduh naufa leng zawng ten;
"Khawchhak mi" ti-a hming min selin,
Sirah dam ten puan ang min lo hnawl e.

Awi a na, tuar thiam zawng a har,
Hrilh ka hai lunglam ka lo vai....

a han ti ta mai si a, dawt lah a ni hauh si lova, kei tak ngial pawhin nula tlangvalin khawlaiah an sawi sep ka lo hre ve pha hial si a. He hla ka han hriat thawi mai pawh hian engemaw ka ti tlat a, ka tuarpui nge, ka lungchhiatpui nge, ka huatpui tih pawh ka sawi thiam lova, tape-a he hla an han saktir pawh chu ka ngaithla duh lo ka tih chu ka ngaithla chak lutuk si em ni tih pawh ka sawi thiam chuang lo.

Kha tih lai khan Aizawlah hian hla lam intihsiakna a awm a ni awm e, han ti lek chauh ila,

chiang lo takin han sawi ta zawk ila. Kha mi ṭum khan kan Diaspora lam aṭang chuan kan Mizopuite ngei, keini a hmuna chengtena ngaia kan neih, ngaih nachang pawh kan hre lo ang hi ni ve lovin "Kan ram kan hnam" tiin kan Aizawl khawpui Pu Rokungan, "Chhinlung chhuakah chuan Van lal nau i ni" a lo tihah hian hlim em emin lo zin an buatsaih ve a; theih phei chu ni sela, an thiam ang tawk tawka kan Mizo hla anmahnin an lo phuah ve ngatte pawh keimahni beng hriat ngeia sak ve an chak a; mahsela Aizawla kan zaithiam lo neihte chuan an lo huphurh a, nge ni an sak an phal lo ve hrim hrim nge ni, "India ram mi pawh an ni lo, Kawl lam mi an ni a" an lo ti ta mai si a, lung in tan mai loh chu hmabak awm ta si hek lo, "Sirah damten puan ang min lo hnawl e" an ti lo thei ta lo a ni. "Dam ten" an han tih pawh hi a dik viau a ni. Official-hote chuan an lo khawngaih ve a ni ang, lung in thleng ta lo chu "Dam ten" han tih pawh chuan a hneh ta hle a ni, "Awi a nâ, tuar thiam zawng a har" an han ti vawng vawng mai chu kei pawh hian ka hre thiam kher mai, ka lo tuar thiam lo zawmah a ni hial awm e. A hla ka han en ngawt chuan, "Tuar thiam a har ngei" han ti mai sela a flow chu a nalh zawk ngei ang tih chu ka ngaih dan chu a ni tak na a, an thiam ang anga an han phuah chhuak chu tawk ka ti hlein a takna a tilang zawk mah ka ti mai.

Kan Diaspora-a kan nula zai thiam chuan Aizawl AIR-ah zai thun a han dil ve a, kei ka bengvarzawng tak a lo ni a, ka lo ngaihven a, "Aw test-na neih a ni a, Delhi lamah an approve tur a ni a, an lo tling zo ta lo a ni," tiin min chhang a ni. Shillong lama an tape han zaitir pawh a Khasi-ho chuan, "Mizo zai a ni lovang" an lo tih hial khawpa ṭha chu, "An aw kha a tling zo lo" an ti. " Dut, sala" (ka vai ṭawng thiam ve chhun a nih chu, ka hman dan pawh a dik leh dik loh pawh ka hre chiah love, eng tihna nge ni-a in lo ngaih)?. "Awi a nñ, tuar thiam zawng a har." Golgotha ka hre chhuak rum rum. A chang tawp hi han en ve leh teh u, Zorampela chuan:

Ram tin kil tina Zofate zawng hian,
Suihlung ruala thinlung hmunkhat puin;
Hmangaihnaa insuihkhawm zel hi,
Kei ka lungkham leh duh-ai-sam a ni.
Aw Zoram, ka ngai em a che....

tiin a tlang a han kawm a. A duh-ai-sam chu hmangaihnaa insuihkhawm a nihzia a han tarlang a ni. A phuah dan kalhmang hi han thlir ila, "Nang aia hmelṭha" tih mai mai leh, "Duhthusam lalna ropui" tih a ni ve lo, "Suihlung ruala hmangaihnaa insuihkhawm" a la ti thei ta fo mai. A thu-ah chuan tling lo pawh lo ni ta sela, a awmziaah chuan khawvel hla phuahtu dangte pawhin an khum theih bik loh tur poetical touch chu a awm maw le. Keini U.T. chhunga cheng

kan lo intih U.T. mai mai lai hian hmaikhawmtu thinglung a lo pu thei a ni. Tape aṭanga a zai ka han hriatte hian eng emaw ka ti er er ṭhin.

He U.T. ah hian ram kilkhawrah rual pawl pha lovin, International boruak hip pha ve lovin kan inkhurkhung a, zai lamah mite thiam chen thiam pha lovin, Pu Zatluanga tih dan takah kan ṭingṭangte chuan, "Hring dup, hring dup" a ti thei ṭawk a; infiamna lam leh inkhel lamah lah chuti bawk. Diaspora lama awmte zawk chuan International boruak an lo hip pha zawk a, 'Lungngaihna kan inṭawm' tih hla chauh ni lovin kan thiamna lamah te pawh lo inṭawm (pool) tlang ila, kei pawhin "ka lungkham leh duh-ai-sam a lo ni" ve e.

---:o:O:o:---

16. History Of Mizo Hla[1]

V.L. Zaithanmawia

Thuhmahruai

Hla hi 'Thu par' a ni a, a kungpui chu 'Thu' a ni. Thlado lerah chawnpui a par ang hian, thu lerah hla a par a ni. Mahse thu awm khawm satliah mai hi hla a tling lo; thu mawi chi tin rem taka chuktuah khawm hi hla a ni. Pangpar hi a mawi hle a, mahse a kung hi a par a ni thei lo; a kung leh a par chu thleihran theih mah se, a kung tel lo chuan a par thei lo angin, hla pawh hi thu aiin mawi mah sela, thu nen chuan thlei hran theih mah se, thu tel lovin kan siam thei lova. Thu tel lova kan siam theih loh avang chuan THU a ni mai hek lo. Tuallen ṭawngkama kan hman ngai hauh loh hi hla chuan thu mawi tak tak a ngah a, hla thu mawi ber berte chu tuallen ṭawngkamah kan hmang ngai lo. Tichuan thu chu pangpar kung nen tehkhin a ni a, hla chu pangpar par nen tehkhin a ni. Hei vang hian a ni hla hi 'Thu par' a ni kan tih ni.

1. Kum 1961 khan MZP chuan "History of Mizo Hla" thupuia thlangin Essay inziahsiak a buatsaih a, words 2500–3000 inkar hman tur a ni Lawmman chu Pu V L. Tluanga Headmaster, Dawrpuiin a tum a, 1-na Rs 40/-, 2-na Rs. 25/-, 3-na Rs. 15/-. Consolation Prize Rs. 20/- pek a ni. Result chu November 1961 khan puan a ni a, 1-na V.L. Zaithanmawia hian a dawng.

Hla chuan thluk mawi tak tak a nei ṭhin a, a thluk hi chu hla rim a ni. Pangpar mawi tak pawh a rimtuina tel lo chuan a famkim lo ang hian hla pawh a thluk tel lo chuan a famkim bik lo a ni. Pangpar chuan rim chi hrang hrang a nei a, ṭhenkhat a tui a, ṭhenkhat a tui lo ang hian, hla pawh hian thluk chi hrang hrang a nei a, ṭhenkhat a mawi a, ṭhenkhat a mawi lo deuh nai a ni. Hla thu mawi tak thluk mawi tak chu pangpar mawi tak, rimtui tak ang a ni a. Hei vang hian a ni, hla thluk chu 'hla rim' kan tih ni.

Hla chu, thluk nei lo pawhin an phuah ve bawk ṭhin a, hnam dang zingah phei chuan an ching hle; Mizo pawh hian hla thluk nei lo chi kan nei ve zeuh zeuh ṭhin. Pangpar pawh rim reng reng nei lo, mawi tak tak a awm thei ang hian, hla pawh hi thluk nei hauh si lovin thu mawi tak tak nei a awm ve ṭhin a ni.

Khawvel hmun tinah hla phuahtute hian hnam nun an tinuamin, hnam an chawimawi ṭhin a. Zorami nun timawitu leh tinuamtu ber pawh Mizo hla hi a ni. Hnam dang zingah hla phuahtu ropui tak tak awm mah se, keini Mizo tan hi chuan keimahni Mizo hla ngei phuahtute tluka ropui an awm lo. Khawvel hla ropui ber bera an sawite chuan, he kan chenna Zoram hi a fak phak ngai lo va. India ram hla ropui ber pakhat 'Jana Gana' te pawh hian Zoram mawina a fak phak lo. Zoram timawia tinuamtu ber chu 'Mizo hla' hi a lo ni.

BUNG I

Mizoram hi tlang ram thiang a ni a; a boruak a nuam bawk a, a chhunga cheng Zofate pawh hi kan lung a leng thei a, zai pawh kan thiam a ni. Hla pawh kan hnam phu tawkah chuan kan nei ṭhain kan ngah em em a ni. Tin, a hmun leh a hun bika sak turin hla chi hrang hrang pawh kan nei ṭha tawk hle. Mi lungleng thei tak kan nih avangin kan hla tam berte chu lunglenna lam hla a ni hlawm.

Mizo hla kan hriat hmasak ber chu Chindwin kam vela phuah chhuah khi a ni. Chutih laia an hla chu nula leh tlangval rualin an sa ṭhin. Hruaitu bik an insiam a, hruaitu chuan, "Haa law, haa law' a han ti a. Mi dangte chuan, "Aw e, aw e' tiin an lo chhang a. Tin, hma an lo sawn ve deuh zel a. Lam chungten an sa ṭhin a. A lam mi chu a hruaitu an ni ber ṭhin. Lam mi chuan 'Haa law, haa law, lo lu mawng-an haa law' a han ti a. Mi dang zai mite khan, 'Aw e, aw e, Thangsira pan fungki ṭial te pai pi maw, aw e, aw e' tiin an lo chhang ṭhin a ni. Tin, thlang lam an rawn chhuk zel a. Shan state vel an awm lai te khi chuan hla ṭha tak ṭak an phuah tawh a ni. Shan state-a an chen laia kan pi pute hla chu

Shan fa tlang khua pu thling tleng e,
In do thlunglu bakin chhaih;

Ka mi thah, ka lai mi do,
Tuai khatin lan eih de ning.

Tin, Paihte nen an in awm pawlh laiin Paihte tlangval pakhat hnenah hian, "Hla min hrilh rawh" tiin an ngen a. An ding tlar dal a. A thu sawi apiang chu hla emaw an lo ti a. Paihte chuan, "Khawmhma pal a er e," a han ti a. Hla emaw tiin, "Khawmhma pal a er e," an lo ti a, an er ta ngawng ngawng a. An inhrilh hlei thei lo a ni, an ti ṭhin.

Tin, Mizo hian hla hlawm hran anga lo chhuahna bul han chhui hleih theih loh, pi leh pu aṭanga inhlan chhawn hla ṭha tak tak kan ngah a. Chungte chu :

1. Pawnto hla :

Pawnto hla hi Tiau ral daiha chin ṭan a ni tawh. Pawnto hla hlui tak pakhat chu :

Hmana mi chuan Khamding a bo ve,
Zel kham zel, tawlh tawlh tak, tawlh tawlh tak.

Kun laiin Pawnto hla tam tak kan nei ta a, a thu a mawiin a ṭha sawt hle.

I pawnto ang, chaw ei khamah rual kimin,
A eng nem duai kan mualah;
Si-ar lungrualte nen,
Thian han sawm la, lam thai iangin,
Chhei a chhei dur dur.

2. Pipu uai hla :

Hla chi hrang hrang tam tak a awm. Pipu uai ching tak hnam kan ni a, pipu uai chungin an ṣa ṭhin. Tun laiin kan la ching hle.

Pipu kan suih, ram tinah kan suih,
A sat chattu mi u duai ngai lo.

Ka zuk en a, theite thuam hnuaiah,
Phunchawng lalngo a ṭha sen siar e.

3. Nau awih hla

Nu hovin nau awih pahin hla an sa riai riai ṭhin a, tun thlengin kan ramah an la ching em em a ni.

Ka nauvi hi mu hle hle se, bei hle hle,
A mut loh chuan keiman ka beng mu ang che.

A khi an khian lungpui a lo lum dawn e,
Ka nauvi kha a delh ang e, suan rawh u,
Suan li suan ngain an zel rawh u.

4. Losul hmuah hla

He hla hi naupang te tein an nu an pa te leh an ute feh haw an lo hmuahna hla a ni. Tun thlengin an la ching hle.

Ka nu, ka pa lo haw thuai thuai ang che,
Tlangah ruahpui a sur e, sakhi lampeng rawn zawh la,
Lo zangphar der der ang che, Chhingmiti a ṭap e,
Rolenga a ṭap e, ka mumang mang chu ni sela,
Tlangah ka zu au na ral ral tur a.

Heng lo pawh hi hla nepnawi kan ngah hle. Tlai ni tlak dawn te hian naupang ni lum aite hian ni tlak sarah, "Kawl aw sen sen, ka fanghma tai tai," ti tein an sa tuar tuar ṭhin a ni.

Tin, chhunah ruah a lo sur dawn a, chhum a lo zin te hian naupang infiam châkin, "Ni a sa sa, vaihlo pho nan, buh pho nan" ti tein hla an sa bawk ṭhin. Tin, zing ni a lo chhuahin hla sak chin zawng tak pakhat kan nei a. Ṭiau lui ral lam daih aṭanga phuah a ni tawh a, chu hla chu:

Ni a chhuak ka hmu hmasa ber,
Liandova te unau kawmchara sava te,
Chawngzawng te, chawm ziau ziau.

Heng bakah hian naupang tualchai hla leh hla nepnawi tam tak sawi tur kan nei a. Chung hla nepnawi tam tak te leh, heng a chunga kan han sawi tak te hi chanchin thlur ka tum lo va, chuvangin Thuhmahruaiah ka han zep mai hlawm a ni.

Zofate hian hla kan ngah em a, ziak kim sen rual a ni lo. Hriat kim sen rual lah a ni hek lo. Ziak leh chhiar kan thiamna hi a la rei loh em avangin kan hlate pawh hi a thua dah ṭhat a awm lo va, chuvangin kan hla tam tak chu a boral zo tawh a; a bo bang tlem tlem chanchin sawi tur kan la nei zeuh zeuh chauh a ni.

Mizoram luh thlak hmaa kan Mizo hlate

Mizote hi khawchhak lam aṭanga he kan chen-

na Mizorama lo chhuk thla hi kan ni a. Khawi lam chhuak tak nge kan nih hi titi phungleng mai lo chuan finfiahna tak tak hriat a har hle. Ṭhenkhatin Tibet lam aṭanga Burmaa lo chhuk a, Mizoram rawn pan thla zel niin an chhui a. Ṭhenkhatin China ram aṭanga lo chhuk thla niin an chhui bawk a. Ṭhenkhat dangin Burma ram aṭanga lo inṭan chauh niin an sawi bawk ṭhin. Eng pawh ni se, hnam upa tak zawng kan la ni lo. Mahse kan hnam naupan ngaihtuahin ihu leh hla lamah hnam changkang pawl tak leh mahni phu tawka hla nei ṭha tak kan ni. Chhiar leh ziak kan thianmna hian kum za mual pawh a la liam loh avangin kan thlahtute hun hlui hi chhui thui a har hle a. Thu leh hla ngaina hnam kan nih avangin pi pu aṭanga inhlanchhawn thawnthu te leh hla ṭha tak tak te kan neih avang hian a lawmawm hle a ni.

Kawl phai (Burma) a kan pi pute an chen laiin hla tam tak an phuahin an nei hman tawh a. Mahse chung lai huna mi chu a phuahtu leh a thu te, a hla hmingte pawh hriat hleih theih a ni tawh mang lo. Mang lam ang vuai vuaiin hun hlui chhuitute leh kan pi leh pute thawnthu leh hla inhlanchhawn kal zel aṭangin hriat theih kan nei veih veih chauh a ni. Kan hriat theih tam zawk te chu Run leh Ṭiau lui kam vela phuah a ni deuh ber a. Run leh Ṭiau inkarah hian kan pi pute hun tam pui an cheng niin a lang.

Mizoram kan luah hmaa hla phuahtu hmingthang kan neih chhun chu Pi Hmuaki leh Pi Darṭhiangi hi an ni. He mite pahnih hi Ṭiau lui ral-Ngente (Tualpui) an tih velah khian an cheng niin a lang. Hla tam tak an phuah a, an hlate hi ṭhangthar lo lian zelte pawhin engtikah mah theihnghilh hlen theih niin a rinawm lo hial a ni.

Pi Hmuaki hla :

Ka Ngente khua, khaw nun nuama kha,
Thla ki fam hman ki nghilh rua lo ve.

Tin, Pi Hmuaki hlaa a lar zual ber pakhat chu, a thih dawn ruaia a phuah a ni a. A hun laia ṭhangtharten an itsik a; hla a phuah zo mai dawnin hriatna an nei a, ṭhangthar lo lian zelten hla phuah ve tur an neih loh hlauvin a nung chungin an phum ta an ti. Chutia an han phum ta chu, a thlan vurtu tlangvalho hnenah chuan:

Nauvate u, nau haia te u,
Ṭha te te khan min han chhilh rawh u;

tiin a la phuah ta ṭa a ni.

Darthiangi hla :

Zu ruiin chham ang ka zel lo ve,
Chera ngaih chham ang zal pui ing e.

Darṭhiangi hi Chertuala nupui a ni a, hla ngaina tak an ni a, a nau pawhin hla tam tak a phuah ve nghe nghe. Khiangteho nen an indo va, chu-

tah chuan Chertuala hi an that a. Chuta a lung-lengin a phuah chu a hming chhertu ber a lo ni ta. A nau hla chu hei hi a ni :

Chera ngaih chham ang zalpui lo la,
Chente bungpui vul leh nang ka ti.

A u Darthiangi lungleng hnem nana a phuah a ni a, Darthiangi chuan heti hian a chhang ve leh a:

Chente bungpui vul leh na ila,
Chera ang lungdi ka tawng lo vang

Heng an hla thu ngun taka chhiar hian, Darthiangi hi Chente hnam niin a lang.

Hun hlui hla, Tiau lui chhak lama chher chhuahte chu a hla hming nei tham deuh leh hla hlawm lian deuh deuhte chu hengte hi an ni.

1. Pi Hmuaki hla	2. Darthiangi hla
3. Chawngchen hla	4 Mitthi hla
5. Lungngaihpui hla	6. Sa lam hla
7. Chai hla	8. Mitthi chawngchen hla
9. Nilen zai	10. Tlawh hla
11. Lunglen hla	12 Chawngchilhi zai
13. Fa nei tawh hla	14. Hlado
15. Tlangphei zai	16. Dawn zai
17. Buh za aih hla -	18. Mangthawnga hla

Pi Hmuaki leh Darthiangi chanchin chu kan sawi tawh a. Tiau lui chhaka kan hla hlawm lian deuh deuh kan ziak tlarte khi han thlur leh ila.

Chawngchen hla

He hla hi chi hrang pasarih lai a awm a, zai am hla an ti bawk ṭhin. Chawn leh lam leh echhun, khuangchawina hmunah lo chuan an sa ngai lo. He hla lo pian chhuahna chu, Tuibual khuaah khian Chawngsiama a awm a, a chawng a, a ropui hle a. Mahse hetia Chawn leh lama an rik bung bung lai hian a nupui a lo uire hlauh mai a. A ropuina tur leh a hmingthanna tur zawng chu a nupui uirena chuan a khahchilh zo ta a. A hmelmaten sawichhiat nan leh an puhel nan hla tam tak an phuah a ni.

Chawn a rel e, lam a rel e,
Chawntinsiaman lam a rel sual e.

Ti hian Chawn leh lamna hmunah he hla hi an sa lar ta hle a, a thluk milpui dang te nen chuan "Chawngchen hla" tiin an lo phuah ta a ni.

Mitthi hla

He hla lo pian chhuahna bul ber ni awmna lang chu, Thingpui tam kuma mi an thih nasat em em ṭumin, tlangval fe tak pakhat Ruangtea a thi a, a nulain a ui em em mai a, hla a phuah ta a. Chuta a hla phuah chu "Mitthi hla" zinga hmasa pawl a ni awm e. Hetiang hian an phuah a:

Zing rum e, zing rum e, ka thin a zing rum e,
Ka nî ti awm lo va, ka pa ti awm lo va,
Ka thin a zing rum e.

He hla hi an serh em em a, mitthi in nazawngah an sa ngai lova, ṭangṭhen inah lo chuan sak a ni ngai lo.

Lungngaihpui hla :

He hla hi Run lui kam vela phuah a ni. Kan pi pute Kawlphai aṭanga Mizoram pana an lo chhuk thlak laia Run lui an kân lai hun hi fûr hun niin a lang. Tichuan ṭhenkhat chhak lamah an la awm si a, chuta lungngaih hla chu a ni.

Ruahpui sur bum bumin van rial a ko ve,
Ka nauvi kal nan e Run tui a lian e.

Sa lam hla :

He hla pawh hi Run lui ruama an awm laia mi ni berin a lang. Hetih hun lai hian Run lui ruamte hi ram ngaw dur pui pui a la ni a, mi la pal dar loh ram ngaw an rawn pal thla a ni reng a. Sazuk leh ram sa dang reng rengte an tam a, an zim a, an kap ṭhin a. Pasalṭha pakhat chu a dam loh ṭumin sazuk ki ṭha tak tak an kap a, chuta sa lu an lam vel chuan chu Pasalṭha dam lo chu an lo hre ta awzawng lo mai a, khumlaizawl aṭanga a phuah a ni e an ti.

Run luiah zuksial an um, mi an tam a, kei mi ngai lo ve,
Mi an tam e, kei mi ngai lo ve,
Kei ka thawh ni'n mi ka ngai lo ve.,

tiin. Tin, Lentlang an lo chuan chhuah hnuah pawh hla tam tak, sa lam hla chi hi an rawn phuah thla leh zel niin a lang.

Zuksialin tlang dung rawn zui,
A ki limthingah nawt e.

Limthing hi Lentlangah khian a tam hle a, chuvangin he hlaah hian Limthing tih pawh hi Lentlang vela an ṭhuah a nih vang niin a lang. Sa lu lamnaah an sa ṭhin.

Chai hla :

Chai hla hi kan pi pute hla serh zingah chuan a nep ber pawl a ni awm e, hmun tinah an sa thei mai bawk. Mahse Chai hla pakhat chu, a hmingah 'Neihlaia zai' tiin an vuah ṭhin a. Neihlaia hi a farnuin a ngaizawng a, Neihlaia chuan nupui a nei ta mai si a, a unau-nu lungleng mangang chu daipawnah a riak ta a, chuta a phuah chu a ni. Hei hi a lo chhuahna bul chiang taka an sawi chhun a ni.

Neihlaia ṭha sel zana khaw te daiah,
Zan sial ang riah nuam ing e.

Chai hla hi chi hrang hrang a awm a, mahse a tam zawk chu Ṭiu lui he lama huah chhuah niin a lang.

Mitthi Chawngchen hla :

He hla hi hlim leh lawmna hmunah te, lungngaihna hmunah te pawh an hman pawlh ṭhin.

Zawngte khua (Selawn tlang dunga awm) vela an phuah chhuah niin a lang. Zawngte khua hi sangsarih khua lai niin an sawi a. Chu khua chu tlangvalhovin an inven chhawk ţhin a, ral veng tlangvalin a phuah a ni.

Kan unau thimin Zawngtlang liaman,
Saihmun ral kan veng.

Tin, kan pi pute ngaih danin mitthi leh mi nung inkarah hian luipui luangin an ring ţhin a. Tin. he lui hi a hmingah 'Rap lui' an vuah a, lui ţha lo tak, hlauhawm tak niin an ring a, mitthi thlarau pawh tiboral leh thei nia an ngaih avangin mitthi huaisen leh remhre deuhten tun hmain leilawn an lo dawh tawh niin an ngai a. Tin, mithi leh mi nung inkar thu-ah hian chanchin (thawnthu) sei pui kan nei nghe nghe a ni. Tichuan mitthi Chawngchen hla pakhatah pawh Rap luia leilawn an dawh thu min hrilh.

Hring leh dam karah Rap lui maw luang,
Lak lei sang kan dawh.

Nilen zai :

He hla hi mi beidawng chi-ai phuah a ni. A lo chhuahna bul nia an sawi chu, tlangval pakhatin nula a rim a, an inbe ţha lo hle a, mahse rei deuh hnuah an inbe ţha leh ta viau va, tlangval chuan a chanchin chu hlain a phuah ta a, chu hla Nilen zai lo chhuahna bul a ni.

Nilen ka tum lo ve, tlaivar ka tum lo ve,
Nilen ka tum leh e, tlaivar ka tum leh e,
Thangdang anka ka bia, nilen ka tum leh e.

Tlawh hla :

He hla hi kut ni vangthlaa mi hlim ve thei lo (mitthi ngai), lungleng mangangten an phuah a ni. Kut nia chawng leh lama mi an rik bung bung laiin, mitthi hnai nei, mi lunglengten an chhungte thlanah lungngaih lama lâm chunga an sak ṭhin a ni. Run lui kan thlak laia Liandovan a nupui Chhiahchhingi tui lian laka a ven him zawh tak loh avang a, a nupui Run lui lianin a lak tak avanga a phuah hi a lo chhuahna bul a ni.

Ka chiah lamah pel siau siau ing e,
Ka kih lamah Run tui a lian e,
Ka tuai Chawngi pam ta lua rawh e.

Lunglen zai :

Lunglen zai hi mi khawhar lungleng phuah a ni. Khua a lo ṭhal a, rengchal a lo kiu vel a, duh ngawih ngawihte thihna avanga lo inṭhen ta ten an khawhar mangangin an phuah chhuah a ni.

Ka vawng vawng tang lelte dungthulin,
Hman lai Tuakkhawli u ngai ing e.

Chawngchilhi zai :

He hla hi chi tam tak a awm lo, mah e hla hmingthang tak a ni. A lo chhuahna bul chu,

Chawngchilhi hian rulpui a ngaizawng a. A nau nen an feh changte hian chaw an ei dawnin a nau chu a ngaihzawng chu a kohtir ṭhin a. Chuta a kohna hla leh rulpuiin a chhanna hla chu a ni.

Chawngchilhi u leuh u leuh,
Ka nun zuang se a ti e, ka pan zuang se a ti e.,

tiin a han au va, rulpui chuan :

Ka zuang nang e, ka zuang nang e,
Tawnsam ka zial lai tak a, vai diar ka khim lo tak a.

tiin a lo chhang ve a. A lo ṭleng hun hun ṭhin a ni tiin thawnthu an sawi.

Fa nei tawh hla :

He hla hi Tiau lui chhaka an phuah chhuah a ni ve. Tiau lui kan thlak hnuah Lianchhiari te leh mi dangten an phuah leh chiam hlawm. Nuthlawi, pathlawi ten an vanglai hun ngai a, vanglai hun han hman nawn leh chak em em a, an nau chawi laite an lo tawh changa an sak duhzawng ṭak a ni.

Ka nu lo pawm teh aw, ka chawi naunawn ṭap e,
Saisen rual nau lakah tual chai ka mawi emaw?

Kan pi kan pu Tiau chhaka an chen laiin an ching nasa tawh hle a, a phuahtu leh a hla hming pawh chher ṭhat a ni mang lova, a thu ngaihtuah

hian nuthlawi, pathlawite phuah a ni chiang hle. Tin, naupang tan leh pitar putar tan sak a rem ve meuh lo.

Hlado :

Chi hnih a awm a. Sa hla (sa lu hawn nia chham mi) leh Mi hla 'Bawh hla' (mi lu hawn nia chham mi). Sa hlaah chuan sa chi hrang hrangin hla hrang a nei ṭhin. Thenkhat chuan Mizo hla ni lo ve, Pawih hla a ni zawk e, an ti ṭhin. Kan pi pute hi kan hriat angin Pawih ram aṭanga lo chhuk thla an ni a, Pawihho nen kan inhlat lo hle a. Kan hla thu hlui deuhte chu Pawih ṭawng a pawl reng a ni. Hlado pawh hi Pawih aw phawi deuh veka siam a ni nghe nghe a. Mahse ṭhangthar zelten hla thar phuah lova a h'ui inhlanchhawn zel a nih avangin a ze deuh mai a ni.

Sa hla : Vawmphuai e sia tuk lo e,
Ka than ni bang a kir leh hlah e.

Mi hla : Hawihkawm e, thanglung thawm e,
Ka do rim nam pa ka tlun e.

Tlangphei zai :

He hla lo chhuahna bul chu, Lalkuali u, tlangval pakhat hian nula hmelṭha tak mai a ngaizawng a. Mahse an inkawm remchang thei mang lo va, a ngaihzawng fehna lam nia a rinah te a feh ve ngawt ṭhin a, mahse a ṭawng fuh thei si lo.

A lungleng mangangin a phuah a ni. Hla leng-lawng a ni ber.

Tlangphei lamah feh tang e Lalkuala u,
Ka lungdi ka tawng lo ve, khua tlai ang e.

Dawn zai :

He hla lo pianchhuahna bul chu, Vanlaiphai chhak, Ţiau lui ral lawka Dawn hmunah khian kan pi pute an chen laiin, tlangval pakhat hian nula zen a tum a, nula pa chuan a lo hmu hlauh va, "Eng nge i tih dawn?" a lo ti a. Tlangval chuan, "Kawtchhuah ngiaupui thlak nan hreipui ka la dawn a ni," a ti rawk a. Mahse a nula zen tum chu a thang nasa ta hle a. Chutah chuan ţlangval chuan a phuah a ni.

Dawn ngiaupui ka thlak thang lo va,
Luah loh ngaiin ka than a sa vung e.

Buh za aih hla :

Mizo hi kan hriat ţheuh angin lo neia eizawng ni kan ni a, kan hlimna ber chu buh leh bal ngah hi a ni ţhin. Pi leh pu hunah phei chuan buh za neite chu an hlimin an lawm em em a, ropui takin an ai ţhin a ni. Ţiau lui chhaka an chen lai pawhin buh aih hi an uar hle tawh a. Hla ţha ţak tak pawh an siam hman tawh a ni.

Sawmfang kan tlawh tual vawka kan aih,
Chhung ina lenchawm a ring chin e.

Mangthawnga hla :

Mangkhaia hi Ralte hnam a ni. Lal ropui tak thlah an ni a, a nu a pate an ropui em em. Darkawlchhunan a man a. Tiau lui chhak Zawngteah khian a awm a. A pa chuan a tlan chhuak duh si lo va. Amah hi tlangval hmel chhuanawm tak a ni nghe nghe awm e. Hla tam tak a phuah a, a sal tanna, khawharna hmuna a phuah ṭan niin a lang.

Ka nun Tuichhin lam zawl a phiat a,
Keiin Dara run in ka phiat a.

Ka pan dar thir bu riat a nei a,
Mi tlan duh lo, ka pa Mangthawng a,
Kan neih cher thil zawng tlang thang na e.

Bualte sahlam uai te hnu kha,
Mangkhaia kirin ka ring lo ve,
Tuilehluang kirin ka ring zawk e.,

ti hian a sal tanna hmun aṭang chuan hla tam tak a chher chhuak a ni.

Hengte hi kan pi pute Ṭiau lui chhaka an chen laia an hla neih hlawm lian deuh deuhte chu an ni hlawm. Heng hun hlui hla tam tak hi Ṭiau lui an kan thlak hnuah pawh hun rei tak an ching a. Hla tam tak an phuah belh zel a. A lo rei zel a, Tlangnuam zaiah leh Sailo zaiah a lo inzep to ta chiam a ni. Tin, Puma zai an tihah hian kum 60 chhung dawn lai zai chu a inzep bo bawk

ta a ni. Tlangnuam zai te, Sailo zaite leh Puma zai te chu Bung II-na lamah kan la chhui zel ang a.

Heng kan pi pute hun hlui zai zozai hi, zanah mumang kan nei a, khawfing a lo chat a, mang a hnawtbo zo ta thin a, rilruah chauh a cham ta thin ang hian, a bo zo tawh a, mang lam ang vuai vuaiin kan la hre veih veih chauh a ni. Kan ram hi Kristianna sakhua hian min rawn chhun eng suh sela chuan, heng kan pi pute hla hi a boral maiin a rinawm loh. Hla tam ber berte chu Chawng leh lama sak mi, sechhun, khuangchawia sak mite an ni a, chung thilte chuan hman lai an chang zo ta si.

Hun hlui hla, tun thlenga hmasawn zela la thang chho kan neih chhun chu - buh lawmna hla (buh za aih hla) tih thin ang deuh kha, tun thleng hian buh vuaknaah te, buh lawmnaah te hla tha tak kan la nei a, an phuah mek zel a, an la phuah zel dawn a ni. Tun lai hun chuan lo zawh nikhuaa sak atana itawm tak tak kan ngah ta mai. Tuichang ral lam hla phuah thiam pakhat Damhauha sawmfang hla hi a ropui hle.

1. Kan sawmfang a eng siau va,
   Vang khawpui hnam tin lung muantu;
   Thal tui ang tlan tur,
   Au nang Rih lipuia leng leh Champhaia mi,
   Ka huih zawlah chhumpui angin lo zing ang che.

2. Zo hawm van rang chhum kiang rawh,
   Ka thlanga Tiau chhumpui nen khuan;

Ka ral mi u ram tuanna,
A saw mual liamah;
Thlir ka nuam e, zaleng lawmrual lungduh-
te chu,
Hlim lai zarva ianga suihlung rual zawngte
kha.

3. Kan lawm ni a thleng ta e,
Tlang tin, mual tin a thleng ta e:
Malsawm fangrawng kan au ve,
Khaidiar leng der der,
A mawi mang e zoram par leh Liantuaii thliah,
Chhuahtlang zalam ṭhuamah zun chhawl kan
ṭhuaina nen.

Tin, buh lawmna hlaah te chuan hma kan sawn chho nasa hle mai. He hla ka rawn ziak chhuah hi Ṭiau lui chhaka phuah a ni lo va. Tun hnai maia phuah a ni zawk a. Hmasawnna entir nan ka ziak mai a ni. Tichuan kan Kristianna kawngin a dal phak loh ti mai ila, malsawmna kawng avanga lawmna hla te chuan hma a sawn chak em em a ni. Mahse pi pute hla tam zawk kha chu zu hmun sa hmuna sak mi a ni ber a, chuvangin hma han sawn zel theizia a ni lo leng a ni. Kan ramah Kristianna sakhua a lo chhuak a, kan pi pute hun hlui hla khan hman lai an chang zo ta a ni.

BUNG II

Zoram Chhunga Phuah Hun Hlui Hlate

Kan chenna Zoram chhung ngeia phuah chhuah hun hlui hlate tam tak sawi tur a awm. Mahse he bungah hian a zawng a zain ka chhui chim hman dawn lo va. A hlawm lian deuh deuh chauh bawk thlur leh ila. Hengte hi kan hla hlui hlawm lian deuhte chu an ni.

1. Lianchhiari zai
2. Aikhiangi zai
3. Thlek zai
4. Kawrnu zai
5. Saikuti zai
6. Zialung zai
7. Tlangnuam zai
8. Thangzawra zai
9. Puma zai
10. Darlenglehi zai
11. Ni dul zai
12. Lalngura zai
13. Darpawngi zai
14. Lalnilena zai
15. Darmani zai
16. Pakthanga zai
17. Laltheri zai
18. Sailo zai
19. Phunthanga zai
20. Darlung zai
21. Chhim zai
22. Zopui zai
23. Lalvunga zai
24. Awithangpa zai

Hengho bakah hian hla tenawi tam tak ziak tur a awm, ka ziak kim seng lo va, a hriat pawh ka hre kim hek lo. Ka ziak chhun pawh hi a kip a kawiin ka chhui dim dem dawn lo va, a lo chhuah ṭan dan leh a hla thu tlem tarlan mai ka tum a ni.

Lianchhiari zai :

Lianchhiari zai hi Mizoram chhunga phuah chhuah zinga kan hla neih hmasa ber a ni. Amah Lianchhiari hi Chuauhang lal Liansavunga fanu a ni. Kangfing (tuna Muallung an tih) khi an chenna a ni ṭhin a. Pu Kawlha Selesih lal chuan, Chawrhmunah veng tlemte ho ve turin a sawm a, an insawn ta a. Chhawlbukah an cheng a. Miten lal an nih hre hek lo, pem tharte chu an zuam em em a. Chutia pem thar chhawlbuka zu an khawn vel te chu neltlanga dengin, "Tu nge chhawl bukah zû zu vei chu ni," tiin an au khum vel a, chuta a hla phuah chu kan hriat hmasakna ber a ni.

Ami'n tlang pem min ti lian laichhung keimahni,
Cher bela ningzu dawn, lian chhung kan chi hrim e.

Hla tam tak a phuah a, a hla phuah tam ber leh mi hriat lar ber chu a ngaihzawng Chawngfianga a phuahna hi a ni. Chawngfianga nen an chanchin thu-ah hian sawi dan a inang lo hle. Thenkhat chuan Chawngfiang hi Lianchhiari ru leh paten an fanu a lo ngaih avanga an hnawh chhuah niin an sawi. Thenkhatin Chawngfiangan neih a tum laia a palai tirhin a itsik avangin dawt ṭhuin Chawngfianga hi a tihder niin an sawi bawk. Lianchhiari nu leh pa hian Chawngfianga hi an duh hle a, mahse an palai khan duh lova thah

tum anga a sawi avangin Chawngfianga hi a rukin a pem ta a ni an ti.

Engpawh ni se, an awm dun thei ta lo va, an inngainat zual lai takin then hranin an awm ta a. Lianchhiari lungleng hian hla tam tak a phuah ta a ni.

Thu leh biahzai chhan hma'n, val dang chhai rem rih lo,
Puallenga sum tin tuak chiah changin ngai rih i.

Tihian mite pawhin han be thin mah se, Lianchhiari hian a duh ngai lo va. Mahse nikhua a lo reiin Chawngfianga chanchin hriatna a nei ta si lo va, pasal a nei ve ta a. Fate an neih duah tawh hnuah Chawngfianga nen hian an inhmu leh a, chuta an hla phuah dun chu a hmingthang hle.

Lianchhiari : Kan intawh nan emaw,
Khawnthianga zu kan dawn,
Kan inthen nan emaw,
chhiar thlanga ar za a khuan?

Chawngfianga : Thangpa sen lai keimah Hratdanga,
Ka hmel i ma tu hrai an awm lo,
Khawlianchhiarin ka hmel i ma e.

Lianchhiari zai hi Tiau lui chhaka "Fa-hei tawhho hla" an tih mai thin ang chi kha a ni a. Mi tam tak phuah a ni hlawm. A hming putu ber Lianchhiari a ni mai zawk a ni. Tiau lui chhaka "Fa hei tawhho hla" an tih leh, khatiang chi Tiau lui thlanga phuah zawng chu "Lianchhiari Zai" tiin vuah a ni, hun rei tak an hmang.

Aikhiangi zai :

Aikhiangi hi Sibuta lung vela cheng saw a ni. Nula fel leh ngaihawm tak, mi biang biak thiam tak leh nelawm fahran hi a ni a. Tin, a nu a pa te pawh mi ropui tak niin a lang. Hla tam tak a phuah a, mite pawhin an phuah nasa bawk. Miin an phuahna :

Kelte bengbeh kan beh zawn thliai e,
Kan mawi emaw Aidang min en teh?

Aikhiangi chhanna :

Mawi leh mawi lo ka thlu lo ve,
In tha zawn thliai, chuai lem in awm lo.

Thangkawlha a ngaizawng hle a, hlaah a phuah tam hle. Hmimkawnga tiin a ko ṭhin. A hla pakhat chu :

Lawmte zai lemin han der ila,
Suihlung r. kah Hmimkawnga kan ngaih.

Thlek zai :

He hla hi zu hmun sa hmuna sak mi a ni ber. Hla chapo, uanthuanna hla lam a ni a, nula tlangvalin an ching lem lo. A phuahtu chu Lalkhuma a ni a, pasalṭha hmingthang a ni. Fa pahnih a nei a, Tuchhinga leh Hniarvungi; mi ṭhenkhat chuan "Hniarvung pa zai" an ti a, ṭhenkhatin, "Tuchhingpa zai" an ti bawk. Sa lu lamnaah an sa bawk ṭhin.

Pukpui hmingthang run a nei,
Phai khaw zuk sial thiangin hawn e,
Darpui nang awi rawh.

Hla tam tak a awm a, ṭhenkhat chu amah Lalkhuma inphuahna a ni a, ṭhenkhat chu miten an fakna te pawh a ni. Kan hriat angin kan pi pute chuan mitthi kawngah Pawla kawtchhuah awmin an ring a, Pawla chuan di nei lo leh sechhun, khuangchawi lo te, Thangchhuah nu leh pa lote chu sai thinin an ring a. Tuchhingpa hian hnehin an ring a, hlain heti hian an ti :

Hniarvungpa zing khaw van zawl i thlen chuan,
Pawla kawtah chengrang kau vang che,
Hnam len la, sat dai rawh.

Kawrnu zai :

Kawrnu hi thereng chi pakhat a ni, rengchal aia lian deuh a ni a, chhim khawthlangah sawn a tam hle a, a hram thiam em em mai a, ṭap thiam tak ṭap ang mai hian a hram hliam hliam ṭhin an ti. A hram pawh 'kawrnu hram' tih aiin, 'kawrnu ṭap' an ti zawk ṭhin. He hla hi nula tlangval ngainat zawng tak a ni a, Mizo ṭawngin "Lengzem zai" kan ti bawk ṭhin. Hla mawi, hla ṭha tih ang a ni. Phuahtu bik sawi tur an awm lem lo, Nature (thil siam)-a lungleng chi, nula leh tlangval phuah a ni ber. Kawrnu ṭap hian lung a tileng thei em kher a, chuvangin a hla hmingah "Kawrnu zai" tih a lo ni ta a ni.

Kum 1871 vel kha an chin zual lai ber a ni. A phuahtu hmingthang deuh deuhte chu Laldenga leh Thanhranga hi an ni. Laldenga hian a pem-naah lungdawha a chawlh laiin a pa a thi a, tah chuan a lungngai lutukin a phuah ta a :

Mahni run rema fam nuam lo va,
Mi khaw chhuahtlang chul hnuan,
Ro lungphunah fam dairial i chan.

Thanhranga vai run tum kal chhuakin a thangbo hlana Suktehovin a nupui leh a fanu Banchhing-puii an lo man a, chuta a lungleng chuan a phuah ve a.

Phai zauvah hnamchem len rel ila,
Lungdi Darin chhakah kawl hren thir a bun,
Hrai chawi Chhingpuii.

Hengte hi a phuahtu hriat chian chu a ni. Hla tam tak Kawrnu phuahna a awm, chung rema phuah chu a nih avangin "Kawrnu zai" an ti a ni.

Tlangah kawrnu a zai nem duai e,
A ṭah changin khawzo thinglenbuang a awi,
Di hlei ngai iangin.

Saikuti zai

Saikuti hi Fanai hnam a ni. Thingsai khuaa cheng a ni a, hla a phuah tam hle a, a hla phuah pawh chi hnihin an ṭhen, "A herawt zai' leh 'A zai tluak' tiin. Fanai hnam a nih avangin a tirah chuan Fanai bial chhungah an ching nasa

zual bik a; Ernaiho hi Mizo ṭawng hmang an nih avangin Saikuti zai pawh hi Mizo ṭawng vek a ni a, a thu a ṭhain a mawi a, Zoram a fan chhuak hle a ni. Hla a phuah hnem kher awm e. A bu ah pawh siam ila, chhah tham tak a ni ang. Mizo hla hlui zingah chuan a ṭha ber pawl leh a tum pawl tak a ni ang. Kum 1880 vel kha a vanglai hun a ni.

Tin, Saikuti zai zingah hian-ama phuah ni lo tam tak a awm, mi tinin an phuah belh a; nula ṭlangval ngainat zawng tak a nih avangin a lar zual a ni. A naupan tet lai aṭangin hla phuah hi a ching ṭan a. Zawlbuk hnuaia buh lem an thap laite pawhin a phuah tawh a ni. Amah ngei hian a zai hi a chul dawn lo tih a hre chiang a, a lo upat tawh lama a hla hnuhnung lamah chuan:

Zoram par leh ka sakhmel mah chul se,
Ka zai a chul lo vang leng zemah.
Mi dang lo vang hnawm tui lian lo chuan,
Zaiin kai i phulzing zo nemah.,

a lo ti a.

Hla hi a ngaina ngang a ni ang, a nun a chauh tawh hle hnuin a ṭhenrualte hnenah be hla hi a hnutchhiah a:

Van hnuai mi heil rihsang ka kai ni chuan,
Nau ang min ṭah lo vang che u, kal len zaiin
min awi ula.,

a ti a ni. Kum 1921 khan a boral ta. Aman a sawi angin a khawvel nun chu lo chuaiin, lo boral ta mah se, a hla chuan chuai ni reng a nei dawn ta lo a ni.

Zialung zai :

Kum 1886 vel kha an chin zual lai hun a ni. Ṭhingtam lai vel khan Pu Bawkchuman a phuah nasa hle. Hun rei tak an ching a, a sak pawh a nuam hle nghe nghe a ni. An phuah chhuahna chu Biate khuaa lungphun pakhat khi niin a lang. Zialung hi khaw hming a ni a, Hrangkhupa khua a ni. Hrangkhupa awmna khua apiang hi Zialung tih a ni ṭhin. Hrangkhupa nu leh pa hi Sialhawk leh Khawhai inkar lung pukah khian an cheng a, khi lai ramri lui pawh khian Zialung hming a put phah a ni.

Hrangkhupa hming pum hi 'Zialung khaw chhan Hrangkhupa' a ni. Biateah khian a cheng a, pasalṭha hmingthang a ni a. chanchin hi sei pui sawi tur a awm. Hman laiin kan pi kan puten ziak leh chhiar an thiam lo na a, mi hmingthangte chanchin chhinchhiah tlak chu lungphunah an ran neih lemte an ziak ṭhin. Tuna Sialhawk khuaah pawh khian Zialung an tih ṭhin, lung lian pui pakhat chu Vuttaia nupui Neihpuithangi lungah an phun a, a ropuiin, a hmuhnawm kher mai. Tin, Biate kawtchhuahah khian Hrangkhupa lung, 'Zialung' an phun bawk a, tah chuan Hrangkhupa

seki ropui tak lem a chuang a, chu chu Zialung zai an phuah chhuahna hi a ni nghe nghe a ni.

Biate phunlung a zia van hnuaiin an hril,
Hei tak hi maw hmana Hrangkhupa sial ki,
A rauvi thla si-ar thangvanah kai e.

Tihian hla tam tak an phuah zel a, hetiang nuil pui hla dang te nen Zialung zai tih a lo ni hlen ta a ni. Pitar putarte chuan Biate khua khu 'Zialung khua' tiin an lo vuah fo a ni. He hla hi hla tha tak leh sak nuam tak a ni.

Tlangnuam zai

Tlangnuam zai hi hla tlanglawn tak a ni a, hun hlui hla tam tak kha he hlaah hian a inzep bo chiam a, hla hran anga a lo chhuahna bul han chhui vak hleih theih a ni lo. Hla lungleng ti mai ila, nula tlangvalin hla hlui an phuah dan zel, a thluk mawihnai deuh zawk leh thu tluangtlam deuh va an siamthar zel, zu hmun sa hmuna an chin em em thin hi a ni, hla tam tak a awm a, an ching uar em em thin.

Tap tap tang e, tlangnuam salam phei duaiah,
Lungrunpuiin hmanah zun chhawl min thuai e,
Ruai ruai taka, lung a leng mang e.

Thangzawra zai

Thangzawra hi mi lunglang thei tak a ni. A ngaihzawng Laitlingi hi a pain a pempui a. Kanghmun khua atangin Zawlawhah; chutah chuan

Thangzawra lungleng lutuk chuan hla tam tak a phuah chhuak ta a, a lo rei deuh va, miten an phuah belh zel a, a hla milpui dangte nen chuan 'Thangzawra zai' tih a lo ni hlen ta a ni. Kum 1888 vel te khan an ching tawh a. Chertuakpuii hi a nuin a uiresan a, chuta a pa lunglengin a phuah chu Thangzawra zaiah hian a bet vek bawk a ni.

Ami'n lungdi an zui leh luah lai an tiam,
Vanduai lungdi zui chu saw hmar tlangah,
Luah lohvin khuang ang a ṭul e.

Hei hi Thangzawra phuah tak chu a ni. Chertuakpuii pa pawh hi sawi tur tam tak a awm. A hla pakhat han tarlang ve ila:

A chuni nun awih lai Cherdawntuai a thlau,
Run chhung hnuaiah keimahni nemte puanin,
Thanghniangin awi zaw nang e.

Mi lungleng mangangten an duh thei em em ṭhin. Hmangaihna let leh lo mi beidawng chanhai tak tak, duh ngawih ngawihte hmangaih let ve loh avanga ṭhenten an duh em em a, hla tam tak an phuah belh zel a, a lo hmingthang ta em em a ni.

Puma zai :

Puma zai hi Mizo zai zingah chuan Zoram nghawr nghing nasa ber leh a ram pum nghawr danglamtu 'hnam hla' tih theih ber a ni. A lo

chhuah tan dan chu, Chawngtleng rama mualin ram an tihah khian hun rei tawh takah khan paho ram riakin rambuai hla sa an hre thin a. A thu awmzia chu an hre chiang thei lova, mah se an hla sak thluk tawpah 'Puma' an ti ziah thin a. Mak an ti em em mai a; an haw chuan rambuai hla sak dan chu an zir a, chu hla thluk chuan hla hran an siam a, a thluk tawpah 'Puma' an ti ziah thin a. Mi tinin mak tiin nuihza fiamthu thawh nan tak an hmang a, an sa tlanglawn ta zel a. Zoram hi a lo fan chhuak ta a ni. Kum 1908 March thla khan Zawngin khua Lalzikan sialin chu hla chu a ai a, nupui an hlim em em mai a, nula leh tlangval zawng zawng chu kawtlaiah an lam ta dual dual mai. Tichuan hmun tin ram tinah sialten an ai a, an hlimpui em em zel a. Khawlai mual zawlah te hian nula leh tlangvalin hlim taka zaiin an inhawi tawn suau suau mai thin a. A lo thang zel a, 'Tlanglam zai' tiin a hming pawh an lo sa dang ta a ni. Kum 70 chhung zet an hmang uar a ni.

Khua romel ang zam i nuam lawm ni?
Dam pawh ka dam zo lawng e nangmah ngaiin,
Samthang zo chhawl ang ka uai reng e.

Darlenglehi zai :

He hla hi vai lo len tan vela phuah tan a ni. Chhim Lalluaua khaw nula hmeltha Darlenglehi

phuah leh amah an phuahna hla a ni ber. Tin, Darlenglehi hian fapa Tawntea a nei a, chumi thihna a sunna hla chu a tam hle. Tin, amah Darlenglehi hi mi lungleng thei, hun hlui ngai chi a ni.

Fur leh ṭhal ṭhen tur leltein chhuahtlangah zai a sa e,
Ka ngai mang e hmana kan nun,
Ka nghilh hnu a thar leh e.

Nidul zai :

He hla hi Laltuka lal laia phuah ṭan niin an sawi ṭhin. Laltuaka (?) hi a upatte nen zu peng paiin daiah an kal a, chutah chuan an zu ruiin hla an phuah hlawm a, chuta an upa pakhat chuan a phuah chhuah ni berin an sawi. Hla tam tak a awm a, hun rei lutuk a awh lo na a, Mizo zai zinga a hmingthang pawl tak a ni.

Suihlung lenin a lang lo tlang a awm lo,
Lawma hlima kan kalna mirawng lamlian,
Chul theiin ka ring lo.

Lalngura zai :

Lalngura zai hi a tam em em lo. Hla larho zingah hian a nep ber pawl a ni. Khawhar ina sak chi a ni ber a. Kan Mizo zai reng reng hi ngun taka chhutin, nula tlangval sak chi hi a lar duh chuang a, khawhar hla lam hi a lar zual duh lo reng a ni. Hla chang khat han tarlang ve ila.

**Huan zawl a zau laiin Challianan lu a lei a,
I tiding ma lal dang puálchang a tel lo ve,
Ropui rel lai her e.**

Darpawngi zai :

Darpawngi zai hi vai len lai vel khan an ching tah a. Amah Darpawngi hi Ralte nula a ni a. A pianna khua chu Sialhmur (tuna Sialhawk ram chhunga hmun pakhat hming khi) a ni a. Hla phuah a thiam mai ni lovin, zai pawh a thiam a, an lalpa Lalvunga hi zai ngaina mi tak a lo ni bawk a, an zai an zai mai thin a. A lo rei a, Lalvunga hian Darpawngi pa hnenah, "I fanu hi kan lam han lam tawh lo la, ka ta a ni tawh e," a ti a. An inuh a chentir ve ta a. A lo puitling a, chutih lai pakhat in ngawt a chen kumkhua chu duh tawk ta lovin a vak chhuak ta a. Zoram hmun tam tak hi a tlawh a, hla a phuah zel a, miin an ngaina em em zel. Aizawl hmunah te pawh hian a cheng ve tawh a ni. Tin, a hla phuah lar zual ber leh tun thleng pawha a hming la chhertu ber chu, a fapa Bawihbanga a sunna hla hi a ni. Vai len lai vel a ni a. Sipaiten an chenchilh a, a fapa sun mangang chuan hla tam tak a phuah ta a ni.

**Pheisen darfeng nen kan leng za e,
Fam ngaih hlei ang min theihpui lo e,
Phungrual chinlai ngai ing e.**

He hla hi tun thleng hian khawhar inah an la sa ṭhin. Mi tam takin ṭha an tiin an ngaina em em reng a ni.

Lalnilena zai :

Lalnilena zai hi hla lar lutuk a ni lo. Upa zu in hovin an sak duhzawng tak a ni a. Hla dang ang emin Zoram a fan chhuak lo. Hun rei vak pawh a awh lo nghe nghe a. Mahse hmingthang ve tak zawng a ni. A lo chhuah ṭanna tak kan hre lo va, a hla chang khat han tarlang ve ila :

Ka nu tho lang, Saikungpuii pawm lai tlei rawh se,
Lalnilenan chhawn a ngen e, doral khua chuan i.

Darmani zai :

Darmani zai hi amah Darmani phuah a ni deuh ber a, an hman lar hun tak ka hre lo. Mahse hun eng emawti laiah khan hla lar ve tak chu a ni a; hla dang ang bawkin mi dangin an phuah belh zel a, Darmani hla leh, miten Darmani an phuahna lam hla bawk a ni. Chang khat lek han tarlang ve ila.

Ka zuk tualira luang mau a cham duai e,
chhun ni tina lengi sul ka zui lai,
Lengi zul kan zui lai, lengi sul kan zui lai.

Pakthanga zai :

Vanhnuailiana lal lai vela mi a ni a, hla sak nuam tak a ni. Amah Pakthanga phuah hi a ni deuh ber a, pa ṭhemthiam tak, tuiburlai ṭuk thiam tak a ni e an ti. Hlaah pawh a tuiburlai tuk thute hi a chawi zel a ni. Hla a phuah hnem hle a. Mahse a lar lutuk lo. A hun lai chuan an ching uar ve hle bawk. Chang khat lek han tarlang ve ila.

Thir a chhuak e, hreipui chemte mi lam u,
Mei leh tui inpawlh e, zawlaidi remtu,
Tulera kei mi ti.

Laltheri zai :

Mizo ṭai zinga a hmingthang pawl tak a ni. Laltheri hi Vanhnuailiana farnu a ni a, a pa chu Lalsavunga a ni. Aizawl hmunah te hian an cheng tawh ṭhin. Hman lai lal hi chu an lal a na em a, Laltheri pa pawh hi lal thinchhe tak a ni a. Laltheri hian hnamchawm tlangval Chalthanga a ngaizawng a, a lo ngai ta a. Laltheri pa hian chutia a fanuin, hnamchawm tlangval a lo ngai ta mai chu a haw em em a. Tlangval chungah chuan a ṭuan ta a. Chalthanga chu a that ta a. Laltheri hian a sun nasa em em a, silhfen pawh inbel duh lovin a awm ta a ,a â a ni ngawt mai a. Tichuan hla tam tak a lo phuah ta a ni.

Nemte puan chu ka chawi lo vang ka nu,
Ka di Thangdang zalna mah,
Chhimhlei tual daiah.

Hla tam tak a phuah a, hun rei tak chhung an ching a, tun thleng hian hmun ṭhenkhatah chuan an la sa ta zel a ni.

Sailo zai :

Kum 1880 vela chhuak ṭan a ni. Hla dang angin phuahtu bik sawi tur a awm em em lo. Mi tinin an phuah a, Zoram roreltu ber Sailoho hian an ta neih ta ber a, 'Sailo zai' an ti ta a ni ber. Ṭhenkhat chuan 'Tlangawmno zai' an ti a. Ṭhenkhatin, 'Thangnongeii zai' an ti bawk ṭhin. Upaho zu hmun hla a ni ber. Sawi titih, sa titih hian Zawlbukah te hian an sa dual dual ṭhin.

Tawnmang emaw ka lo ti,
Sirvatein chhuahtlangah,
I di sakhmel par ang a chuai zo ti a maw!

Phunthanga zai :

Chai hla chi khat a ni. Chainaah lo chuan sak a ni mang lo. Chapchar kut te hian an sa duh em em ṭhin. Phunthanga hi Thlanrawn lal Thanchhuma khawnbawl a ni. Lallula hovin Thanchhuma nen an man a, chuta an phuahna chu a lo chhuahna bul a ni.

I lal lua e Phungthanga,
Khaw ṭina chhiah i lawr e,
Sat mai zel aw e.

Thanchhuma nen te hian an phuahel a, hla lar vak lo a ni na a, sawi tur tam tak a awm. Thanchhuma nena an phuahelna hla pakhat chu:

Phunthangan saingho a ngen e,
Thanchhuman kawlpui bun e,
Miau muau taka aw e.

Darlung zai :

Darlung khuaa Lallula a lal laia phuah chhuah a ni. A lo chhuahna khaw hming chawiin 'Darlung zai' tih a lo ni hlen ta. Darlung vanglai hi hi a ropui an ti em a, hlaah an chawi nasa hle a ni. Chai hla chi khat a ni.

Darlung kan awmkhua,
Laldang run in lal a zam ruai e.

Chhim zai :

Thenkhat chuan 'Chhim zai' tih leh 'Darlung zai' hi thuhmun a ni e, an ti bawk thin. A chhuah hun lai thuhmun a ni. Chhim nuthlawi hmar lama lo pem phei an phuahna hi a lo chhuahna a ni. Chai hla chi khat a ni.

Chhima hlui hnu hmara tual lo leng,
Tleitir chan chham lungdi Lianngovi e.

Chhim zai hi tam tak a awm ve. Darlung zai te nen hian an thang dun zel a, chuvangin mi tam takin Darlung zai chi khat a ni mai e, an ti thin. A hun lai chuan an ching uar nasa ve hle a ni.

Zopui zai :

Hei pawh hi Chai hla chi khat a ni bawk. Zopui khuaa chiam chhuah a ni a, chuvangin 'Zo-

pui zai', tih a ni ta mai a ni. Kan sawi tawh angin, Chai hla chu Ṭiau lui kân thlak hnuah zai chi hrang hrang hming chawiin a lo darh ta zel a ni.

Thlàng hmarah mi an ri khum e,
Senglawn Zopui ka kai zo ding maw e.

Lalvunga zai :

Chai hla chi khat a ni. Lalvunga hi Hualngo lal a ni a, Farzawla lal a ni. Heta a chen lai hian, Thangura fate leh Zadenga faten Lianpuia an hnawhchhuah avangin, Lianpuia chu Lalvunga chungah a thinur hle a. Remthu sawipui tum ni awm takin Lalvunga hi an tihder a, Farkawna lo zin thla turin a chah a. A lokal ngei a, Farkawnah hian a farnu a lo awm a, chutia Lalvunga an tihder chu a lo hriat chuan, "Ka u, tlar ru thuai rawh, tual an ni lo ve, ral an ni e," a lo ti a.

Tin, Lalvunga chuan, "Thu tha, remna thu sawi turin lo kal rawh, min ti a. Tual ralah em chuan Lalvunga ka tlawn dawn em ni?" tiin a chhang a. Chu chu a farnu chuan pawi a ti em em a. Lalvunga chu an that ta ngei a, a farnu lungchhe ṭah hla chu a lo chhuahna bul a ni.

Ka u, tlan rawh ral a ni ka ti a,
Tual ralah em chuan Lalvunga ka tlan lo vang i ti maw?

tiin. Chu thu chu Chai hlaah an sa vung ta a. Diriam takin Palian khuaa miten an lo sa uar ta a ni an ti.

Tlan rawh, tlan rawh Lalvung ral an ti,
Tual khel ralah Lalvung ka tlan ngai lo ve.

Awithangpa zai :

Awithangpa hi a hming ṭha chu Hmarluṭvunga a ni. Kum 1887 January thlaa Kanghmuna piang a ni. Khawvelthanga, Maubuang lal nen an inkawmngeih hle. Kum 17 a nih lai aṭangin hla a phuah ṭan. Hla chi tin, lunglen zai te, lusun zai te, nature a phuahna te leh hla dang tam tak mai a phuah a, engkim mai hi hlaa chawi loh aram a nei lo ve an ti ṭhin. Mahnia hla thluk hran nei ngat a ni a. A hla hi tun thlengin an lar reng a ni. Kum 1918 khan Kristian a lo ni. Kristian hla pawh a phuah bawk. Kohhran lamah mi ṭangkai tak a ni ta zel. Tun thlengin a la dam.

Kan vul lai leh vang lai a chul zo ta,
Chhim lei thuah riat piallei karah Awithangpa,
Kan la tham ral tur a pawi ngei mai.

Awithangpa hla hi tam tak a awm, Sawisen a ni lo. R. Dala a phuahna te hi a lar em em, tun thlengin khawhar inah sak a la ni ṭhin. A hla bu hi a hran siam a ni nghe nghe. Bu ṭha tawk tak a ni.

Awithangpa hi Mizo hun hlui zai leh hun thar zai inṭhenna a ni. Amah hian hun hlui zai leh hun thar zai tam tak a phuah ve nghe nghe a ni.

Heng kan sawi tak te hi kan Mizo hun hlui zai larzual deuh deuh te chu an ni a, ka ziak seng

lo va, ka hre kim seng hek lo. Ti hian kan pi pute hla hlui chu, tu khaw ngaihsak leh hriat pawh hlawh tawh lovin a tham ral ta mai mai hlawm chu a ni a. Hla tam tak hi chu Mizoho thlang kan tlak zel hmaa Dungtlang tlang dung vela an chen lai a an uar em em ṭhin a ni.

Dungtlang tlang dung vel te khi mi hlui, pitar putar tan chuan khawharna leh lunglenna tur hi a ni vek mai a, hmana kan pi pute chawng leh lama, zai saa an rik bung bungna hmun kha a chul-in a reh tak ṭhip ṭhep a. Han hawi vel ila, pi leh pute sulhnu seluphan leh thlan lung la ding chhunah te chuan ram hruite an zam tak chik chek a; ka rei, kan Mizo hla phuah thiam hming-thang Lianchhiari lunglenga a thih takna tlangte kha tuman hming dang an la vuah lo va, ṭhal rọmeiin a han bawh chuk chang te hian pitar pu-tar hmuihmul ṭuak tawhte rilruah chuan eng dang mah lutin ka ring lo. Kha tih lai hmuna an nun tawnmang lam ang maia tham ral ta leh an hun hlui zawng zawng kha an rawn kir ngei ang. Dungtlang khuaa luhkapui tlang sanga putar hmui-hmul ṭuak bum tawh te hnenah chuan, "Ka pu, in chhak tlang khi eng tlang nge?" ṭiin han zawt la, "Lianchhiari lunglen tlang a nih khi," ṭiin chhum lo chat lovin an vanglai hun leh, kan pi kan pute hun hlui hla tinreng an hrilh thei ang che.

Pi pu leng zai tin reng hi,

Puan ang chul zai rel lo tein thar leh kum tin lo tluang Se,

1. Ka mite u, ngaithla teh u, ka hrilhfiah dawn
a che u.

2. Israel mite Kanaan ram an thlen khan,
Tangka leh rangkachak thuk taka ka dah chu,
A phawrh chhuah dan leh a tih tui dan chenin
ka hrilh vek a ni.

He sam hi chang tam tak a ni a, sawi kim ka tum lo va, tlem ka han sawi lang mai a ni.

Kan hla phuahtute hi nature-a lungleng mi tak tak pawh an tam ve a, hla ṭha tak tak pawh kan ngah a ni.

Tin, Love Song lam pawh kan nei ṭha em em a, Love Song phuahtu zinga hmingthang ber pakhat chu Lalzova hi a ni. Pu Hnuna fapa a ni a, Lunglei khuaah kum 1924 khan a lo piang a, kum 21 mi lek niin he khawvel a lo chhuahsan hlen ta mai a ni. A nunna boral ta mah se a hla hian kumkhuain Zoram hi a awi dawn a ni. Ngaihzawng duh tak mai a nei a, vanduaithlak takin he a hmangaih hi mi dangin an lo neihsak ta a, chuṭah chuan nu leh pa leh ṭhalaite zawng zawng hnenah thuchah ropui tak nei:

A na, Lianpui ṭhen reng mai zawng,
Zua, chun leh lengdang zawng zawng hriat
ṭul ber chu,
Chhai lai lungdi reng reng chu ṭhen suh.

Poetry lam phuahtu hmingthang ber Pu Hrawva chanchin tlem han sawi ve ila. Balchhi

khaw lam mi a ni a. Hrawva ram neih kuma piang a ni a, chuvangin a hmingah 'Hrawva' an ti a ni. Lehkha zir lámah rualel tak mi, mahse thiam sak tak mi a ni a. Shillong a awm laiin hla ṭha tak tak a phuah hnem hle. A hla tam berte chu Poetry an ni.

Tlei dang leng tan vang khawpui a chul lo ve,
Hnutiang chhawn riang tan khaw tual nuam,
Ka thlir vel a ngui ruai e.

Nature a lungleng mi tak kan neihte chu Saihnuna leh Damhauhva hi an ni. Tuichangral lam hla phuah thiam neihte an ni a, an vanglai a inan avangin an hla tam takte hi a phuahtu zawk hriat a har hle. Sawi dan pawh inang thei mang lo. Damhauva hla pakhat chu :

Chhaktiang lam hi, hmar, khawtlang, chhimhlei thlang dai rawnah,
Chhawkhlei, ainawn vul lai chhingtu zaleng an ngirna;
Thu tin kim hril tin kim dawnzaa zaleng an nuihna,
Fam rolung ngir mawite zawng kha ngaih an zual mang e.

Tin, Saihnuna hi Leng lal a ni. Hla tam tak a phuah a. A hla tam berte chu Pathian fakna a ni a, amaherawhchu khawvel mawina hian a rilru a hneh hle a ni ang, a phuah hnem hle a,

siamtu ropuizia pawh a sawi lang fo ṭhin. Khaw hmun hlui a fan ṭumin, thlanmual hlui a thlir a, chung thlanah te chuan Kristian phum an ni mang lo. Kristianna sakhuain kan ram a rawn chhun en 'avangin, hlaah a phuah ta a:

Hmana pi pu len lai chul hnu, awmhar ka dawn changin,
Suihlung ruala zamual an liam, tin kim ka dawn ngam lo ve;
Zaleng dawn tuai sen sir siai par, sial ang an lo ngirna,
Dawnlung run hmun leh ram leh zalam tluang a chul zo.

Ka dawn ngam lo, hmangaihna khua a var hmaa f'am zawng chu,
Khua romei tlang kai chang sirva, nun hlui a thar leh e,
Ka nun thlang puan ang a chul tur awih lai rel ve la aw.

Tin, Pi Romani pawh hi thilsiama lungleng chi ve bawk a ni a. Hla a phuah hnem hle a, Love song lam leh nature a phuahna a tam zaw ber. Pathian chawimawina pawh ṭhahnem tawk tak chu a phuah bawk. Amah hi kum 1910-a Sialsuk khuaa piang a ni. Naupang kum 12 mi vel lek a nih lai aṭangin hla a phuah ṭan a. Tun thleng hian a la phuah ta zel a ni, a hla pakhat chu:

Thal awiin lelte pan lenbuang a nghak,
Thal tui ang kan nghah chu kumsul vei leh lunglen;
Dai lem ang maw thinlai a zing chuang e
Au ruai ruai ka nuam e aw, (khuareian.
Kan nun khuarei a chang tur hi.

Tin, Zoram hla phuahtute zinga ropui ber pakhat Pu Vankhama hi love song leh khawvel mawina lam leh, Krismas lam te phuahtu ber pakhat a ni. Kum 1906 a Diarkhai khuaa piang a ni. A hla phuah zinga hmingthang ber pakhat chu:

Amin suihlunglen an hril chang ni hian,
Di zunah chhawl ang hian ka uai an ti;
Ka suihlunglen ve chang han dawn ila,
Chin lem a nei lo khawtlang mai lo chu;
Hei hi maw an sawi khawtlang lunglen chu,
Lungmawl tuaran lairil a fan ve e.

Tin, Kristian hla phuahtute zinga ropui ber berte chu Pu Rokunga, Pu Kamlala, Pu C.Z. Huala, Pu V. Hawla, Pu Lama, Pu Suakliana leh Pu Patea te hi an ni.

Pu Rokunga hi 1914-a piang a ni. Hla bu ṭha tak tak 'Thalaite hla bu' asiam a, tah chuan a hla phuah tamzia a lang chiang hle. Tun hnai maia a hla hmingthang tak chu, 'Bethlehem chhiar-pui' a phuahna a ni.

Ka thinlung ram Kaisar lalhnah hian,
Bethlehem tlangpui rawn din la;
I tun ranthleng rawn hung ve la,
Tah chuan lo cheng ang che.

Pu Kamlala hi 1902 a piang a ni. A hla hmasa ber chu, 'Rinin thlir thiam ila," tih hi a ni. Hla a phuah hnem hle, kan hla phuahtute zinga ropui ber pawl a ni. A hla zinga ropui ber mai chu, Kristian thurin a phuahna a ni.

Aw, min hrilh rawh thukna ropui,
Ram thleng leh thing anchhedawng leh,
Vana lallukhum a inzawm,
Lei Eden leh salem thar nen.

Pu C.Z. Huala hian hla a phuah tam em em lo na a, a hla phuah chhun hi a hmingthang em em vek. Vancheng khuaa piang a ni Tunah Reiek Middle School Headmaster a ni. A hla lar ber pakhat chu, "Lei lal puan ropui a tlawm ang," tih hi a ni.

Pu V. Hawla hi hla phuah thiam bakah, ziak pawh a thiam, a hmingthang hle a ni. 1904-a Maubuang khuaa piang, Pu Vanhnawla fa a ni. Tun thlengin Maubuang khuaah a la cheng a. Hla pawh a la phuah mek zel. A hla ropui ber pakhat chu:

Khawvelah hian mikhual ka ni,
Aw, ka ngai thin mange ka chhungte chu;
Ka cham chhungin buaina tinrengin,
Tui lian angin nitin min len.

Tin, Pu Lama hi mitdel a ni a, 1896-a piang a ni. Hmar hla phuah thiam hmingthang Hlapui phuahtu a ni. Zawngin khuaah a cheng ţhin. A hla siam zinga a ropui ber pakhat chu, "Lalberte lal ber leh hotute hotu chu fakin awm rawh se."

Pu Suakliana hi Tuichangral lam hla phuah thiam a ni. A tirah chuan Thenzawl kiang Lungrang khuaa awm a ni. Pathian thu hrilin a vak nusa ţhin hle. Engkim mai hi hlaah a chawi zel a, hlo har thu ringawt pawh hlaa sak nuam takin a siam a ni. A hla pakhat chu:

Chantawka khua hian a rel em ni ang?
Vanhnuai mi dan awmlai leng mah ni se,
Hringhniang chawi lai ka tuai parte ka chân nang vangin,
Kan run in leh kan chhuahtlang vangkhua a ngui ruai e.

Tin, Pathian hmangaihna hmu fiah em emtu a ni a. Hla a phuah zinga ropui ber pakhat chu hei hi a ni.

Aw, hmangaihna ka sawi thiam lo na ka ngawi thei lo,
Lei leh van lalpa ropui leh thianghlim mawizia,
Haleluia, thiam tawk al hian aw i hril ang u.

Pu Patea hi khawchhak lam mi bawk, 1894-a piang a ni a, Khawbunga cheng ţhin a ni. Kristian hla phuahtute zingah hian a ropui ber

pakhat a ni, Hla pawh a phuah hnem em em a. Krista lawmna ropuizia'a hre chiang hle, hla pakhatah chuan :

Mihring ka'nih'hma pawhin I atpa Isua,
Thisena man dang beisei'lova min tlan.

Hengte hi tun lai hla, Kristian hla leh hla dang phuahtu ropui ber ber te chu an ni a. Tin, tunah tak hian kan ramah Sap ram hla 'Rock-n-Roll' hla a lo chhuak mek a. Mizo pawhin rock-n-roll chawiin hla tam tak an phuah ve ta. A phuahtu lar tak Pakhat chu Lalkhawliana a ni, a hla phuah zinga hmingthang tak chu :

Sensiari, aw sensiari, zaleng naufa kan lawm kim
Vanzkhua zauva kumtluang sei hi, (lo,
A then lawma vanduai tahna,
Tlangtin chuanin khua tin ka hawi vel a,
Lung a awi lo, sensiari par tel lo chuan;
Khawvel hausakna leh sum pai,
An tling zo lo, kan hril sensiari;
Rilru mawi leh hlimin par se,
Kan vang lai leh that lai hun hi,
'Sensiari kan hlim lai ni sensiari,
Aw ka dawnin hlim lai chân hi ka hlau ber mai.

Heng kan sawi tak bakah hian tun lai hla phuahtu leh hlate sawi tur chi hrang tam tak a lo awm zel a. Ram a thang zel angin hla pawh a thang zel a. Khawhar ina sak mi te, Krismas lam hlate leh hla dang dang kan ngah ta mai. An phuah mek zel a, an la phuah zel dawn a ni.

——:o:O:o:——

Drama Tawi :

17. Thangi Leh Chala[1]

Lalmama

(The play is based on the story of Thangi and Chala which is very well-known among the Lushais or Mizos and yet difficult to trace its authenticity)

Scene I

Place : Chala thlam. A hun [illegible] lo zawh dawn tep. Thangi leh Chala bung turin an insiam a. Buhfun te an dah a. Chala chuan an tuthlawh hman tur chu a han zut a

Chala : E khai, a va bil ve aw. Ka'n tat hriam teh lawk ang. Khawnge Thangi, i tu thlawh kha ka'n en teh ang, i lo bil ve viau ang e.

Thangi : A bil lutuk lo vang a, nimin chawfak laia i tah hriam diai kha a ni a, a la bil vak hman lo vang. A hriam lutuk chu hman pawh ka hmang tha ngam lo

1 Young People's Club (YPC) chu Serkawnah Pu Lalmama hovin, 1940 vel khan an din a. Heng hun lai hian YMA hian Lunglei lam a la thleng mang lo va. He Drama hi YPC phur lai, Variety Show an neih tum a chhuan atan Pu Lalmama hian a phuah nia hriat a ni. Hei lo pawh hi Serkawn Sikula chan tur drama tawi a phuah nualin Pu R L. Thanzawnan a sawi.

asin maw le, incheh palh mawlh ka hlau ṭhin. Kha han en teh mah (tuthlawh chu a pe a, Chala chuan a zungchalin a hriam chu a han zût zauh zauh va).

Chala : E, a bil lutuk loh hi, hriam tak chu ka hmang ṭha ngam lo i ti bawk a, i duh tawk lek a nih awm hi maw, ka ta chauh hi ka han tat mai ang e.
(Thangi tuthlawh chu a dah a, a ta chu a tat dawn a, a tahna tur tui a han bun dawn a, tuium a han la a, a th ng a)
E khai, tui pawh a awm hlei nem maw le, hâng sona tur a awm dawn hauh lo mai. Ka'n tat phawt ang a, ka tah zawhah ka va chawi lawk ang e (tuthlawh chu a tat a).

Thangi : Khatia i tah chhung khan ka lo va chawi ang chu?

Chala : E, ni lo, ka um kha hmeichhe han chawi na mi a ni hlei nem, a puta put ngai a ni a, tui chawi kawng lah chhe si. Hei ka tat zo a ni ṭep mai a, keiman ka va la lawk mai ang. (Tuthlawh chu a tat zel a, Thangi lam pawh hawi chuang lovin) Ngawi teh Thangi, tukin zinga kan palait lokal ai khan i awm em?

Thangi : (Nui chungin) An lokal lai chuan awm e, mahse an thu rawn sawi duh an han

sawi ṭan veleh tui chawiin ka kalsan ta a, an thusawi zawng zawng phei chu ka hre ta lo.

Chala : Tun hmaa ka thu sawi, "Ka awih lo, i ti tak tak a ni lovang" i tih fo ṭhin kha tunah chuan ka ti tak a nihzia i hre tawh ang tirawh maw? (Thangi chu a nui a, a chhang lo) Hei kum thum zen zawn kan inlawmin kan inzui ta a ni a, kan inlawm tirh aṭangin khaw dang reng reng ka hawi hlek lo a ni a; mahse ka thusawi i ringhlel tlat ṭhin a, tunah zawng ka ti tak a nih tih zawng hnial rual a awm ta lova; mahse nanga rilru tak tak fiahna erawh chu kei chuan engmah ka la nei ta chuang lo a nih hi le.

Thangi : Chianna dang dang engmah a ngai hlei nem. Tukina in palai rawn tirh te hnena an thu tawpna ka nu leh ka pain an hrilh lai khan, ka tui chawi ka haw leh tawh a. Ka pain, "Chêmte, fanu neih chhun i ni a, chuvangin nangma duh thu ang lova pasal neihtir che hi ka tum lo ve, hnialna i neih chuan sawi rawh," a tih pawhin engmah ka sawi lo a nia lawm.

Chala : Engmah sawi loh rik ngawt chu duh tih-na em ni dawn? (nui chungin) a ti a.

Thangi : "Hnialna i neih chuan sawi rawh", tiha

ngawih reng chu "Duh lo" tihna em ni thlik dawn?" (an rui dun a).

Thangi : (Pawn lam a hawi a, phawk takin) Chu! Eng nge maw ni teh fo chu le? Nichin deuhah pawh khan ka hre tawh a, eng emaw rah ri ni awm tak hi ka hre leh thin ka ti.

Chala : (A han ngaithla vang vang a) A, engmah a ni lo vang, i beng chhe ri lek a ni ang chu. Thlawhlai faiah mi pawh sa pawh lo kal an awm chuan hmuh loh theih em ni ang le. Khawi nge, tui chu ka va chawi ta lawk ang e (tuium chu a chuh a).

Thangi : A khai, kal lo mai teh a, hâng te chu so loh mai tur a ni. Hmeh lo pawhin chhaw te chu kan fak mai ang chu maw le. Eng emaw tak a ti a, vawiin chu ka ngaih a tha lo rûm mai ka ti, mahnia lo bun pawh ka ngam lo viau a nia.

Chala : Thlawhlai faiah eng hlauh tur a awm hlei nem. Engmah dang a nih loh chu, i belhhawlh a nih mai chu. Kei pawh ka belhhawlh a ni, ni dang chu ka ang hlei nem, eng emaw ka ti huau asin. Ka va tlan lawk ang a, tikhan bung lovin thlamah khan lo awm mai rawh, ka lo haw leh thinai mai ang (a liam ta a).

(Thangi chu thlam kawngkaah chuan a dak a, lo lam lehi mawng lam a hawi tawh r ai a.)

Thangi : Engmah chu a awm tak nem maw Mahse ka rilru a nuam thei tlat lo mai. Ka lo nghak mai teh ang, mei te hi lo chhem nung ila a ṭha ang e.

(Rapchunga thing leh phuai an hak chu la turin a inher a, kawngka lam chu a hnuchhawn ta a. Chutih lai chuan kawngkaah chuan Pawihte pakhat hmai a lo lang zawk a, a tlum leh thuai a. Thangi chu mei chhem turin a kun a, chu veleh Pawite pathum an lo zuang lut a, an man a, a kâ an hup a, an thlawhchhuahpui ta a. Rei lo teah Chala tuichawi a lo haw a, chhuatlaiah thingfak te, phuai te, tuibur te, tuthlawh te let rum chu a hmu a, a um chu a nghat thuai a, a han hawi vel a.)

Chala : Eng tizia nge ni chu le? A tuibur te, tuthlawh te hetia chhuatlaia a thal rum mai chu le? A bung ti dawn ila, heng hi a ken ngei tur te a ni si a Thangi Thangi .. Thangi... E khai, sain a seh ti dawn ila, chutiang hnuhma ni si lo (tap kawm bulah vut khuh deuh thil pakhat a han la a, samkhuih a ni a). E khai, ralin an man a nih hi, hei Pawi samkhuih ngei a nih hi. Tihlum duh an nih chuan an sat emaw, felin an chhun nghal mai emaw a ni ang a. Mahse hei thisen fat khat pawh a awm lo va, a nungin salah an man a ni tih a hriat a.

Ka hawng ang a, ka insiam ang a, ka hmuh hma loh chu zawng turin ka um ang. Lo that ta te an nih leh phuba ka la ngei ngei ang a, lo la dam a nih leh ka hruai chhuak leh ngei ngei ang. Ka theih loh pawhin ka thih phah ang. Thangpuii tel lova dam chu ka tan engmah a sawt chuang lo vang.

Curtain

Scene 11 - The Search

A hmun ... Pawi ram, thlamah Thangi chuan nau a awi a, lungleng tak maiin a zai riai riai a.

Thangi : (A zai a)

Ka nauvi hi a mutmu sual em ni le?
Mutmu sual law, keiman ka beng mu ang e.

A khu thlangtiang kawl khu ka thlir ning thei lo,
Ka lungdi hmaw Chaltuaia nen kan lenna.

(A nau chu a bih a) I muhil ta maw Bawihte, engmah leh chu i hre ve tak si lo va le. Lung a va leng vawng vawng ve le aw. Tihian lungleng reng reng hian ka awm kumkhua dawn chu a ni awm a le! Chala khan ka ngaih ang hian mi ngai ve tak ang maw aw? (A zai leh a)

Mi la ngai maw, min la hawi ve maw?
Ka lungdi khan min la ngai ve maw?

Pawn lam
aṭanga aw : Ka la ngai che, ka la hawi ve che,
Ka rawn zawng che mi tukram loah.

(Thangi chuan a han ngaithla a, a ṭhianpa Chala aw ang a ti hle a)

Thangi : Aw! a tu kher kher nge chutianga min han fiam chu ni le aw? A aw lah chu Chala aw a la ang viau lehnghal a. Kan khuaa ka awm lai te kha chu ni sela chuan, Chala aw ngei a ni ka ti mai ang a. Mahse, ram hei leh chenah min rawn lam ngaihna a hre awm tawp si lo va, ani chu han rin theih rual a ni si lo va. A aw chu a ang fuh mang kher kher e aw, lunglen a tizual mang e (zaiin a chhang leh ta a)

A tu hrai nge raltiang min chhawntu?
Ka lungdi maw au rawl iang ngei e.

(Thangi chu a mittui a tla a, a inhup a, a kun a, a ngawi ta reng a) Thlam kawngkaah chuan Chala chu a lo dak hlawl mai a.

Chala : Thangi.... (a lo dak chhuak a)

Thangi : Aw, Chala (a zuang tho va, a khing hnihin a banah a man a), ka mumang em ni?

Ka mumang a ni ang tih ka va hlau em!
Aw ka mang chu ni lui suh sê.

Chala : Thangi, i mumang a ni awzawng lo ve, hlau duh suh, nangmah zawng tutin i bo ni atang la la khan ka thawk chhuak a, hei vawiinah ka rawn tawng fuh ta hlauh che a nih hi.

Thangi : Engtin nge heng ram thleng thleng tea mi rawn zawn ngaihna i hriat zawk le? Min rawn zawng ang tih pawh ka beisei ngam reng reng hlei nem.

Chala : Nang tel lova dam ai chuan, nangmah zawnga vah hlum hlauh tuma rilru siam-in asin ka lo thawh chhuah le. Kan thlamah khan a mantu che thlauh sam-khuih ka hmu hlauh mai a, ka han en chianin Pawi samkhuih ngei a ni tih ka hria a, chuvangin he lam ram hi ka rawn pan a ni.

Thangi : Pawi tawng pawh i thiam si lova, hriat i awl hle awm si a, engtin nge thah loha heng thleng thlenga i lo kal theih ?

Chala : Min min hmu ang tih ka hlau va, kal-kawngah ka kal ngam lova, kawng sirah mi hmuh phaklohn deuhvah ka lo reih zel a. Zan a nih leh daibulah ka riak a. Khaw thim veleh mi inhnuaih te kawm-

chhakah te ka vak ru a, i ṭawng ri emaw, i hming emaw an sawi ri emaw hriat tal tumin intin ka ngaithla kim zel a. Lo lam a nih leh thlam ka hmuh apiang chutiang bawk chuan ka ti ṭhin a ni.

Thangi : Ka va han tirethei tak che ve maw Chala, ka va khawngaih che em! (a inhup a, a ṭap a).

Chala : Nanga mi tih rethcih ka ni hlei nem. Nangmah mantute phiangsen avang a lawm le. Khawiah nge hei an awm nghe nghe n'? (a puan chhe tak inbel chu a en a). Heti taka an lo tihduhdah che a, puansin tur ṭha pawh pe lo chea an han dah ve che? Sah chhum hmawk hmawk ka duh a ni. Kha, i puak kha an fa a ni maw? (a kawlhnam a phawi a).

Thangi : (A kawlhnam kenna banrekah a chelh a) Ni lo Chala, ngai teh, mi mantute hian min tichhiain min ti hrehawm awzawng lo asin. An fa u ang maiin min en a, min duat em em a, unau sal thum an ni a, hmeichhe awm lo ngang an ni a, min duat viau mai a, ka hnathawh pawh phal lovin nau hi min awmtir a ni. Hei hi an u ber fatir a nih hi. Silhfen lam chu anmahni pawhin an nei ṭha lo reng reng a ni e.

Chala : A nih leh chuti a nih chuan, lo nghak chhuak pawh ni ila, ka thah i remti dawn pawhin a rinawm si lova, insiam la, an lo haw hmain i kal ang hmiang?

Thangi : Ni e, thah chu ka remti hauh lo vang, an nautê hi fahrah a ni mai dawn a ni a, ka ngaihtuah ngawt pawhin ka rilru a hrehawm, ka remti awzawng lo mai. Chaw ka fah puar lelh tawh a, a muhil hi a tho lawk ngai lova, he laiah hian ka han mut ang a, a mu reng mai ang, a nu pawhin a rawn ngaihven lek lek tawh ang (nau chu a mut a).

Chala : Kha, i nau puakna puan kha i dah chuan sin tur i va nei awm lo ve. Ka puan ven lai hi a zungah kan inphel mai a ni ang chu. (Thangi chuan a nau a mut chu a zuk kun a, puan khuh chu a keu va, a fawp a).

Thangi : Kal teh le, i kal ang le...

Curtain

—:o:O:o:—

Thawnthu :

18. Tualte Vanglai[1]

Pastor Nikhama

Favang khaw thengthawt nawm lai tak a ni a, van a thiang kuk mai a, tlang lal deuh deuh hlim chu khaw chhak lamah a intheh kai ṭan sung tawh a, chaw chhum hun lai a ni a, Zawlbuk luhkâah chuan pa tar leh paho hi an ṭhu khawm a, vaibel an zu a, an khupah an puan an suih a, thlaler ramchhuah an rawt a, tui takin thukhawchang an sawi a. Nu ṭhenkhat chuan luhka tlang sangah vawk chaw bel an rawn chawi chhuak a, vawk chaw pek tumin, "Ri teh, Ri teh!" tiin an ko ral ral a, chaw chhum hun lai a nih avangin in tin aṭang chuan mei a lo khu chhuak chêl chêl a. Nu ṭhenkhat chuan sumhmun ata arbawm an rawn khai chhuak a, "Chiri, chiri!" tiin ar an lawi a, an vir ruai hlawm a. Zawlbuk kawt ding lamah chuan mipa naupang an in kawihnawk a, a kawtzawlah chuan tlangvalho an inlungden chen a, nula ṭhenkhat chuan luhkapuiah la an her ri ruai ruai a.

1. Kum 1953 khan Pu Lalbiakthanga. M A chuan lawmman tumin MZP-in "Thawnthu Inphuahsiak" a buatsaih a Hei hi kan hriat theih china Mizote zinga thawnthu inphuahsiak hmasa ber a ni a, Pastor Nikhama ziak "Tualte Vanglai" thawnthu hian pakhatna a hmu a ni.

Chutih lai tak chuan veng chhak aṭangin tleirawl pakhat hi ṭap chungin an in lam panin a lo hawng a, Zawlbuk sir ding lamah an in a awm a, an in a luh dawn chuan in chhunga a nu chu a lo chhuak thuai a, "Ruma, engatinge i ṭah? Tlangval i ni ve tawh a, ṭap mai mai rual pawh i ni tawh hlei nem," a ti a. Ani chuan, "Chawngza chhinga'n mi vel pek a ni" a ti a. A nu chuan, "A huat thu i sawi em ni?" a ti a, ani chuan, "Sawi teh suh e, a nghal hrim hrim a, tun hi vawi sawm mi velhna a ni ta, kan ramvak hova, ramah chuan amah ngeiin inbuan a rawt a, kan inbuan ta, hlawm a, mi lo hneh bik ta lo va, a thinchhe khawp si a, a thin a rim ta phut mai a, min vaw ta hrep mai a ni, kan ṭhiante ṭhenkhat pawh a vel nek bawk a, naupang leh tleirawl reng reng hian hlau lo leh haw lo reng reng kan awm lo," a ti a. Ruma nu chuan a fa hmai vung bur chu a hmuhin a thin a ur ta em em mai a, luhka tlangah chuan ring zet hian, "Mi zawng zawng apui apangin Chawngzachhinga sualzia tih tak huai huai mai chu, a vawhlum ṭhelh che a nih hi. Misual khitiang khi tun hnuah chuan kawm ve tawh suh ang che," tiin a ang hlawih hlawih a, an nufain in chhungah an lut ta a.

A âng thawm chu Zawlbuk luhkâa mite chuan an hre phak vek a, an zingah chuan Chawngzachhinga pa leh val upa ṭhenkhat pawh an awm a, pawi an ti em em a. Tichuan khua a lo tlai ta

a, naupangte chuan luhka aṭangin, "Ka pa, lo haw tawh rawh, chaw kan ei dawn e," tiin. Zawlbuka an pate chu an rawn ko nak nak a, chaw ei turin an ṭin darh leh ta a. Tichuan thim hlimah chuan mi tin mai chu mahni inah an lut pil ta duak a, Chawngzachhinga erawh chu an inah a haw duh lo va, a pute inah hmeh an neih ṭhat deuh avangin chaw a ei a. Lo haw sela chuan a pa hian nasa taka lo zilh a tum a ni a, mahse he mi zanah hian an in a rawn tlawh ta lo va.

Zanriah ei khamah chuan tlangvalho chu Zawlbukah an lo chhuak sung sung a, mei an tuah alh hluah mai a, tlangval hotu Zahrawka chuan tleirawl leh naupang a ko khawm a, Zawlbuk kawtah chuan an ding tlim hmur mai a, an hnenah chuan "Naute u, mahni in chhung khur leh Zawlbuk hi thu ṭha leh thu pawimawh tinreng sawina hmun a ni a. Kan naute hian huaisen kawngah te, tlawmngaih kawngah te, taimak kawngah te, zaidam kawngah te hian rualel nachang hriat in tum ṭheuh tur a ni. Aia upa zah te hi thil ṭha leh thil mawi a ni ngai e. Nun chhiat leh suahsual chingte in awm chuan sim hmanhmawh rawh u. Eng lai mahin kan Aijal khawpui nula leh tlangvalte leh naupang te hi kan duai 'ngai lo. Vawiinah kan tleirawlte zinga mi pakhat chu chimawm taka khawsak ching in awm tih Zawlbuka kan awm lai ngeiin nu pakhat âng thawm aṭangin ka hria a ni. Kan upaten, 'Thiante ek cheh hi kan cheh pui ta vek

a," an tih ṭhin ang hian, mi pahnih khat lek sualna hian khawtlang min tihmingchhe vek thei a ni. Hmlan zan veng chhak leh vengthlang naupang inchhilnaah pawh khan, tleirawl ṭhenkhat chu an thinrim deuh mai e, an tih che u kha. Infiamnaah reng reng thinur suh u. Thiante aia in sual bik chuan kan vaw hrep ang che u a, thingnawi in vawi bawk ang," a ti a. A thusawi chu an ngaithla ṭhuap mai a, a sawi zawh chuan, "Awle, pawnto tawh rawh ule," a ti a. An darh ta ham ham a.

An val upa zilhna chuan Chhinga rilru chu a hneh hle a; mahse thawk-leh-khata han dawl nghal mai chu a zak deuh va, a ṭhiante nena khawlai dunga an kalho lai chuan an hnenah, "Kan val upa khan keimah hi min han ti deuh vei a ni maw? Ka awm dante chu ka va sim chuang awm phiangsen lo em ve aw! Ka hlau bik tawh chai si lo va, engtik hunah emaw chuan amah kha ka la nuai hrep ang e," a ti a, a inhrosa khar khar a; tichuan nula rim turin tleirawl hmel ṭha fet inah chuan an lut ta a.

A tuk zingah chuan Chhinga chu chaw ei turin an inah chuan a hawng a. A pa chuan a fapa zilh pui turin a laichinte a lo khawm khap mai a, heti hian a lo zilh a: "Chhinga, kan khaw tleirawl zawng zawng zinga thinchhe ber leh tlawmngai lo berah i lo thang ta a, i hming hian a chhe zawngin khua a fang chhuak takzet ta a, i chhung-

te leh i laichinte ho pawh hian hawina leh menna reng kan hre ta hlei nem le! Nang lah chuan zah nachang reng i hre si lo va; i awm dan hi i sim loh chuan nupui pawh i hmu zo lo vang a, ṭhenrual pawh i nei thei bawk hek lo vang. Kan pi leh pute pawhin, 'Nungchang chhia leh suahsual hi chu sim theih a ni a, hmel chhiat hi erawh chu sim theih a ni lo ve," an lo ti ṭhin a: hei hi a dik tak meuh a ni. I tum phawt chuan i awm dan hi i sim leh thei ngei ngei ang. I ṭhian i rualte zawng chuan tlawmngaihnaah te, zaidam naah ṭe, taimaknaah te, huaisennaah te rual an el a, an phe suau suau mai si a. Tlangval i ni ve tawh a, engmah i hai bik tawh hlei nem. I awm-dan hi Chhura ko thlak an sawi angin thlak hman-hmawh mai rawh. Mahni thua tal mai mai hi chu a nuam ber ṭhin reng a, mahse chu chu thil ṭha a ni ngai lo ve. Kan upaten, 'A ṭha lam kawng a cho va, a chhe lam kawng a phei a ni," an tih hi a o dik ngei mai a; chuvangin tun chinah chuan ṭhatna kawngah mawlh hian rual el ve tawh ang che," an ti a.

An zilhna chu ngun takin a ngaithla kar a, a pawm thiam ta em em mai a, an hnenah, "Awle, ka chhungte leh ka laichinteho hian mi khawngaih ngawt mai tih ka hria a, chuvangin tun chinah chuan ka awm dan hlui chu sim ka tum tawh ang e," tiin ṭha takin a chhang ta a. He mi a chan hi a awm dan a lo danglam ta a, tumahin a

thinrim hmel an hmu ta ngai lo va, a nungchhang danglam takzia mawlh chu an sawi ta huai huai a, khua chu a thang chhuak ta vek a. Mahse tlangval thenkhat chuan, tun hma lama a nungchhang kha an han ngaihtuahin, sim mai sen rual niin an hre lo va, fiah tumin an lo thawk ta a. Chhinga chuan Zawlbukah hian hrei ha a lo suih malh malh a, a hnenah chuan an lo kal hnai a, "E, Chhinga, hrei ha i suih a ni maw?" an ti a. Ani chuan, "Aw, hei, a tha ngut dawn emaw ni, ka han suih ve chhin a nih hi," a lo ti a. Anni chuan, "Khaw nge kan han en teh ang," an ti a, an laksak a, "A that niau loh hi!" an ti a, dai thlang lamah chuan an paihsak ta daih mai a. Ani chuan aw hem takin, "Vai vai takai! Ka zuk chhar leh mai ang chu," a ti a, thinrim hauh lo vin a zuk chhar leh ta mai a. A thiante chuan mak an ti em em a.

A thian thenkhatte chuan an la ringhlel ta cheu va, ni khat chu fiah tumin an inah an va leng a. Ani chuan hnam a lo tah malh malh a. Anni chuan dawhthleng hnuaia chem chu an la a, a hnam tah lai chu an laksak a, "I hnang hi a ram em a, a tha thei lo a nih hi!" an ti a, an tan chhum sak hmarh hmarh mai a. Ani chuan zaidam takin, "Hmarh hmarh takai! Rama mi ka pu leh mai a ni ang chu," a ti leh ta mai a. Tichuan tih thinrim mai mai zawh rual loh khawpin a lo zaidam ta mai tih an hmuhin mak an ti na-

sa ta em em a, a chanchin hlir mai chu khaw chhungah an sawi ta huai huai a, nulahote pawhin an thing phurhna hmunah chuan thil dang reng an sawi chang ta lo.

Tichuan zaidam kawngah te, tlawmngaih kawngah te, taimak kawngah te an khaw nula leh tlangval hruaitu ber a lo ni ta a. An khuaa nula hmeltha leh nungchang ṭha ber chu nupuiah a nei a, fapa duhawm tak mai hi a hring a, a hmingah chuan Vanchiauva an sa a. Fapa a neih chinah hian Chawngzachhinga tiin an ko ta lo va, Vana Pa tiin an ko ta zawk a. Tin, an khua aṭangin khaw thar an kai lawn zel a, a tawpah chuan Tualteah an kai ta a, an awmna khua apiangah Vana Pa hi tlangval hruaituah a ṭang zel a, an lal pawhin a chhuang em em mai.

Bung II-na

Tualte vanglai meuh chu a nuam em mai tak a, sang khua zet an ni a, a chhunga chengte chuan an khua tluka kaw nuam reng reng hi van hnuai chinah hian khaw dang reng reng awm vein an ring hauh lo va, zan khat chu paho leh tlangval zanriah ei, kham chu Zawlbukah chuan an lo chhuak khawm tup tup a, mei an tuah alh hluah mai a, tumah inngaithla awm chuang mang lo hian an ṭawng mur mur mai a, bahzar lamah chuan tleirawl ṭhenkhat chu an inbuan a, an au

leh dar dar thin a. Tlangvalte chuan nula rim tumin kal chhuah an tum a, "Zanin chu tunge ka rim ang aw" an ti nak nak a.

Chutih lai tak chuan tlangau Laltinchhawna chu a lo lut a, a laiah a ding a, ring takin, "Thiante u, ka thu hi lo ngaithla lawk teh u, kan khaw thenawmah hian laichin unau kanin, khualpang zinin ni 14 lai ka thang bo va, khaw thum lai ka va tlawh a, kan khaw chanchin hi an lo sawi nasa khawp mai a, an sawi dan ber leh kan than dan chu hetiang hi a ni. Tualte khawpui meuh chu an vanglai tak a ni bawk a, mipui hi an tam khawp a, an phu lui lui mai a, veng tinah hian Zawlbuk lian pui pui hi an sa riau ruau mai a, tlangval hi zawlbukah chuan an khat mum mum vek mai a, an khua chu kulhin an hung chhuak a, a khat tawkin ral ven buk hi an sa tlar thluah bawk a, an tlangvalte chu an chakin an huaisen em em vek mai si a, ral ven bukte pawh chu Zawlbuk ang maiin a lun a, an vei huai huai mai a ni. An nulate lah chu an hmel a that tlangin an taima tlang em em a, nu'a leh tlangvalte chuan tlawmngaihna hi an chawisangin chawimawi leh zahngaihna hi an dar thiam khawp a. An feh chhuak chu lei lung lan atang hian a hmasa berte chu an chhuak tan a, inumphak tawkin an kal nguah nguah reng a, a hnung berte chu fehchhuah sa ni a khaw hmawrah an la awm a ni. A kal hmasa berte chirhdiak ke rek thlenga ah

daina kha a hnuhnung berte chuan valvut an chhir khu sat sat tawh ţhin a ni. Ni khat phei chu an tam chhuangin khawmualah hian sangha an vaw chiam mai a, a vawtu an tam em avangin nau rual chhung khat tlai zet chu an man thei mai a ni," tiin an lo sawi huai huai zel mai a,kan khua hi kan lo thang ropui nasa ngei mai," a ti a.

Vana pa chuan, "Chhawna. i thu hriat chu ngaihthlak a va nuam em ve le. Kan naute tlawm ngaihna leh huaisenna hı a inthup bo mai theiin ka ring lo reng a ni. Kawng ţhenkhatah erawh chuan kan upaten 'Thu sawi chhawn leh âr pân chuk a pûn,' an tih ţhin angin kan awm dan aia kan chanchin an sawi nasat zawkna lai te pawh a awm bawk ang. Mahse kan naute hi ka lo chhuang ve hle tawh reng a, an chanchin hi a thangmawi tham ve tawh reng a ni. I thu hriat hi veng thlang Zawlbukah te leh veng dang Zawlbukah te pawh zuk sawi chhuak vek nghe nghe ang che. Naute u, chu chu kan than mawi dan a ni a, tlawmngaihna kawngah te huaisena kawngah te, taimak leh zaidamna kawngah te, nungchang ţhat leh hawihhawm kawngah te, tumah i duai lul suh ang u. Tlawmmakah Vanzema a thi," tih a ni asin, kan hming a chhiat mai ai chuan thih kan ngam zawk tur a ni e," a ti a. Tichuan tlangvalho chu nula rim turin an chhuak darh ta sung sung a.

Hetih lai hian tlangval pakhat chu Vana pa zaidamna leh tlawmngaihna zir tum ngat hi a awm

a, a hming chu Rualtinkhuma a ni, tlangval pian thiam tak leh chak pawl tak a ni a, a taimaina a hmingsen bawk a, mahse zakzum deuh tak a ni, a naupan lai atanga a kawmngeih em em leh a tleirawl tirh atanga an khaw nula zawng zawnga a ngaihzawng ber chu an lal Khawnbawl fanu Thakimi a ni. Thakimi hi tlangval dang pawhin an ngaizawng viau hlawm a, mahse a pa a zahawm em avangin a ngaizawngtu nazawng chuan an rim tha ngam meuh lo va, amah chu nula lian tawk tak, ngo paw vah mai, chawn mawi zet mai, sam tha hnep hnawp, ha tawi rual hmerh hmawrh, aw tlaang tha tak, dar lai aw ang mai, nui mawi deuh mai hi a ni a, nula dang zinga a han awm ve chu, se rual zinga se rang ang buai mai hi a ni a, a heh chu eng lai pawhin senhri par ang maiin a sen siah reng a. Ani pawh hian an khaw tlangval zawng zawng zingah chuan Rualtinkhuma hi a ngaizawng deuh ber a; mahse nula fing tak leh inthup thiam tak a nih avangin tumahin a ngaihzawng bik reng an hre thei ngai hauh lo va. Sadawt fapa Lalbela chuan Thakimi hi awm hle hle thei hlawl lo khawpin a ngaizawng a, zan tin mai hian a rim tlut tlut mai a, Lalbela chu mi sang thlerh thlawrh, dawizep deuh tak, vaupung na deuh mai si, zai thiam tak leh lungleng thei fahran hi a ni a. Mahse Thakimi hian a ngaizawng ve hauh lova.

Thakimi hi thenrual kawm thiam tak a ni a, awfengin tawngkam a thiam em bawk a, an ina

tlangval lo chuangkai tawh phawt hi chuan, kei hi min duh ber a nih hi, tiin ngaihṭha fahranin an 'haw ve a, tumah vui hmui pua chhuak reng an awm ngai lo. Chuvangin Lalbela pawh hian rilrua ngaihṭhatna nei ranin a rim tlut tlut mai a ni.

Zawlbuka tlangau thusawi an ngaihthlak zawh khan Rualtinkhuma chuan ṭhian pakhat Siama a hruai a, zak deuh tak chungin Ṭhakimi te inah chuan an han leng ṭham ṭham a. Lalbela chuan inti neitu fahran hian, "Lo leng ve rawh u, inleng kan hnar ngai lo ve," a lo ti lâng lâng a. Ṭhakimi chu dawhthlengah a ṭhu a, pathlang lam hawiin la a kai ham ham a. Lalbela chu dawhthleng hmawr khum-ai depah a ṭhu a, a huaizia te, a chakzia te, zai a thiamzia te, nula dangten an ngaihzawn hlawmzia te a lo sawi siah siah a. Thakimi chuan Siama te ṭhian dun a hmuh veleh a tho thuai a, "Lo leng rawh u, in va lo leng duh ve lo em!" a lo ti a. Ṭhutthleng chu a lo pe sawk sawk a. Rualthankhuma chuan zak deuh tak leh lawma rû deuh fe chung hian, "Kan lo leng fo alawm" a ti a. Ṭhakimi ṭhutthleng pek chu a la a, tuium hunna bulah chuan an ṭhu ve ta a. Ṭhakimi chuan, "Meilum hi rawn hnaih chho rawh u. In awmdan ka huatzawng in ni tehchai em mai," nui hmel pu chung hian a ti a. Anni chuan "Kan lo la chho ang e, mei kha min han pe phawt teh," an ti a. Ṭhakimi chuan meiling a han pe a, tichuan vaibel an zu a, Lalbela titi sawi chu an ngaithla ve ta a.

Lalbela titi sawi zawhah chuan Rualtinkhuman Zawlbuka an tlangau thusawi leh Vana Pa thusawi kha kim takin a han sawi chhawng a, Ţhakimi chuan, "Kan chanchin a va thang ropui lutuk em ve aw!" a ti a. Rualtinkhuma chuan, "A zahthlak zawk ngawt mai," a ti a. Lalbela erawh chuan, "Kan nih ang chiah a nih reng chu. Kei ang tak hian kan khaw tlangval hi chakin huai vek phei ila chuan van khi kan hem thla thei hial ang chu" tiin uangthuang takin a ţawng phur phur a. Chumi hnuah chuan, inlawm an rawt a, hlim taka an inkawm hnu chuan zan a lo rei ta hle a. Rualtinkhuma chuan, "Zan pawh a rei tawh hle awm e, naktukah Vana Pa hovin thlaler ram chhuah kan rawt a, zan 12 lai kan va thang bo dawn a, nizan ka mumangah mitthi kan lo zawn a, kan va hlawhtling mial dawn a nih pawh ka hing deuh a, kan thang chhung zawng chu mang tha tak lo mang thin ang che. Kan va hlawhtlin chuan min lo hmuak ang chu maw?" a ti a. Ţhakimi chuan, "Hmuak teh lul e a! Sai chal ngho tha deuh mai tawn kap ang che u, in thang chhung zawng chu nangmi pawh mangtha ule, zan a la rei loh tehlul nen, hawn in duh hma em mai," a ti a, tichuan an kal chhuak ta a.

Lalbela erawh chu a la haw ve duh lo va, a thiante chu amah tluk zeta tlatluma a hriat avangin a awm a nuam ta mang lo va. Ţhakimi chuan, "Ramchhuaka kal i tum ve em?" a ti a. Ani

chuan, "Kal chu ka châk teh na a, ka kal ve lo mai ang. Fapa mal ka ni a, ka huai si a, ramsa kawlh beih hi thih palh a awl em em mai si a, ka va thih palh hlauh chuan a pawi dawn em mai a. An va hlawhtling ngut pawhin ka ring lo ve," a ti a. Ṭhakimi chuan, "A ni ngawt tak e, mipa hi chu in huaisen lutuk a, sakawlh leh ral kuta in thih mawlh hi ka hlauhpui hluah hluah mai ṭhin che u asin," a ti a. Ṭhakimi pa zu chhim chu a lo hawng a, Lalbela pawh chu a haw ve ta a.

A tuk zing tukṭhuan eina hmunah chuan Ṭhakimi pa Hrangkunga chuan a fa te hnenah hetiang hian thu a sawi a. "Tunah hei a hming chuan nula pahnih in awm a. Tlangvalte hian ngaih hmingchhiat tumin an la rawn bei ang che u a, mipa hi zawng nula lakah hian dawt heh tak kan ni a. An thutiamna che u hi dawt a ni tih hre phawt ula. In nulat thianghlimna hi tihmingchhe lul suh u. Tlangvalte hi chu uang hma tak an ni a, in puan hmawr in dehtir vaih chuan an uan khum mai ang che u. Tunah be chhe suh ula, ṭha takin hlim takin kawm ula, tihchhiat che u duh awma an lan chuan nel suh u. Tlangval in ngaih chuan an nei duh leh si lo ang che u a, in tum tawk a hniam kawk mai ang, lo nei zui duh dawn che u pawh ni se, inngaih hmingchhiat zeta inneih ai chuan thianghlim taka tawnsabawpa inneih ngat hi a mawiin a ropui zawk nasa em em mai a, chu ngei chu tum nghet tlat rawh u. Ka thu awi lova

tlangval in ngaih vaih chuan nuam in sa lovang; tin, tlawmngaihna leh taihmakna leh zaidamna hi ro aiin a hlu a, pangpar aiin a mawi a ni. Ia lawmte chawfun leh tuthlawhte phurhsak ula, an puan leh kawr bawlte suk fai sak thin ula, ei tur bar turah pawh tlawmngaih nachang hriat a tul a ni," a ti a. A fanu tleirawl chuan, "Ka pa, puan hmawr deh mai maite chu a pawi em ni?" a ti a. A pa chuan, "Bawihi chu i â mang tak e aw! Chhurtumbunga ngawt i ni mai a, puan hmawr dek tih chu upa ṭawng a ni a, hnute dek tihna a ni ngai e," a ti a.

Bung III-na

Tukṭhuan ei khamah chuan Tua'te tlangval ram chhuak tur chu an khaw kawtchhuah lungdawhah chuan Vana pa hovin an innghak khawm ṭhup mai a. Lungdawhah chuan an silai chu an tung tlep tuar a, kawng chhak kovah chuan an bawm an nghat tlar thluah bawk a, Rualtinkhuma pawh a tel ve a. Rei fe an innghah hnuah chuan Vana pa chuan, "Kan kim tawh a ni lawm ni, kal zai i rel tawh ang u hmiang," a ti a. Tichuan an bawm chu an phur sung sung a, an han inchhiar a, 70 zet an ni a. Vana pa chuan "Khai le, Pasaltha pakhat chuan hring han hnawl rawh u le," a ti a. Rualtinkhuma chuan, "Hnam tin hring kir rawh," a ti a, in lam hawiin silai a han kap thuat mai a, tichuan sai ram lam hawiin an

kal 'ta thluah thluah mai a, ram an thleng ril deuh deuh va, sa a lo tam ta tulh tulh a, mahse sai ngat kha kah tum a ni a. Tichuan upaho chuan hetiang hian ro an rel a, "Sa dang reng reng chu engtiang pawhin hmu hnai mah ila, min rawn liak deu deu chauh lo chu i kap lo vang u," an ti a, an inkhap ṭhap a.

Ni hnih an kal hnu chuan sa a lo tam ta em em a, sazuk leh sakhite chu ban phak lek lekah hian an hmu ta zut mai a. An zinga tleirawl pakhat chuan hnai deuh maiah hian sakhi a hmu a, a it ta ngang mai a, a kap ta pawp mai a. "Tunge sai hmel hmuh hmaa silai hmet puak ta mai? Eng nge a kah?" an rawn ti ta huai huai a. Sakhi a kap a ni tih an hriat in Upaho chuan, "Sai a hnai tawh a, thawm dim a ṭul tehlul vei nen, engah nge hetiang mai mai i lo kah chu le? I va sual phir pher em! Upate thu pawh awih ve duh hlei lo che, ramchhuak ve tlak i nih hrep loh hi," an ti a, an hau hlawih hlawih hlawm a. Vana pa erawh chuan aw nem duai hian, "Nauva, a rawn liak deu deu che em ni?" a ti a. Midang hauhna zawng zawng ai hian Vana pa ṭawng hi nâ a tiin a zak ber a.

Ni hnih leh chawhma zet an kal chinah chuan sai ram chu an thleng ta a, sai hnu hma chu a lo thar khawp mai a, rawpui karah chuan sai tluang chu lamlian tiat zetin a lo thlur seng sung mai a, lui tê kamah hian riah buk an sual chawp ta chuk

chhuk a, thawm dim takin an mu ta a. A ni thum ni chuan sai an pel ṭan ta a. Vana pa leh Rualtinkhuma leh Chhunkima chu an thlah fal a, mi dang chuan hnung deuhah an zui a, maupui karah chuan an kal zel a, sai chuan thar deuh maiin maute chu a lo kuai pawr seng sung mai a, a hmasa fâlte chuan sai thawm an hre ta a, fimkhur ṭakin an va enthla dek dek a, sai rual pui hi an lo tal noh noh mai a, an hma lawk sai bualah chuan sai chal ngho sei pui mai hi a lo ding luah mai a, chu chu kah tumin an tin vang vang a, an pathum chuan an han inrawn ṭhawt mai a, an kah veleh chuan a khek chhuai a, sai rual pui chu an tlan darh ta chum chum mai a; an tlan thawm chu thlipui tleh ang maiin a ri buan buan a, a ram nghinin a nghing dur dur mai a. Tichuan a pachal chu an bei bik a, nilengin an um a, an kap ri dum dum reng a, mahse khua a lo thim dawn ta a, riah buk lam panin an lo haw leh ta thluah thluah a.

Riah buk bulah chuan tlangval taimaten thing an ṭhan fawm a, hmeithai in tia laiin an chhep vum thur mai a. Ṭhenkhatin tui an chawi a, ṭhenkhatin hnah an la a, Rualtinkhuma leh Siama chuan zana muh khuk turin tarpilû an zawng a, an va hmu fuh hlauh va, zanriah ei dawnah chuan an lo thleng a. Hlim takin chaw an ei a, an ei khamah chuan Vana pa chuan tlangvalho hnenah, "Naute u, in tlawmngaihzia leh in taimakzia ka

hmuhin, tumah reng reng tirh ngai lovin, in phe sung sung mai a ni a, in zinga awm a va nuam em ! In Pasalṭhatzia lah chu mi kawlh sa kawlh hmaa tlanchhiat tum reng in awm hauh lo mai a, thla in timuang thlawt mai. Mipa fa chu kan pian tirhin kan nu leh paten 'Ral in hal tur' tiin meichher min lo humtir vek tawh a, chuvangin mipa chu mi kawlh sa kawlh hmaah hian tlanchhe mai mai tur kan ni lo reng a ni. Kan upaten 'Khuavang laiah chhan a awm e," an tih angin, sarthi tura Khuavangin mi lo ruat lawk lem loh chuan, thih mai theih a ni bik ngai lo ve. Naktukah pawh kan sa hliam chu kan va um leh ang a. thlasik anga khel lovin man ngei pawh kan tum tawh ang a, chunga Pathianin min pui ang a, kan hlawhtling chek ang, ' a ti a. An mu ta a.

A tuk zingah chuan an sa hliam chu bei nawn leh turin an chhuak a, a hliam a nat em avangin a ṭhiante pawh a lo um phak peih tawh lo va, an kalsanna aṭang khan fing hnih emaw chauh a kal a, hmun zawl rem tak, mau pui hmunah hian a lo ding luah mai a. An thawm a hriat veleh a hliam kawlh chu a lo inhrosa kuk kuk a, a khek ruai ruai mai a. Thawm dim takin an veh phei ta a, mi pathum chuan an han inrawn leh zawt zawt a, chu veleh chuan an lam hawiin a rawn phin phei ta chiam mai a, mau rawp chu a rawn phin leng chum chum mai a, anniho chu an darh hak a, an hnungtawlh a. Rualtinkhuma chu sai

hma zawn taka ding a nih avangia a rawn man ṭhelh a, a ngho kara maupui tel invaw zep chuan a hliah hlauh avangin a man ta lo hram a. Rualtinkhuma chu zawi tein mau bul karah a tawlh lut a, a silai a thun sawk sawk a, hnai nghial maiah hian a han kap leh nghek mai a. Sai chal chu a awp ta ruai ruai a. Chu veleh sai chal ruang bulah chuan a zuang phei a, hlado a chham ta vang vang mai le.

Tichuan a sa chu an chan a, riah buk lamah chuan an thiar phei zung zung a, an riahbuk bulah chuan sa repna sei tak an dawh phei zui mai a, sai sa chu lungthu tiat tiatin an chan a, an rep tlar tuar a, meiin an ur ta dur dur a. Riah bukah chuan Vana Pa'n hetiang hian thukhawchang a sawi a :

"Naute u, in Pasalṭhat leh tlawmngaihna avangin sai chal ngho ṭha pui mai chu kan hawn dawn a ni a, a lawmawm ngawt a ni. In lamah lah, chhiat ni ṭhatniah, chhun zan tlanah, a thim a var thlu lovin, a sur a sa hnuaiah, tlawmngai tak leh taima takin inphe chuk chuk zel a. Hmasang, tuan leh mang ata tawh nula leh tlangvalte Pasalṭhatna leh tlawmngaihna hi khawtlang chhe tur tungdingtu leh humhimtu a ni a, ram leh hnam tan kulhpui a ni a, in nun mawina te, in zaidamna te, in ngilneihna te hi mipui tan pangpar mawi leh rimtui ber a ni asin. Chuvangin nun chhiat leh suahsual hi chu tumahin i ching lul suh ang

u. Ṭhiante aia nun chhe zual bik leh suaksual bikte phei hi chu, hmasang kan upate pawh khan 'Hetiang hi zawng dam reiah pawh a tlak lo ve' an ti ṭhin a, tar kun khup biha dam pawh hi an awm ngai lo va, thla-hlei an vei ngai lo. Mi nute uire hmang leh zan vah chingte lek phei hi chu sapui kutah an thi ngei ṭhin a ni" a ti a. Zan a lo rei ta a, an mu leh ta a.

An thang hlan chuan Lalbela khan Ṭhalimi chu a chhun a zanin a lo rim a, a thinlung chu lo kawih her hman a beisei a, mahse nula rinawm tak, nu leh pate thu pawm thiam tak a nih avangin a pawt her thei chuang miah lo va.

Ni chu chawhnu thlang her a ni a, Thakimi chuan puan a tah dap dap a, a kiangah chuan Lalbela chu a bawk a, lungleng awm takin a zai vang vang a. Thakimi chuan Lalbela hla sak chu a ngaihtuah chang hauh lo va, a rilruin, vawiin chu ram chhuak lo thlen ni tur chu a ni tawh a, engtik hunah chuan lo thleng ang maw, Rualtinkhuma khan sai chal ngho ṭha deuh mai kha rawn kap mial mai teh sela, tia a lo ngaihtuah lai takin, kawtchhuahah chuan ram chhuakho khan ṭlado an rawn chham ta vang vang mai a, tlang tlirna silai chu a ri tuar tuar a. A hmuak turin mipui chu kawtthlerah an tawlh dul dul a, Thakimi chuan an kawmchhak nula Kapṭhuami chu a au va, "Emaw," a ti a. Ani chuan, "Eih," tiin a rawn chhang a. Thakimi chuan, "Ramchhuak lo haw

thawm chu i hria em? Hmuah i tum ve em?" a ti a. Ani chuan, "Tum e, ka u pawh a thawk ve a, nang pawh i u kha thawkin ka hria a, ka rawn sawm ang che," a ti a. An insiam sawk sawk a. Thakimi chuan tuibur al zet leh vaihlo khu hmui tui tak leh zufang tui tling nothei hnih a keng a, an chhuak ta a. Lalbela chu an chhuah rualin a chhuak ve a, ama lam reng an bengkhawn chan tak mawlh loh avangin a lungawi lo ru hle mai a. Thakimi chuan, "Bela, lo kal ve ta che," a ti a. Mahse ṭhiante ramchhuak han hmuah chu a zak deuh si a, aw ban deuh tak hian, "Aw le, kan inah ka va haw phawt teh ang. Lo han kal hmasa rawh u," a ti a. A kal pah chuan, "Ram chhuah leh hunah chuan ka thawk ve tawh phawt ang maw le," a ti phei nung nung a.

Tichuan kawtchhuah chu an han thleng a, Thakimi chuan a u Kapkima chu a hmu hmasa ber a, tuibur al leh zu nothei khat leh vaihlo fun khat chu a pe thuai a, "Ka u, in va dam em? Sai chal hi tu kah nge?" a ti a. A u chuan, "Dam e, Rualtinkhuma kah a nih hi," a ti a. Rualtinkhuma hming a han lam lai chuan Thakimi lawm lutuk chu a rilru a mit deuh sulh hial a, a han hawi phei a, kawng chhak ko aṭangin Rualtinkhuma chuan khaw dang hawi phal lo lekin a lo en reng mai tih mipui karah chuan a han hmu a, a pan chho va, zufang tui tling nothei khat leh vaihlo khu hmui tui tak fun khat chu a pe ta a,

"I va dam maw? In thang hlanin ka hak leh ṭhin a, in hlawhtlin hi ka ring ta reng a, nizan ka mumangah chuan i ruang hi mipuiin an lo zawn a, an haw haw hluah hluah ṅai a, mi lo run em a, ka lo ṭap chiam ṭhin a, ka lo ṭap chhuak ta a, ka pa chuan, 'Kimi, enga tinge i ṭah? I mangah eng nge i hmuh?' a ti a. Kei chuan, 'Ka mumangah mitthi ka hmu a ni.' ka ti chauh va. Chu mi aṭang chuan sa i rawn kah hi ka ring ta deuh reng a; mahse tu nu kût ringhlel an sawi emaw ang hi ka ni a, duh luat avangin ka ring ṭha ngam bawk si lo va, ka u ka hmuh ve leh, 'Tu kah nge?' ka ti thuai a, i hming a han lam veleh ka lawm lutuk ka rilru...." a ti hman chauh va, tlangval dang chuan, "Ṭhakimi, min rawn hmuak ve maw?" an rawn ti a. Chutia mi dangte nena an inbiak zawh hnuah chuan Rualtinkhuma chuan, "I zu chu a va thlum tui em ve aw! I vaihlo lah a khu hmui tui si a, i va han tiṭha em! Kan va thang rei em a, min lo theihnghilh hman hial tawh ang chu ka ti a, ka lo mangang ru hle tawh asin. I hmel ka hmu a, ka harh ta huai mai," zawi deuh tak hian a ti a. Ṭhakimi chuan chhan a duh hle na a, an bulah mi dang an lo ding hnai ta hlawm em a, kam khat mahin a chhang lo va, a hmui hmaiah erawh chuan, 'Tuichang a lehluan hma loh chuan ka theihnghilh lo vang che' tin thinlung a pu tih chu Rualtinkhuma chuan a hmelah a chhiar thei nghal mai a. Zu leh tuibur al an inṭheh zawh chuan Vana

Pa chuan, "Khai le, kal i siam leh tawh ang u hmiang," a ti a. Naupang sai chal lu zawn khan hma an hruai a, an hnungah nunauvin an zui a, a hnuhnung berah Pasalṭhaho chu an kal a, kal chungin hlado an chhem a :

Sai lian e, khek chel chul e,
Hming tha, Laldanga than nan e.
Val zawng e, an zam zo ve,
Zam lo pathlawi val thang e.

an ti a, silai an kap dur dur reng a, ni suk chen a nihin khua chu an lut ta hum hum a, in chhunga mi zawng zawng chu an lo chhuak a, luhkâ tlangah an rah tup mai a, "Tu kah nge? A ngho a va ṭha kher em! A kaptu chu a vannei mang e" an ti mur mur a. Tichuan sa lu chu Rualtinkhuma te inah an zawn lut ta a.

Khua a lo thim a, sa kaptu inah chuan ramchhuak ṛin zu chu an rawn pu lut zung zung mai a, nula leh tlangval kim takin an khawm a, hlim takin sai chal lu lawmin an zai tlaivar ta a. Lalbela pawh a lo tel ve a, mahse nuam a ti ve ṭahran lo. Ṭhakimi leh Rualtinkhuma chu saban hnuaiah hian inhmatawnin an ṭhu a, lungleng takin sa lu lam hla an sa a, an hlim em em a. A tukah chuan saichal aih nan Rualtinkhuma pa Zakapa chuan a se chal chu a talh a, ruai an ṭheh mup mup a, nileng leh zankhuain an zai leh ta dur dur a.

Bung IV-na

[illegible] a ni a, ruah a sur deuh cherh cherh reng a, tlangval Zawlbuka lo lut chu nula rim turin an chhuak fai duak tawh a, Rualtinkhuma leh Lalbela pawh Ṭhakimi inah an lo ṭhu nghet hman tawh a. Tlangau chuan ring deuh mai hian, "Khai! Khai! Khai! Tlangval zawng zawng kha lo chhuak vek rawh u, mi zawn tur a awm e," a rawn ti lauh lauh va. Chu veleh tlangvalho chuan meichher an siam sawk sawk a, Zawlbuk kawtah chuan an lo chhuak khawm tup tup a, tlangau chuan, "Lungdup khaw pa pakhat a lo zin a, a cham chhungin a dam lo va, a zual ta tawlh tawlh a, zanriah ei lai tak khan a hnuk a chat ta a. A hnuk chah veleh tlangval tlawmngai pahnih zualko turin an tlan ta vang vang a, tunah chuan an thleng thui hle tawh ang. Lungdup saw 500 khua zet an ni a, an lo thawk kim hle nghe nghe pek ang a, chuvangin keini pawh i thawk kim hle ang u," a ti a.

Tichuan mitthi ruang chu Vana Pa hovin, a zan a zanin, ruahpui hnuaiah chuan an zawn chhuak a, tlangvalho chuan, "Ṭawngna maha 'A uih zawn ang vut vutin i kal ang u,' tih a ni a, chak deuh maiin i kalpui ang u," an ti a, an haw haw liam ta hluah hluah mai a. An khaw piah kawng lang sei tak maia an kal lai chu khaw chhunga mipuite chuan an thlir ṭhuap mai a, an meichher chhut

chu ṭau-meichher-chhi ang mai hian a de tlar tuar mai a. Lungdup khaw tlangvalte nen chuan an intawk a, mi zawn chu an inchuh ta a, an inkeuh va, kawng thlangah te an intheh thla duai duai mai a, an intawhna lai chu hrui tung hling bawnpui hmun hi a ni a, hrai hmun zet chu an chen pe hun mai a. Tuibur hmuam da emaw chinah chuan Vana Pa chuan, "Khai le, naute u, kan infiam hi a tawk ta e, tumah uang tur chuang kan awm lo ve. A khawii lam lam pawh kan chak tlang a ni ber e. Keini Tualte khua kha chu i kir leh ṭawh ang u," a ti a. An meichher an siam ṭha sung sung a, an khaw lam panin an haw leh ta nghuai nghuai a. An khua an luh chuan khuan hmasa a khuang ṭhat ṭhat a.

Zan khat chu Rualtinkhuma te, Lalbela te, Siama te leh tlangval dang ṭhenkhat nen Thakimi te inah an leng a, an mi zawn inchuh thu kha tui takin an sawi a, an nui dar dar reng a. Chutih lai chuan an kawmthlang pa zu chhim chu a lo hawng a, kawtthler aṭangin a nupui chu a rawn ko va; a nupui chuan meichher a rawn chhi a, a lo hmuak a, a rui nasa khawp a, a kal pai ṭawng ṭawng mai a, a nupui chuan a banah a kai a, "Keimah Khuangbuaii pa ka ni ngai e. Mi kawih sa kawih hmaah ka tlan ngai lo. Tunge ka chungah leng? Muvanlai ka chungah a leng, chu lah chu ka kap thla si. Ni leh thla chauh lo chu tunge ka chungah leng?" tiin an au vak

vak a. In chhung chu an va lut a, a nupui hnenah chuan, "Ka ril a ṭam, chaw ei siam thuai rawh," a ti a. A nupui chuan a han siamsak a, "Eng nge chawhmeh i siam?" a ti a. Ani chuan, "Anṭam tuihang leh ṭhmarchapui sawh," a ti a, "Engahnge sa i siam loh?" a ti a. A nupui chuan, "Sa awm hek lo, ei mai rawh," a ti a. Sawh chu a han pir a, a thinur ta a, "I hmarcha sawh a thak lutuk em mai, ka ei duh lo, engah nge sa i siam loh? Chawhmeh pawh siam thiam hlei lo che, ka ma duai duai ang che. Hmeichhiate mai mai chu ka ren hlei nem che u! Nupui tur te hi a lungngai emaw mi ti vei chai elo? Hmeichhiate chu vai khaw thleng thlengin an awm a lawm! Kan pi leh pute pawhin, "Nupui chhia leh pal chhia chu duh hun hunah thlak leh theih a ni," an lo ti kumkhua zuk nia. Ka duh i ti em?" a ti a. thingfak a la a, a hem ta nghek nghek mai a, an fate an ṭap chul a. Tichuan a nutate in lamah a tlansan ta a, amah chauh chuan a âng zankhua ta mai a.

Chutih lai chuan Rualtinkhuma chuan, "In kawmthlang pa zu chhim hawng chuan a nupui a vel pek a ni maw?" a ti a. Thakimi chuan, "A nih tak pek chu maw le! a pawi ṭhin mang e aw! Ka pa Zudapa khu, a ruih loh chang chuan pa nun ṭha em em leh zaidam tak mai hi a ni a, upain, 'A kâ pawh zen ila mi seh lavang e,' an tih pawl hi a ni a, chhungkaw inrem tak pawh

an ni ţhin a. Mahse zu a heh em em ta mai a, a zu ruih a chhe si a, zu manah chuan engmah ui a nei hlawl lo va, arpui awp lai leh buh hak lai pawh a chawi thla ngam zel a ni a, a zu ngawl vei khu an kawnkaw phah ngawt mai. Zu hi chu chhung ţhenkhat tan chuan a va hnawksak em! Pa fing tak leh zaidam takte pawh hi an ruih chuan pa â tak leh thinchhe tak an lo ni ta mai ţhin a," a ti a. Lalbela chuan, "Pa pawh lo ni ila, khutianga ruih buk buk khu chu ka duh ve hauh lo vang," a ti a. Thakimi chuan, "Pa in nih ve hunah chuan eng ang rua che u maw. Kan pi leh puten, "Nulat tlangval lai chu ze inthup lai" an tih hi a dik viau mai a, nula leh tlangval tan chuan chainaah leh chawngchenah te chauh lo chuan, zu hmun na-zawnga tel ve hi a mawi si lo va, chuvangin in zia inthup thei hram hi a ni chauh lek law maw chu," a ti a.

Rualtinkhuma chuan, "Mi tam ber chu i sawi ang hi kan ni chauh hlawm ta ve ang. Zu hi a tui si a, kan in zawngchhang zel chuan, chin tawk neih thiam hi a harsa em mai ţhin a. Nu ţha leh pa zahawm tihmingchhetu leh timualphotu ber chu zu hi a ni chawk mai tih chu ka pawmpui ngawt che asin!" a ti a. Siama chuan, "Zan pawh a rei ta e, ţin zai i rel tawh ang u," a ti a. Ti-chuan an ţin darh ta a.

Khua a lo var a, zingah chuan Zudapa chuan a fate chu an nu a va kohtir a, mahse a lo haw

duh ta hauh lo mai a. Khua a lo thim a, zanriah an ei khâm hnuin a nupui tlan ko turin Vana pa leh Hrangkunga a tir a, anni chuan Zudapa nupui hnenah chuan, "Khai le, in pa a khua a har ngang mai a, i tel lo chuan a khawsa thei ta hauh lo mai. Tunah chuan a rui kha a lo harh leh tawh a, a hauhna che leh a vuakna che pawh kha a inchhirin a zak em em mai. a indawm kun reng mai a ni. Lo kal rawh i haw leh mai ang," an ti a. Ani chuan, "A mi vuakna reng a na mai a, ka haw duh tawh lo. 'Nupui tur chu ka lung-ngai lo, an tam mai' a tih kha, chuti taka nupui tur hre hnem chuan, a duh ber chu nei ang hmiang, a zu heh hi kan kawnkaw phah a, a ruih chang apiang hian huat tur hi a zawng a, khuang tmaw hi mi ti a, mi vua mi vaw mai a ni a, tu fa mah-in an hrawn peih bik lo vang," a lo ti hlawih hlawih a.

Vana pa chuan aw nem duai hian, "E, a ni ngei mai tak e, i thiam ngawt mai, in pa Zudapa hi a thiam lo chhiava a ni. Dapa hi pa alaia pa ṭha ber leh zaidam ber pawl a ni a, zu hian mi a tikhawlo thei em mai tak a. Kan sawi tawh ang khan a inchhir nasa khawp mai a, kan han hau hrep leh nghal a, tun chinah chuan a awm dan pawh sim daih a tum tawh asin. Zu hi zawng-in pa fing pawh a ti â zo ṭhin a, chuvangin kan pi leh pute pawhin, 'Zu rui thu thu ni suh, chakai sa sa ni suh,' an lo ti reng ṭhin asin. Chuvangin

in pa rui tawngte chu tawn tlakah ruat ma ta the. Insiam la, i haw leh thuai ang u, in pa khawharin a mangang hle a nia," a ti a. A nuta pa chuan, "Inslam sawk sawk la, kal thuai rawh u. Tlanna awm leh awm lo pawh thlu lo va hmeichhe tlan chatnchhi hi ka huatzawng tak an ni a nia," a lo ti a. Tichuan hungawi takin an ko haw leh ta a.

Bung V-na

Chutih lai chuan Tualte khuaah sakei huai a lo tla a, a nghal em em a, sial 7 leh vawk 8 lai a seh tawh a, tlangvalho chuan zim an chak em em a, mahse upahovin an phal rih lo va. Hrangkunga sepui a bo daih mai a, an mangang hle mai a. An khuaah hian zawlnei hmingthang tak Chawngi a awm a, Lurh leh Ṭan tlanga Lasi khi a zawl a, a zawlte hming chu Lurhthanga leh Ṭanchhingi an ni. A zawl hi a kai chhuak a, a hnenah hian ṭhum an vawr huai huai mai ṭhin a. Hrangkunga mangang chuan a sepui bo chungchangah chuan ṭhum a va vawr ve a, Chawngi chuan, "I sepui hi Lasiin Kan veng him kumkhua a kan ven loh chhungin sapui kutah a boral ta a ni," a lo ti a. Hrangkunga chuan, "A ruang chu khawilaiah nge a awm?" tiin a zawt a; ani chuan, "Chhuah lama a awm loh leh tlak lamah a awm ang!" a ti a. Tichuan laina an sawm a, chhuah lam leh tlak lam chu an zawng a, ni 3 lai an zawng a, an la hmu zo ta lova.

Lalbela chuan Thakimi laka tlaktlum a duh avangin amahin ni 3 lai chu a zawng ve a, mahse ram ril a thlen ngam loh avangin a hlawhchham leh ṭhin a. Rualtinkhuma chuan an la hmu lo fo tih a hriatin silai a pu a, amah chauhvin sakei chenna ram ril lam chu a zuk fang chhuak ta a. Se rŭang chu hnahchhawl a sah khuh a, a chhak lawka theihai hmin chu a lo ṭeuh va, a haw leh ta nal nal a, khua chu chawfak hunin a thleng a, Chaw a ei sawk sawk a, a inchei a, theihai hmin kha ipte chanve chu a chhungte ei turin fawng-ah a bun chhuak a, a, a dang chu a puan hnuaiah a ak a, Thakimi te in chu hmanhmawh takin a pan chho va, an kawt a han thlen chuan Thakimi puan tah bulah chuan Lalbela chu lung-leng awm fahran hian :

Chuti ruai ruaia ka lunglen chu,
Tuar ve reng se, kan chhuahtlang thing len-
buang hian,
A kurpui ngei ang ka lunglen hi;

tiin a lo zai vang vang a, "Ka duh tawka ka han zai meuh hi chuan Buizova an tih pawh hian mi chhing chuang bik dawn em ni aw!" a lo tih lai takin Rualtinkhuma chuan a rawn hawng a, Thakimi hmaah chuan theihai hmin chu a han bun chhuak ruih mai a, "In vaiin ei rawh u khai," a ti a, an ei ta mar mar a. Lalbela erawh chuan ṭhiante thei lawh sa han ei chu a zak deuh a, "Ei rawh u, ka châk lo ve," a ti a. Thakimi

chuan, "Ei châk e a! I ei ve loh maiin titi a rual nang! Kan upate pawhin 'sem sem dam dam, ei bil thi thi' an ti alawm. A thulm tui tehlul nen i ei tlang dial ang u. Taima zar nge nge a thlum ṭhin mang e," a ti a, an vaiin an ei ta a.

Tapchhakah chuan Thakimi pa chu a ṭhu a, Rualtinkhuma chuan, "Ka pa Hrangkung, in sepui ruang chu Pasalṭhahote hian an zawng hla lutuk a, an hmu zo lo a ni. Nikum hmasaa in lo hlui mawng kawr te kamah khan sakeiin a seh a, a khelti chu a ei zo vek a, a sa pawh lak tlak a la ni e," a ti a. Tichuan an ṭhenawmte nen a sa phur turin an thawk ta a.

Zanah chuan tlangvalho chu Zawlbukah an lo chhuak khawm a, Vana pa chuan. "Naute u, kan sakei huai kawl ni engtik khawtikah mah kalboa mawi a ni lova, sepui ruah tuar ngawt hi in ning tawh em em mai a, in mita lungte phum ang mai a ni tawh tih pawh upaho hian kan hria a. Naktuk chu i zim tawh ang u hmiang, Hrangkungan a sechalin aih a huam e," a ti a. Tlangvalho hahawlh zawng tak a ni a, an lawm chu kut an beng a, an au rual dur dur mai a, khawvar hlan nghakhlel tak chungin nula rim turin an chhuak darh ta sung sung a.

A tukah chuan tukṭhuan ei khamah Pasalṭhaho chu kawṭchhuahah an innghak khawm ṭhup mai a, an kim chinah chuan ram lam panin an

liam ta nguah nguah a. Sakei hnu chu an han chhui a, a sa sehna thlang hmun zawl ṭul pik takah chuan tawmin an ring a, Pasalṭha pathum laiin hla deuh takah an zuk kal hual a, a chhuak lam hnu reng an hmu lo va, ṭul zawl pikah chuan a awm tih an hre ta a. Vanapa hovin thlang lamah a lo chhukna turah chuan an tlan khalh a, sa khan deuh deuvah chuan an insem sung sung mai a. Sa khan ṭha deuhva ṭang ngam lo tleirawl thenkhat chu Lalbela hovin an lo ding bial laih a, Vana Pa chuan, "Kha laia Pasalṭhaho chu sa khanah in lo la ṭhu hman lo a ni maw?" a ti a, an ṭanna tur chu a kawhhmuh ta zung zung a, an kal lo ngam si lo va, hlau deuh chungin an ṭhu ve ta far a. A hlauhawm lai deuh deuhah chuan Pasalṭha hmingthang deuh deuh an ṭang a, hual lu lamah chuan khuang leh dar nen mipui an lo ri chhuk bung bung a, sakei chu a lo chhuk thla a, Rualtinkhuma hma takah chuan a lo chhuak a, a lo kap nghek mai a, a huk tuar a, ek a cheh phung mai a, Vana Pa lam hawiin a zuang chhuk a, a tlan lai chu a lo kap ve piap a, ṭul pikah a zuang lut a, a rum ta hum hum mai a. Pasalṭhaho chu an lo kal khawm a, a ṭhen thlang lama ṭ rg tuiin an chhuk a, chhak lam aṭang n ṭhenkhat n a hnu an chhui thla a, a bawhna apiangah chuan a thi a tling rui zel a, a chau hle tih chu an hria a.

An upate chuan, "Naute u, fimkhur takin i che ang u, kan inhliam palh hlauh dah ang e,"

an ti a, an chhui chhuk zel a, ṭul pik hnuaiah hian a lo rum ngul ngul mai a, Pasalṭha Chhunkema chuan a han kap zawt a, a tawm chawih mai a. A che thei tawh lo emaw tiin Pasalṭha ṭhenkhat chuan feia chhun tumin an bawh phei a, a huk vak a, a zuang leh ta duai duai mai a, Pasalṭha Chawngduma hmaah a lo chhuak a, a a zakdawh takah a lo kap leh ṭhuai mai a, leh lamah a her phei a, a piah lawka Rualtinkhuma chu a pan phei a, zuan tuma a awp hniam lai tak hi a chal darah a han kap nghek mai a, a tlu tawp mai a, a chalchang chu a ke a leng vuat vuat a. Siama chu a lo tlan phei a, "A mei sat thlatuah ka han ṭang teh ang," a ti a, a fei ken chuan a rawn chhun hlum ta a. Mipui an lo pung khawm a, a lenzia chu an han teh a, sum ruk zet a lo ni a.

Tichuan a zawnna tur hlang an phan a, in lam hawiin an zawn a, an haw haw hluah hluah mai a, tleirawl pahnih zualko atan an tlantir a, khuaa miten an lo hriatin hmuak turin a khawnawtin an lo chhuak a, kawtchhuahah chuan hmuaktu mipui chu an phu lui lui mai a. Sa ruang chu an rawn kalpui zel a, kawtchhuah an ṭhlenpui a, mi tin mai chuan, "A va lian em! A ngho a va ṭha kher em! Tu kah nge?" an ti sup sup a. Tleirawlho chuan, "Rualtinkhuma kah," an ti a, mahse sakei hi thah thiang lova an ruat kumkhua a nih avangin an upate chu an puithu

hle a, "Sapui hi tumahin a chungah hriam thlak kah awm lo ve, amah hi a vanduai a, tek khamphei a tawk palh mai a ni e," tiin an au lawng lawng a. Khua an luh chuan mual zawlah an dintir ur mai a.

A tukah chuan a aih nan Hrangkunga chuan a sechal chu a talh ta a, a inah chuan nu tar leh pa tar leh Pasalṭhaho chuan nilengin zu leh sa an tlan a. Chawhnu tlangherah chuan sakei lu lam tur chu an inpuahchah a, hlang an phan a, a chhungah chuan hnang tah pum hi an dah a, chu chu sakei vunin an tuam a, chu chu Pasalṭhaho chuan mualah an rawn zawn chhuak a, darkhuang te, kawlkhuang te, chawmkhuang te an vaw ri bur bur a. A zawntute hmaah khan Pasalṭha ṭhenkhat chu sapui tawng turin an ding a, an inralthuam a, tichuan sa ruang zawntute nen khan intawng angin an innawr tawn hup hup mai a, mipui chuan an lo thlir ṭhuap mai a. Hrangkunga leh Pasalṭha ṭhenkhat chu hmeichhe lemah an rawn inchei a, tuibur an zu a, an ham khu sut sut a, hmuithlur a rawn thlur a, sakei a hnuaichhiahzia entir nan hmuithlurin sakei lu-ah a vua a. Chumi zawhah chuan hmeichhe lema incheite chu in chhungah an lut leh a, Pasalṭha incheiin an va inthuam leh a, Hrangkunga chuan silai a pu a, kawlhnam a keng a, sakei ruang hma takah chuan a ding a, an lampui huau huau va, a tawpah chuan Hrangkunga chuan sakei hnenah chuan :

I nuin ka nu a tluk lo, I pain ka pa a tluk
hek lo,
Englai mahin ka chungah i leng lo vang;
Nang kawng hnuaia i kal leh, kei kawng
chungah,
Muvanlai angin ka chungnung zel ang;
Tunah artui kan ei rual ang a,
Tu ei zo hmasa sa?

a ti a, ani chuan a ei a, sakei chu sailungvar a barh a, artui a ei zawh veleh:

Kei i chu ka ei to ta e,
I la ei zo ve lo maw?

a ti a, a kawlhnam chuan sakei lu ah chuan a sat ta sawk sawk a, sakei an lam chhung zawng chuan khuang leh dar chuan:

Chhimbu leh peng peng intu,
A lu lam kawng, lu lam kawng,

tiin an lo rem tlut tlut reng a. Tichuan an tin darh ta hum hum a.

Bung VI-na

Zanriah ei hun lài a ni a, Zakapa chuan an chhungkuaa chawhlui an kil kim ṭhap laiin hetiang hian thu a rawt a, "Khuma, i rualpuite pawh nupui nei lo reng an awm ta lo. I nu leh pa pawh kan lo upa ta a, kan damlai ngeia nupui i neih hi kan duh a ni. Ṭhakimi nen hian kum thum lai in inlawm ta a, tlangval laka a rinawmzia te, a tlawmngaih theihzia te, a taimakzia te pawh i hria a, hei hi fa mova tana ka it ber a ni a, hnawn hmasak ber nan han hmang phawt ila a ṭha ang e," a ti a. Rualtinkhuma chu a lawm ru hle a, mahse nupui duh tawh anga han lan chu a zak deuh va, "Nupui neih ka la duh lo; mahse ṭul in tih chuan in thu alawm," a ti a, a chaw ei kham chu a chhuak ta a.

Zakapa chuan Vana Pa leh Laltinchhawna chu palai turin a tir a, an han leng ta a. Ṭhakimi chuan, "Ka pute chu eng nge in duh? Leng ṭhu rawh u. In va hlauhawm khup khup em!" a ti a, ṭhutthleng chu a lo pe sawk sawk a. Vana Pa chuan nem duaiin, "Hlauhawm kawng lo ve, kan lo bakchhe len ve mai mai a nih hi," a ti a. An ṭhu a, Hrangkunga chuan tuibur chu a hmuam a, an len chhan chu an sa wiṭan ta a. Vana Pa chuan, "Zakapan min rawn tir a ni a, in nula Ṭhakimi hi Rualtinkhuma tan hian kan rawn dil dawn che u a ni. Kan sang khaw nula zawng zawng zingah

hian Khuma hian Kimi hi a duh ber mai a, khaw dang reng reng hawi thei mawlh si hek lo le, sum leh pai te chu kan neih lohzia lah in hai lo va, phu lo teh che u mah ila, kan duh em si che u avangin, 'zah fakah lû chhum suh' tiin in khawngaihna kan rawn dil ngawt mai che u a ni" a ti a.

Hrangkunga chuan, "In rawn ti tak tak te a nih chuan keini tak kan lawm ang chu. Kan ṭawng tukhaw huatthu ni suh sela, kan khuaah hian anni aia chuang liam leh duhawm an awm chuang hlei nem. Kan fate phei hi chu an ât tehlul vei nen hian, chutia min lo hrawn chhawk peih dawn phawt chuan kan lawm eltiang ang chu. Engzat chauh nge in rawn lenpui reng?" a ti a. Vaṅa Pa chuan, "Se nga chu a ni a, charsutphawi tur hi kan nih nih dawn avangin se ruk a ni ang a, thuam in rawn neih dawn chuan se sarih a ni ang chu," a ti a. Hrangkunga chuan, "Naktuk zingah kan chhungkua pawh kan lo inrawn ang a, kan nula pawh kan lo bia ang e, min duh phawt chuan kan inrem ngei ngei ang," a ti a. Tichuan Vanapa Pa te chu lawm takin an chhuak a, Ṭhakimi pa ṭawng zawng zawng chu Zakapa an hrilh a, ani pawh a lo lawm em em a, "Naktip zanah an thu in han ngai leh a ni ang chu," a ti a.

A tukah chuan Lalbela chuan a nula duh ber chu a hupburh ber Rualtinkhuman a bia tih a hre thawi ta a, a mangang ta em em a, a chaw ei pawh a tui thei tawh hek lo. A mangang lutuk

awm ngaihna hre lo chu, silai puin amah chauhvin a ramvak a, ama hriat tawk lekin hetiang hian a ţawng chhuak a.

"Aw, ka duh ber Ţhakimi hi ka chan loh hlauh teh chuan, ka va khawngaihthlak lutuk dawn em! Rualtinkhuma hi kei ajin a thlang zawk dawn em ni aw! Sai leh sakei a kah chinah khan mi tlaktlum khalh ta em ni dawn chu le! Aw, zawlaidi an tih hi han chhar tehhlauh ila, Ţhakimi ka eitir ang a, awm hlei thei lo khawpin min ngaizawng mai tur hi a ni a! Ka naupan lai khan ka pi khan, "Pheichham chu ramhuai kebai a ni a, a hmuh apiang hnenah, 'Eng nge i duh?' a ti a, an sawi apiang a pe thei zel a. Ralte tlangval pakhat nen pawh an inhmu phut mai a, eng nge i duh? a ti a. Pheichham chuan Ralte ţawng a lo thiam ve si lo va, i duh ang chuan lal bangah bet ang che a ti a. Chuta chin chu lal bangah a bet ta kumkhua mai a ni" tiin min hrilh ţhin a. Aw, vawiinah hian Pheichham tal chu han tawk hlauh ila ka va ti em! Eng nge i duh, mi han ti ngei ang a, 'Ţhakimi pasal nih ka duh ber' tiin ka han chhang vat mai tur a ti a, a rilru a buai ru ţhle mai a.

Ni hnih hnuah chuan Vana Pa te chu Hrangkunga inah chuan an han leng leh a, "Tunah chuan in lo inrawn zo tawh chawk ang a, min khawngaih thei hram dawn awm em?" an ti a. Hrangkunga chuan, "Inrawn tawh e, Kimi pawhin

'in thu thu a ni ang chu' a ti a; mit dang lah hian kan remti tlang em em hlawm a. Zakapa te chhung zawng, mi thluak nem chhung an ni a, kan nula hi a âin a thinchhe nasa si a, anni khuan min lo duh derte a nih chuan, a mualpho lohna tûr niin 'ka ring a. Tunah hian zawl thu thlun ngheh nghal mai leh inneih zu tur sak nghal pawh kan lo rawt ru zo diam tawh a, mahse nimin zanah khan Kimi u, Kapkima hi a mut hlanin a lo na hluah mai a, nimin atang khan chaw pawh a thlah ta hlauh mai a, nizanah pawh mumal a hei lo va; a tawngvai zankhua mai. Ani hi han dam fel leh phawt sela, inneih pawh kan puahchah thei mai ang chu," a lo ti a. Vana pa chuan, "Aw le. In thu a vawt tha hle mai, min lo khawngaih duh dawn awm takin in lang a, min tithlamuang ngei mai. Kima pawh chu tlang hrileng a tawng fuh ve mai a ni chauh em ang a, a lo tho thawh leh hmâ ang chu," a ti a, an chhuak leh ta a. Thu awmzia chu kim takin Zakapa te chhung chu an hrilh vek a.

Kapkima nâ chu a zual ta tulh tulh a; an puithiam Chhunthanga chu an va ko va, putar hrawl pui, hmuihmul leh khabehmul tuak var vo tawh hi a ni a, a lo lut a, damlo mar chu a han dek vung vung a, "I man a va lian em! Ram mar a nih hi, rambuai, leh tui huaiin, an man che a nih hi le! Daibawlin thawi che ila, i dam leh mai ang," a ti a. Tichuan tui huai tan arpa, rambuai

tan arnu chu daipawnah an va talh a, puithiam chuan a thiam 'hla a chham a, a serh chu ramhuai leh tuihuai hnenah chuan an va hlan a, inthawina sa chu daipawnah an va ei zova. Mahse a natna chu a zual ta deuh deuh zawk a. Puithiam chuan "Kel khalin i thawi thung ang u," a ti a, kel tuaiin an thawi leh a, mahse ṭhat zawk ahnekin a zual ta tial tial a, thla ruk lai chinah chuan, lungtat pai ang maiin a pum chhungah hian thil hlum ruh deuh mai hi a lo awm ta a. Puithiam chuan, "Dawi a nih hi," a ti ta a, hringaitan te, khangpuizam te, mubuzial te, dawi sutna chi tinrengin an thawi a, engmah sawta ram reng a awm thei ta hauh lova.

Kum chanve ai maha rei innei hlei thei lova an awm tak avangin, Lalbela chuan an ṭhulh hlen leh ta niin a ring a, a lawm rilru hle a. Nula thinlung kawih her tumin Ṭhakimi rim chu a ngawrh sauh sauh va. Zan khat chu Kimi hmaah chuan a uang a, "Sai ram chhuah leh hunah chuan ka thawk ve ang a, a pachal, ngho ṭha zet ka rawn kap ang e, hman ni sapui zim ni pawh khan ka hmaah lo chhuak sela chuan, ka lo kap let tawp mai ang chu ka ti a ni a, sapui pawhin mi huaisen hma hi chu hai hek lo," a ti phur phur a. Rualṭinkhuma leh tlangval dangte chu an ngawi ṭhap a, Ṭhakimi chuan nui hmel pu chung hian, "Nang hi i huaisen teh na a, 'ramchhuah leh hunah ka tel ve tawh ang' i ti ziah mai a, laiking pawn-

pui tah tur ang mai i ni a, i inthiam khek rei deuh bawk a ni," a ti a. A tih dik em avangin tlangvalho chu an nui dar dar a.

Lalbela chuan, "I ti dik ngawt mai, buichhe laih loh chu han inpuang ta ila, a rawt chauh hi ka taima a, awmhmunah hian ka chawngkawr ṭhawm nat ve mai mai a. Ka han chhuah ve dawn meuh hian, fapa mal, tumbu vuiha mal vuih ngawk mai hi ka ni si a, ka huai si a, ka va thih palh hlauh chuan, ka nu leh ka pa chu, an hrawkhrui a chat zui nghal mai dawn a, chu lo vah chuan Ṭhakimi pasal ni hman lova sar thih mawlh hi ka hlau va, chuvangin chaw sain mi kangdai leh ṭhin a ni," a ti a, a nui kuk kuk a. Ṭhakimi chuan, "I lo va dawn kim thiam nge nge ṭhin em ve aw? Nupa kawp chawia ṭo dun tura Pathian samsuih kan nih dawn chuan, a hun hmaa Vanvawm khua i zawn mai chu chunga Pathianin a phal dawn em ni?" a ti a, tlangvalho chu an nui leh ham ham a. Chutih lai chuan Kapkiman, "Kimi, ka âwm a na êm mai, mi va tung tho la, mi han ṭangkham teh," a ti a. Kimi chu a tlan phei thuai a, tlangvalho chuan, "Zan pawh a rei ta a, i ṭin tawh ang u," an ti a, an chhuak ta a. Rualtinkhuma chu a ṭhiante rual chuan a chhuak ve ngei a, Zawlbukah chuan rei lo te a zuk ṭhu ve a, Kimi te inah a lo chhö leh thuai a, Kapkima enkawlin a meng tlaivar ve ta zawk a.

Chapchar lai a ni a, tukthuan ei laiin tlangau chuan, "Khai! khai! khai! Ka ṭawng lo ngaithla rawh u khai! Tun chin ni sawmah khian Chapchar Kût kan nei 'dawn a, Kût sa zawng ṭheuh ula, zû sa ṭheuh bawk rawh u," tiin a lo au lauh lauh a. Tichuan Kût sa chu an zawng ta sup sup a. Lal leh upain zu an sa bawk a. Lalḅela chuan sahdal thang 66 a kam a, koro pakhat chauh a awk a. a hlawhchham em avangin a zak hle a. Rualtinkhuma chuan beai thang 77 a kam a, ramâr 1, vahrit 2, varihaw 3, varung 4 a awk a, an in a thlen hmain Ṭhakimi te inah a han dâk hmasa a, Ṭhakimi puan tah bulah chuan Lalbela chuan a hlawhchham thu chu a lo sawi zut zut a. "Ka pa Hrangkung, Kut sa in zawng thei em?" a ti a. "Thei e, a zawngtu ber lah ramtui lei lovin a kulcho rih si a, keimahin dai kiangah beai ka va kam ve a, naupang lawm tur varung 3 chu ka awk ve asin," a lo ti a. Rualtinkhuma chuan, "Kei chu ka hlawhtling viau asin, hei hi a belhchhah atan lo nei ve rawh u," a ti a, vahrit leh varihaw chu chhuatah a theh thla a, biak hman lohvin a chhuak leh ta daih mai a. Ṭhakimi chuan a en vawng vawng a.

Kût niah chuan nula hovin an puan thul khung ṭha ber an rawn sin chhuak a, vakiria an tawn a, nalh deuh maiin an rawn infam a, tlangvalho pawh puan thar sinin ṭhimkual ke sei an tawn a, mual

zawlah chuan an inkaihkuah tlar put mai a, an chai a :

Chhim tlangah kawlngo leng der e,
Chhuwn vuai mah ka tawng lo lungruni.

Ngai leh ngai karah ngai lo tawng,
Siktui ang luang nawi e.,

tih hla'an sa a, an su dup dup mai a, nuam an ti em em mai a, naupangho te chuan chaiho kha zu an lo ..

(A la tawp rih loin a lang a, bung 1 emaw bung 2 emaw a la awm mai thei. Kum tam fe kan zawng tawh na a, kan la hmu zo ngang lo a 'ni. Mahse chhuah hi kan duh tawh si avangin kan han tichhuak hram a. A zawm kawl tha chuan min hrilh thei ula, a lawmawm hle ang.

B. Lalthangliana)

......:o:O:o:......

HE LEHKHABU BUATSAIHTU KUTCHHUAK DANGTE

1. Mizo Thawnthu (in Burmese) 1966
2. History of Mizo in Burma
   - in Burmese 1975
   - in English 1978
   - in Mizo 1980
3. Patea leh Damhauhva Hnuhma 1985
4. Hringnun Arsite 1986
5. Hringnun hi Indona mual 1988
6. Ka Lungkham 1989 (Book of the Year 1989)
7. Mizo Lal Ropuite Vol. - 1, 1989
8. Mizo Nun Hlui Part 1 (Class VIII Zirlai) 1990
9. Kaphleiha Hnuhma 1990
10. Zikpuii Pa Kutchhuak 1990
11. Mizo Thawnthu Bu 1-na (Class V Zirlai) 1990
12. Mizo Nun Hlui Part 2 (Class IX- X Zirlai) 1991
13. Mizo Tawng (Class VI zirlai) 1991
14. Mizo Thawnthu Bu 2-na (Class VI Zirlai) 1991
15. C. Thuamluaia Hnuhma 1991
16. Mizo Tawng (Class VII Zirlai) 1992
17. Mizo Thawnthu Bu 3-na (Class VII Zirlai) 1992
18. Hmasang Zonun 1992
19. Mizo Literature 1993 (Book of the Year 1993)
20. Thanpuii Pa Kutchhuak 1994
21. A Hlu Zel Dawn 1994

IV Art